

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAKIZ CENEVİZ KOLONİSİ VE TÜRKLERLE İLİŞKİLER

Ulaş AYDIN

Danışman
Prof. Dr. Mustafa DAŞ

İZMİR – 2021

TEZ ONAY SAYFASI



YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Sakız Ceneviz Kolonisi ve Türklerle İlişkiler” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../.....

Ulaş AYDIN

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Sakız Ceneviz Kolonisi ve Türklerle İlişkiler
Ulaş AYDIN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tarih Programı

XIV. yüzyılda Sakız Adası'na yerleşmiş olan Cenevizliler burada özgün bir yönetim kurarak Batı Anadolu'daki Türklerle ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu kaçınılmaz ilişkilerin ağırlığı daha çok ticaret tarafındadır. Zamanla bu ilişkiler genişlemiş, giderek artmış ve yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada Sakız Cenevizlileri ile Türklerin ilişkilerini ortaya koyarak bu ilişkilerin etkilerini tespit etmek hedeflenmiştir. Sakız Ceneviz Kolonisinin oluşumu ve Maona idaresi ve de Sakız Ceneviz Kolonisinin Türklerle ilişkileri araştırma konusu yapılmıştır. Bu çalışmada faydalanılan ana kaynaklardan elde edilen veriler ile modern çalışmalardakiler karşılaştırılarak tümevarım yöntemiyle kaleme alınmıştır.

Öncelikle Cenova kent devletinin ortaya çıkışı, Cenevizlilerin denizlerdeki faaliyetleri ve koloniler edinmesi üzerinde durulmuştur. Ardından Sakız Adası'nda Ceneviz egemenliğinin ve idaresinin kurulması ve de oluşturulan Maona ele alınmıştır. Daha sonra Batı Anadolu'da ortaya çıkan Türk idarelerinin kuruluşu, gelişimi ve faaliyetleri incelenmiştir. Sonra Sakız Cenevizlileri ile Türkler arasındaki ilişkiler çok yönlü olarak ele alınmıştır.

Cenova Cumhuriyeti borçlarına karşılık Sakız üzerindeki haklarını bir ortaklık olan Maonaya devretmiştir. Özellikle Aydınogulları Beyliği ile Sakız Cenevizlilerinin ilişkileri gelişmişti. Güçlenen Osmanlılar bir tehdit oluşturunca Ege'de ortaya çıkan Hristiyan cephe içerisinde Sakız Maonası da yer almıştır. XV. yüzyılın sonlarına doğru Sakız üzerindeki Osmanlı tehdidi artarken diğer taraftan da Cenevizliler için Sakız Adası'nın önemi artmıştır. Bu süreçte ada Cenevizliler için ana karakol ve ticaret merkezi konumuna gelmiştir. Ege'deki

Ceneviz ticaretinin odak noktası Sakız Adası olmuştur. Sakız Maonası son zamanlarında Osmanlılara karşı tam bir bağıllık içerisindeydi ve ada Osmanlı toprağı görünümdeydi. Ödenmeyen haraçlar, çeşitli başka sorunlar ve adanın ticari öneminin azalması, adadan elde edilen gelire doğrudan sahip olma isteğı Osmanlı fethini getiren nedenlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sakız Adası, Cenevizliler, Moana, Türkler, Aydınogulları, Menteseogulları, Osmanlılar, Ticaret.



ABSTRACT
Master's Thesis
Genoese Colony of Chios and Relations with Turks
Ulaş AYDIN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History Program

The Genoese, who settled in Chios in the XIV. century, established a unique administration here and developed relations with the Turks in Western Anatolia. The weight of these inevitable relations is mostly on the trade side. With time, these relations have expanded, increased and intensified. In this study, it is aimed to determine the effects of these relations by revealing the relations between the Genoese of Chios and the Turks. The formation of the Chios Genoese Colony and the Maona administration and the relations of the Chios Genoese Colony with the Turks were researched. The data obtained from the main sources used in this study were compared with those in modern studies and were written with the inductive method.

First of all, the emergence of the city-state of Genoa, the activities of the Genoese in the seas and the acquisition of colonies were emphasized. Then, the establishment of Genoese sovereignty and administration in Chios and the Maona created were discussed. Afterwards, the establishment, development and activities of the Turkish administrations that emerged in Western Anatolia were examined. Then, the relations between the Genoese of Chios and the Turks were to study in a multi-faceted manner.

The Republic of Genoa has transferred its rights on Chios to a partnership, Maona, in return for its debts. In particular, the relations between the Aydınoğulları Principality and the Genoese of Chios had developed. When the stronger Ottomans posed a threat, the Maona of Chios was also included in the Christian front that emerged in the Aegean. Towards the end of the XV.

century, while the Ottoman threat on Chios increased, the importance of Chios for the Genoese increased. In this process, the island became the main outpost and commercial center for the Genoese. The focal point of the Genoese trade in the Aegean was Chios. The Maona of Chios was in full loyalty to the Ottomans in its last days, and the island looked like Ottoman territory. Unpaid tributes, various other problems and the decrease in the commercial importance of the island, the desire to have direct income from the island were the reasons that brought the Ottoman conquest.

Keywords: Chios, Genoese, Moana, Turks, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Ottomans, Trade.

SAKIZ CENEVİZ KOLONİSİ VE TÜRKLERLE İLİŞKİLER

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
EKLER LİSTESİ	ix

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM *SUPERBA YÜSEKLİYOR*

1.1. CENEVİZ GÜCÜNÜN DOĞUŞU VE GÜÇLENMESİ	6
1.2. LEVANT'DA CENEVİZ KOLONİLERİNİN DOĞUŞU	14
1.3. EGE'DEKİ CENEVİZ KOLONİLERİ	25

İKİNCİ BÖLÜM TÜRK İDARELERİNİN VE SAKIZ CENEVİZ İDARESİNİN OLUŞUMU

2.1. SAKIZ ADASI'NDA CENEVİZ HÂKİMİYETİ VE MAONA İDARESİ	31
2.2. BATI ANADOLU'DA TÜRKLER	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SAKIZ CENEVİZ KOLONİSİ İLE TÜRKLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.1. SAKIZ MAONASI VE TÜRK BEYLİKLERİ SİYASİ-ASKERİ İLİŞKİLERİ	89
3.2. SAKIZ MAONASI VE TÜRK BEYLİKLERİ TİCARİ İLİŞKİLERİ	93

3.3. SAKIZ MAONASI VE OSMANLILAR	98
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	134
EKLER	



KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
çev.	Çeviren
DTCF	Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Ed.	Editör
h.	Hüküm numarası
Haz.	Hazırlayan
km.	Kilometre
MD	Mühimme Defteri
nr.	Numaralı
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan sayfaya
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Üniv.	Üniversitesi
Yay.	Yayınları

EKLER LİSTESİ

EK 1: XIV. yüzyılda Ege Dünyası haritası.	ek s.1
EK 2: Pîrî Reis'in Doğu Ege haritası: Sakız, Midilli, Limni adaları ve Batı Anadolu kıyıları.	ek s.2
EK 3: Pîrî Reis'in Sakız Adası ve Batı Anadolu haritası.	ek s.3
EK 4: Pîrî Reis'in Sakız Adası haritası.	ek s.4
EK 5: Pîrî Reis'in Sakız Adası ve İpsara Adası haritası.	ek s.5
EK 6: Sakız Adası'nın idari bölgelerini gösteren harita.	ek s.6
EK 7: Batı Anadolu Türk Beylikleri ve Ege adaları.	ek s.7
EK 8: Aydınoğulları Beyliği ve civarı.	ek s.8
EK 9: Beylikler devrinde Batı Anadolu kentlerinde üretilen ve ticareti yapılan ürünler.	ek s.9
EK 10: Beylikler devrinde Batı Anadolu kentlerinin iktisadi nitelikleri.	ek s.10
EK 11: Osmanlı devrinde Batı Anadolu kentlerinde üretilen ve ticareti yapılan ürünler.	ek s.11
EK 12: Osmanlı devrinde Batı Anadolu kentlerinin iktisadi nitelikleri.	ek s.12

GİRİŞ

Ege Denizi, Akdeniz'e bağı bir iç denizdir. Doğu, batı ve kuzeyinden Anadolu ve Balkan karaları ile sınırlandırılmış olan Ege Denizi'nin güney sınırını Girit ve Rodos adaları çizmektedir. Doğu Ege'de Anadolu'ya çok yakın olan Sakız Adası, Ege'deki beşinci büyük adadır. Yunanca ismi Xíos (Khios) olan ada, literatürde Chios, Chio, Chium, Chiou, Scio, Khios, Khio gibi biçimlerde geçmektedir. Adanın Türkçe ismi, adada yetişen nadide ve kıymetli sakız (mastik/mastika) ürününden gelmektedir.

Ortaçağ boyunca Ege adaları ilgi çekmiştir. Ortaçağ'da adalara sahip olmak deniz üzerinde yürüyebilmek anlamına gelir. Ege'de faaliyet gösteren güçler daima adalara sahip olmak istemişti. Özellikle Ceneviz ve Venedik gibi deniz cumhuriyetleri uzak bölgelere erişim ve koloni faaliyetleri için kolay ve güvenli ulaşım ihtiyacı duyardı. Bu sebeple Ege adalarına büyük önem atfetmişlerdir. Bu bağlamda da Sakız Adası önemli bir yere sahiptir. Anadolu'ya yakınlığı, deniz rotaları üzerinde bulunması ve kıymetli sakız ürününün en iyisinin imal edilmesi sebebiyle Sakız Adası zamanla dikkat çekmiştir. Cenevizliler rakiplerine kaptırmadan bu adada iki devre halinde egemenlik yaşamıştır. Anadolu'nun bir uzantısı gibi görünen Sakız Adası'nda Ceneviz egemenliği ile Batı Anadolu'da Türk idarelerinin ortaya çıkışı arasında pek bir zaman farkı bulunmamaktadır. Batı Anadolu'da Türk idareleri kurulup hızlıca gelişirken Sakız Adası ile ilişkiler kaçınılmazdır. Sakız Ceneviz Kolonisinin iki yüz yıldan fazla süren varlığı Türklerle çok yönlü ilişkilerin gelişimini kaçınılmaz kılmıştır. Ne var ki bu ilişkiler ulusal literatürde ayrı bir çalışma konusu yapılmamıştır.

XIV. yüzyılda Sakız Adası'na yerleşmiş olan Cenevizliler burada kendilerine özgün bir yönetim oluşturarak Batı Anadolu'daki Türklerle ilişkiler geliştirmişlerdir. Sakız Ceneviz Kolonisi tarihinde Türklerle ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Ticaret temelli bu ilişkiler, süreç içerisinde farklı alanlara yansımaları ve yoğunluğu ile dikkat çekicidir. Sakız Ceneviz Kolonisinin tarihini esas alan bu çalışmayla Türklerin, Sakız Cenevizlileriyle ticari ilişkilerini ortaya koymak ve bu ilişkilerin etkilerini, askeri-siyasi yönlerini tespit etmek çalışmanın amacıdır.

Bu çalışmada Sakız Ceneviz Kolonisinin ortaya çıkışı ve gelişiminin nasıl gerçekleştiği ve burada oluşturulan Cenevizlilere özgün idari yapı olan Maona nedir sorularına cevap aranmıştır. Sakız Ceneviz Kolonisi ile Türkler arasındaki ilişkilere odaklanılmıştır. Bu ilişkilerin seyri, yoğunluğu, gelişimi, etkileri ve boyutları nedir gibi sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada yararlanılan bir takım ana kaynaklardan elde edilen verilerle modern çalışmalardan elde edilenler karşılaştırılarak tümevarım yöntemiyle izah edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Cenevizlilerin pek çok yerde koloniler oluşturması ve ticaret yapmasının, büyük bir deniz imparatorluğu haline gelme sürecinin anlaşılabilmesi için bir kent devleti olarak Cenova'nın ortaya çıkışı, Cenevizlilerin erken deniz faaliyetleri ve ilk kolonilerini oluşturması, doğudaki gelişim ve Ege Denizi'ndeki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ilk adım olarak Sakız Adası'nın değeri ve Cenevizlilerin Sakız'da neden ve nasıl egemenlik kurdukları, Maona idaresinin yapısı ve işleyişi incelenmiştir. Cenevizlilerin adayı idaresi, adadaki iktisadi ve toplumsal yapı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümdeki ikinci adımda ise Sakız Cenevizlileri ile münasebette bulunan Batı Anadolu'daki Türk idarelerinin ortaya çıkışı, gelişimi, faaliyetleri ve ekonomileri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Sakız Cenevizlileri ile Türkler arasındaki ilişkiler kapsamlı bir şekilde, tüm yönleriyle ele alınmış ve ilişkilerin seyri, gelişim süreci, etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada kullanılan ana kaynaklar arasında bölgede yaşıyan Rum bir seçkin olan Mikhael Doukas'ın eseri önemli bir yer tutmaktadır. XV. yüzyılın sonlarında vefat eden Doukas, dönemin aydınlarından olup diplomatlık ve bürokratlık yapmıştır. Elçilik görevlerinde bulunmuştur. Kitabının kaynakları arasında çeşitli Bizans tarih eserleri bulunmaktadır. Doukas eserinde gözlemlerine, duyduklarına ve deneyimlerine yer vermiştir. Yararlanılan kaynaklar arasında "*Düsturname*" önemli bir yere sahiptir. Bu eser XV. yüzyılda yaşadığı bilinen fakat hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan Enverî tarafından kaleme alınmıştır. Enverî, Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleştirilen birkaç seferde de bulunmuştu. O, eserini XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme almıştır. Yirmi iki babdan oluşan eserin en dikkat çekici tarafı içerisinde Aydınoğullarına, daha çok Umur Bey'e ayrılmış bir kısmın

bulunmasıdır. Aydınoğullarına ayrılmış bulunan eserin on sekizinci babı bu çalışmamız için büyük önem arz etmektedir. Özellikle Umur Bey'in faaliyetleri açısından başlıca başvuru kaynağı olma konumundadır. Bunların yanında Batı Anadolu'daki Türkler hakkında bilgiler edindiğimiz eserlerden biri tarih ve coğrafya kitabı niteliğindeki Ömerî'nin "*Mesâlikü'l Ebsâr*" adlı eseridir. Bu eser ağırlıklı olarak gözlemler ve deneyimlerden oluşmaktadır. Batı Anadolu hakkında duyduklarından malumat verir. Batı Anadolu'daki Türkler hakkında bilgiler edindiğimiz eserlerden bir diğeri seyyah İbn Battûta'nın eseridir. Müellif kadılık ve diplomatlık görevlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda Türkçe ve Farsça bilmektedir. İbn Battûta eserini seyahatindeki gözlemleri, deneyimleri ve tanıklıklarından oluşturmuştur. Gezdiği coğrafyalardaki adetleri aktarmış, coğrafi özelliklerden bahsetmiş ve ekonomi hakkında bilgiler vermiştir. İbn Battûta 1333 yazında Batı Anadolu'yu dolaşmıştır. Öte yandan Ahmed Eflaki'nin kaynaklardan derlediği bilgilerin yanında, yaşadığı ve duydukları ile birlikte oluşturduğu "*Menâkıbü'l-ârifin*" adlı eserden faydalanılmıştır. Bunlardan başka Âşık Paşazade, Oruç Bey, Şükrullah, ve Neşrî gibi tarihçilerin eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Clavijo ve Pedro'nun seyahat kayıtlarından da faydalanılmıştır. Sakız Ceneviz Kolonisinin son zamanlarında Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri hakkında Mühimme Defterleri veri sağlayan kıymetli kaynaklardır.

İncelenen literatür içerisinde Aydınoğulları hakkında müstakil bir çalışma olan Himmet Akın'ın doktora çalışması önemli bir yere sahiptir. Aydınoğulları tarihinin etraflıca ele alındığı, karanlıkta kalmış kimi noktalarının aydınlatılmaya çalışıldığı, beyliğin faaliyetleri ve ilişkileri üzerine bilgi sağlayan bu çalışma yol gösterici niteliktedir. Sakız Adası'ndaki Ceneviz işgali ve idaresi hakkında müstakil ve kapsamlı bir eser Philip P. Argenti tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser Sakız Ceneviz idaresi hakkında başlıca başvuru kaynağıdır. Çalışmamız için de çok önemli bir yere sahiptir. Argenti tarafından kaleme alınan bu eser özellikle Sakız Adası'nda Ceneviz egemenliği ve idaresinin kuruluşu, bu idarenin yapısı ve işleyişi konusunda fayda sağlamıştır. Çalışmamızda Michel Balard'ın eserleri önemli bir yere sahiptir. Balard'ın Latinlerin doğudaki ve Ege'deki varlıkları üzerine yaptığı çalışmalar daima başvurulacak kıymetli çalışmalar olmuştur. Özellikle burada müellifin Bizans ülkesindeki Ceneviz varlığını incelediği kapsamlı eseri önemli fayda sağlamıştır.

Diğer taraftan Sakız Adası'ndaki ilk Ceneviz işgali zamanı ile ilgili Mike Carr'ın çalışmaları önem arz etmektedir. Carr'ın Haçlı Seferleri sırasında ticaret ve tüccarlar ve de tüccar haçlılar meseleleri üzerine yaptığı güncel çalışmalar dikkat çekicidir. Bu çalışmada da Carr'ın Sakız'daki ilk Ceneviz işgali hakkındaki malumatlarından yararlanılmıştır. Ortaçağ'da Türklerin Batılılar ve özellikle de İtalyanlar ile ilişkileri hakkında çalışmalar yapmış olan Serdar Çavuşdere'nin eserlerinden ve tercümelerinden burada fayda sağlanmıştır. Çalışmamızın odak noktası için özellikle bir arka plan oluşturmamızda Steven A. Epstein tarafından Cenova'nın tarihi ve Cenevizliler hakkında kaleme alınan eser önemli bir yere sahiptir.

Çalışmamız boyunca büyük fayda sağlayan ve yol gösterici olan Kate Fleet tarafından kaleme alınan eserlerdir. Kate Fleet Türk ve Latin ilişkileri, denizlerde Osmanlılar, Cenevizlilerle Osmanlıların ilişkileri ve ticareti konusunda önemli çalışmalar yapmıştır. Fleet tarafından kaleme alınmış çeşitli makalelerden yararlanmakla birlikte, onun Türkçeye "*Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti*" olarak tercüme edilmiş eseri alanında kıymetli bir yere sahip olduğu gibi çalışmamızda da çok önemli bir yere sahiptir. Bu eser bizim için yol gösterici ve bir başvuru eseri niteliğindedir. Batı Anadolu beyliklerinin faaliyetleri ve ilişkileri üzerine daima başvurulmuş çalışmalardan biri olan Halil İnalcık'ın kaleme aldığı "*Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar*" adlı makale çalışmamızda ciddi yarar sağlamıştır. Osmanlı ve Ceneviz ilişkileri üzerine çalışan Selim Parlaş'ın eserleri yararlanılan eserler arasında önemli bir yer tutar. Parlaş'ın "*Osmanlı-Ceneviz İlişkileri (1450-1600)*" başlıklı doktora tezi çalışmamızda sıkça başvurulmuş değerli çalışmalardandır. Çalışmamız boyunca önemli yarar sağladığımız ve rehber niteliğinde olan Elizabeth A. Zachariadou tarafından kaleme alınan eserlerdir. Özellikle Zachariadou'nun "*Trade and Crusade Venetian Crete and The Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*" adlı eseri önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma her ne kadar Venedik Girit'i ile Aydın ve Menteşe beyliklerinin ilişkilerini ele alsada Ege Denizi'ndeki vaziyet hakkında çıkarım yapmaya imkân verir. Sakız'a ayrıca değinmesi bakımından da faydalıdır. Bu eser ilişkilerin yönünü tayin etmekte yardımcı olur. Dahası ticaretin seyri, fiyatlar, vergiler ve ticarete konu olan ürünler hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Bu alışmada Türkiye-İtalya ilişkileri üzerine başlıca başvuru kaynağı olarak klasikleşmiş bir eser olan şerafettin Turan'ın “*Türkiye - İtalya İlişkileri I*” adlı çalışmasından önemli fayda sağlanmıştır. Bu önemli çalışmadan faydalanılırken dikkatle yaklaşılmıştır. Turan'ın bizim için kıymetli olan bir çalışması da Sakız'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi hakkında kaleme aldığı müstakil makalesidir. Diğer taraftan yine bir başvuru kaynağı ve yol gösterici bir eser olan Wittek tarafından kaleme alınmış Menteşe Beyliği zerine olan eser, çalışmamız için çok önemli bir yere sahip olup daha güncel çalışmalardaki bilgilerle karşılaştırılarak dikkatle yaklaşılmıştır. Çalışmada kullandığımız, uzun yıllar alanındaki başlıca başvuru kitabı olan “*Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*” adlı esere temkinli yaklaşılmıştır. Yine William Miller tarafından doğudaki Latinler zerine yaptığı çalışmaları bir araya getirdiği kitabından faydalanılırken temkinle yaklaşılmış ve tedbirli davranılmıştır. Sakız tarihi üzerine çok kapsamlı ve eski bir çalışma olan “*A History Of The Island Of Chios A.D. 70-1822*” adlı esere çok temkinli bir şekilde yaklaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SUPERBA YÜSEKLİYOR

1.1. CENEVİZ GÜCÜNÜN DOĞUŞU VE GÜÇLENMESİ

Ortaçağ Avrupası başlarda merkezi otoriteden yoksun, çok parçalı, az nüfuslu, kent hayatı silikleşmiş daha çok kırsalda birbirinden kopuk yerleşimler halinde içe kapanık bir görünümündedir. Ortaçağ Avrupa kentleri bir dini merkez haline gelmiş ve piskoposun denetimi altına girmişti. Feodalitenin çizdiği siyasi ve toplumsal sınırlar arasında bir hayat sürülmekteydi. Bu noktalarda Avrupa'nın bazı bölgeleri tabii ki farklılık arz ediyordu ve bunlardan biri de İtalya idi.

İtalya, Avrupa'nın diğer bölgelerine nazaran büyük feodal beylerin ve imparatorluk gücünün daha az hissedilmesi sebebiyle siyasi açıdan daha bağımsızdı. Bununla birlikte İtalyan kentlerinin ekonomik güçleri ile kültürel ve toplumsal farklılıkları siyasi özerkliklerine zemin oluşturmuştur. Öte yandan diğer Avrupa kentlerine göre İtalyan kentleri daha heterojen bir toplumsal manzara çizmektedir. Bu farklılıklardan müteşekkil İtalyan kentlerinin piskoposluk merkezleri olması kentlerde zamanla kendi kendini idare etme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Kentlerdeki bu otoritenin, yani piskoposların belirlenmesinde seçkinlerin oluşturduğu gruplar etkili olurken çok geçmeden Papalık bu atamada tek söz sahibi olmak istemiştir. Bu tavır imparatorluk tarafından kabul edilmemiş ve bir dinsel atamalar sorunu ortaya çıkmıştır. İki otorite arasındaki bu mücadele İtalyan kentlerinde bir cepheleşmeyi ortaya çıkarmış ve iki tarafın destekçileri arasında başlayan çatışmalar zaman zaman kentlerin tarihinde etkili olmuştur. İki otorite arasında bir uzlaşma girişimi kentlerde müzakereler için oluşturulan ve önde gelen kentlilerden seçilen meclislerin ortaya çıkışına sebep olmuş. Ardından askeri, hukuki ve siyasi idare için geçici olarak konsüller atanmıştır. İşte böylece yeni bir oluşum olarak şehir devletleri ortaya çıkmıştır¹.

¹ Andrea Zorzi, “Şehir Devletlerinin Ortaya Çıkışı ve Yayılması”, **Ortaçağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler**, Cilt: 2, (Ed. Umberto Eco), çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 38-39.

1099 senesinde konsülü faaliyete geçip bağımsızlığını elde eden Cenova, uzlaşmaya dayanan bir sistemle idare edilirdi. Aslında bu yönetim ki biz bugün komün veya kent cumhuriyeti olarak söylesek de Cenevizlilerin ifadesiyle “compagna”, aslında geçici olarak sınırlı bir amaçla oluşturulmuştu. Nitekim imparatorluk uzaktaki Cenova’ya 1162’de vergi muafiyeti tanımış ve daha da önemlisi onun öz yönetimini kabul etmiştir. Ne var ki otoritelerin baskısından azade bu yönetim giderek yerleşmiştir. Bu süreç içerisinde de yasaları oluşmuştur. Yasalar kendiliğinden süreç içerisinde oluşurken diğer taraftan da kent kültürüyle harmanlanmış bir yönetim geleneği de doğmuştur. Bu kent cumhuriyeti kapsayıcı bir kamu kurumu niteliğindedir. İktidar sahipleri ağırlıklı olarak toplumun yüksek tabakasındandı. Gelgelelim hükümetin bir kamu kurumu oluşu ve kucaklayıcılığı bir zaafa uğramadan yaşamını devam ettirebilmişti. En önemlisi bu yönetim bir uzlaşma düzeni mahiyetindedir².

Cenova’da büyük aileler klanlar halinde teşkilatlanmıştır. Bu klanlar kent idaresinde bazı mevkilerde üstünlük kurma yarışına girişince ortaya çıkan rekabet kentte hizipleşmeyi meydana getirmiştir. Önceden beri olan bir başka hizipleşme de imparatorluk idaresini isteyen ve Ghibellino olarak adlandırılan grup ile özgürlükçü ve bazı papalık yanlılarının da toplandığı Guelfo olarak adlandırılan grup arasındaki çekişme kentte ciddi gerilim yaratıyordu. Klanlar arasındaki rekabet ve Guelfo ile Ghibellino grupları arasındaki çekişme bazen birbirini de körüklüyordu. Guelfo ve Ghibellino arasındaki gerilimin yükseldiği ve bunlardan birinin ayaklanarak şehri iç savaşa sürüklediği zamanlar Cenova’nın buhran dönemleri olmuştur³. Cenova’nın siyasi hayatında bu gibi kriz zamanları yer yer yaşanmış ve çıkmaza girildiği dönemler olmuştur. Bunun yanında sosyal yaşamda da gerilim ve hizipleşme eksik olmamıştır.

Diğer taraftan Cenova toplumuna daha yakından baktığımızda iki özellik öne çıkmaktadır. Cenova’da merkezi bir politika ve tek tip bir sistem yoktur. Cenova’nın

² David Abulafia, **Büyük Deniz: Akdeniz’de İnsanlık Tarihi**, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012, s. 316; Steven A. Epstein, **Genoa & the Genoese 958-1528**, The University of North Carolina Press, London, 1996, s. 66; Daniel Waley ve Trevor Dean, **İtalyan Şehir Cumhuriyetleri**, 2. baskı, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 101; Abulafia “compagna” kelimesinin anlamını “ekmeği birlikte bölüşenler” olarak vermektedir, bkz. Abulafia, s. 316.

³ Abulafia, s. 340; Epstein, s. 189.

yasaları da zamanla oluşmuştu. Bunlar pragmatizmi doğurmuşlardır. Diğer bir özellik ise bireycilikti. Bu pragmatizm ile bağlantılı olmakla birlikte daha 1099'da konsül faaliyete geçmeden önce halka toprak ve pazar üzerinde imtiyazlar tanınması onları iş yapmaya, faaliyette bulunmaya ve girişimciliğe sevk etmiştir. Bunun yanında kent yönetiminin sağladığı özgür ortam ve kent kültürü de bireyciliğin meydana çıkışında etkili olmuştur⁴.

Cenova'nın baştan beri en büyük problemi temel besin kaynağı tahılları üretebileceği ovalardan yoksun oluşudur. Cenova dağlar tarafından deniz kıyısına sıkıştırılmış bir şehirdir. Cenova Cumhuriyeti kısıtlı kırsal bölgesi sebebiyle gelişemiyor ve hatta kendine yetmekte de sıkıntı çekiyordu. Yine de şarap, kestane, çeşitli otlar ve zeytinyağı üretimi yapılabilirdi. Bir sanayi merkezi de olmayan Cenova'da sadece gemi inşası yapıldı. Deniz ve dağlar arasındaki Cenova için tek çıkar yol ticaretti ve öyle ki elverişli bir limana da sahiptir. Başlarda ticaret, kentlilerin artan taleplerine de bir cevaptı aynı zamanda. Cenova yakın sulara açıldığında ilk ilgisini çeken yer Sardinya olmuştur. Çünkü bu adada Cenova'nın ihtiyaç duyduğu tahıl karşılayabileceği derecede üretim yapılıyordu. Korsika daha dağlık ve üretim alanları kısıtlı olması sebebiyle Cenevizlilerin ilgisini çekmemiş ancak kente olan yakınlığı sebebiyle göz ardı da edilememiştir. Cenova ile Sardinya arasında gemi trafiği hızla artmıştır. Cenova, Sardinya Adası'nı yoksun olduğu kırsal bölgesi olarak görüyordu. Cenova ilk sömürge tecrübesini de bu ada üzerinde kazanmıştır. Ancak Cenova ile Sardinya arasındaki akış kolay sağlanmamıştı. Zira Cenova önce bu bölgedeki Müslüman korsanlarla mücadele etmek zorundaydı. Bu mücadele Sardinya yolunu güvenli hale getirmiştir. Bunun yanında bu Müslüman korsanlarla mücadele ve öte tarafta İspanya'daki Müslümanlara karşı girişimler itibarını da artırmıştır⁵.

Sardinya ile Pisalıların da ilgilenmesi Cenova'nın karşısına bir rakip çıkarmıştır. XI. yüzyılın ikinci yarısındaki bu rekabette daha çok Cenova'nın başarılı olduğu görülür. Aynı zamanda bu iki kent XII. yüzyılın başlarında Tiren Denizi'nde

⁴ Waley ve Dean, s. 10; Sandra Origone, "Colonies and Colonization", **A Companion to Medieval Genoa**, Ed. Carrie E. Beneš, Brill, Leiden, 2018, ss. 499.

⁵ Abulafia, ss. 311-315; Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Cilt: I, 2. baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019, (Akdeniz-I), s. 543; Epstein, s. 65.

Müslüman korsanlara karşı birlikte mücadele etmişti. Başarılı mücadeleden sonra her iki şehir de denizlerde daha aktif olmak ve yayılmak istemiştir⁶. XI. yüzyılın ikinci yarısında yakın sularda Pisa ile rekabet eden Cenevizliler, hâlbuki yüzyılın daha başlarında Suriye’de görülebiliyorlardı. Yakın sularındaki rekabeti bırakıp yüzyılın sonunda ilk Haçlı Seferi ile doğuda asıl kolonyal faaliyetleri ve daha büyük bir rekabet başlıyordu. Gelgelelim erken Ceneviz kolonilerinden biri 1098’de Antakya’da kurulmuştur. Burada tüm Cenevizlilere imtiyazlar tanınmış ve bu yabancı bir hükümdardan alınan ilk imtiyazdı⁷. Böylece görülmektedir ki Cenevizlerin ilgisi yakın sulardan hızla uzak sulara çevrilmiştir. Bu ilk koloni deneyimi ve elde edilen imtiyazlardan mülhem ticaret imparatorluğu doğmuştur.

XII. yüzyılın başında Cenevizliler doğuda en sık Suriye’ye yolculuk yapıyorlardı. Suriye’deki acenteleri Cenevizliler için çok değerlidir. Buradaki çıkarları bu dönemde İstanbul’a (Konstantinopolis) göre daha fazladır. Doğuda Cenevizliler için birinci derece kıymete sahip bölge Suriye idi⁸. 1155 senesinde Bizans ve Cenova arasındaki anlaşma ile Pisa ve Venediklilerin Bizans’tan elde ettikleri imtiyazları şimdi Cenevizliler de elde etmiş oluyordu. Bu dönem ayrıca Ceneviz deniz gücünün dikkate değer bir gelişim gösterdiği dönemdir. Bizans, bu deniz gücü ile yakınlık kurmak istemiştir. Anlaşma Cenevizlilere serbest dolaşım ve ticaret hakkı tanıyorken, İstanbul’da Cenevizlilere tahsis edilmiş bir iskele ve bir mahalle bulunacaktı. Bunlara karşılık Bizans en azından Cenevizlilerin bulunduğu bölgeler saldırıya uğrarsa buraların savunmasına Cenevizlileri dâhil etmek istemiştir. Böylece Cenevizliler Venedik ve Pisa ile doğrudan rekabete girişmişti. Bu rekabet Ege Denizi’nde yoğun bir trafik ve karmaşıklığa sebep olmuştu. Bu, net şekilde Bizans üzerinde Cenevizlilerin nüfuz alanı bulmasıdır⁹.

Cenova ticareti tek odak üzerinden işlemiyordu. 1161 yılında Fas’ta bulunan Muvahhid halifesine bir ticaret anlaşması yapmak üzere elçiler gönderilmiştir.

⁶ Catia Di Girolamo, “Deniz Cumhuriyetleri Arasında Rekabet”, **Ortaçağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler**, Cilt: 2, Ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 45-44

⁷ Brian Nathaniel Becker, **Life and Local Administration on Fifteenth Century Genoese Chios**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Western Michigan University, Michigan, 2010, ss. 36-37.

⁸ Michel Balard, **La Romanie Genoise**, Cilt: I, École française de Rome, Rome, 1978, (LRG), s. 20.

⁹ Aldo Gallotta, “Ceneviz”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, s. 363; Şerafettin Turan, **Türkiye - İtalya İlişkileri I: Selçuklular’dan Bizans’ın Sona Erişine**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, (Türkiye - İtalya İlişkileri), s. 30.

Nitekim on beş yıllık bir anlaşma imzalanmış ve Cenevizliler o bölgede mallarıyla serbest dolaşma ayrıcalığı elde etmişlerdir. İlerleyen süreçte Cenevizliler Kuzey Afrika kıyısı boyunca önemli kentlerde fondaco (funduk) edinmişlerdir. XII. yüzyılın ikinci yarısında Cenova ticaretinde Kuzey Afrika ağırlıktadır¹⁰. Bu dönemdeki gelişmelerden biri de 1177 senesinde, Venedik ile Cenova arasında bilinen ilk anlaşmanın imzalanmasıdır. Aralarında önceden beri süren rekabet giderek İstanbul üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu iki rakibi anlaşma noktasına getiren ise Friedrich Barbarossa'nın batı üzerindeki planları olmuştur. Tehlike karşısında uzlaşmayı tercih etmişlerdir. Bu Venedik-Cenova anlaşması XIII. yüzyılın başına kadar geçerliliğin korumuştur¹¹.

1204 senesinde İstanbul'da Latin idaresi kurulmasıyla güç dengesinde ve doğu ticaretinde yeni bir durum ortaya çıktı. Cenova dışlanmıştı ve şimdi Venedik ile Ceneviz rekabeti yeniden başlayacaktı. Haliyle Venedik'e cephe alan Cenova, Venedik aleyhine faaliyette bulunan korsanları desteklemiştir. Daha sonra eski başkenti yeniden elde etmek için deniz gücüne sahip bir müttefik arayışı VIII. Mikhail Palaiologos ile dışlandığı bölgeye dâhil olmak isteyen Cenevizlilerin uzlaşmasıyla 1261'de Bizans ve Cenova arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Cenova için bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim Bizans başkenti ele geçirdiğinde imparator çok yararını da görmediği halde müttefikine karşı sözlerini yerine getirdi ve pek çok imtiyaz verdi. Cenevizler bu anlaşma ile başta Bizans başkenti olmak üzere pek çok kentte ve adada içerisinde mülkler bulunan bir mahalleye sahip olacak ve serbestçe ticaret yapabilecektir. Bu doğrultuda Ege'nin doğu sahilleri ile adalarda Ceneviz ticareti yerleşecekti. Yalnız bunun kolay olması beklenemezdi, zira Venedik hala denizlerde aktifti ve elinde tuttuğu bazı adaları da kolayca bırakacak değildi. Şu var ki imparator Mikhail ile Cenova'nın arasının iyice açıldığı 1264 senesinde başkentteki Ceneviz kolonisi sürülmüştür. Fakat hem bu çok uzun sürmedi hem de bundan sonraki süreçte Bizans'taki Ceneviz nüfuzu devam etti. Öyle ki 1267'de Bizans ile Cenova arasındaki anlaşma neticesinde, başkent

¹⁰ Abulafia, s. 339.

¹¹ Girolamo, s. 45.

dışında, Haliç'in diğer tarafında ve Boğaz'ın kıyısında bulunan Pera Cenevizlilere verilmiştir. Bu mülk, Ceneviz ticaretinin gelişmesine müthiş bir olanak sağlamıştır¹².

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Ceneviz ticaretinin yükselişi Venediklileri ciddi manada endişelendirecek düzeye ulaşmıştı. Mesela 1267 tarihi itibarıyla Cenevizliler Karadeniz'de koloniler oluşturmuştu ve diğer yanda 1275'te Foça'daki şap madenlerini işletmesini Cenevizli Zaccaria ailesi ele geçirmiş ve ardından önce 1304'te Sakız Adası'na ve 1317'de İzmir liman kalesine egemen olmuşlardır. Venedik, Cenova karşısında harekete geçmek isterken müttefik arayışına girişmiş ve Bizans ile Aragonları tarafına çekmeyi başarmıştır. Cenova ve Venedik arasındaki artan rekabet çok geçmeden bir savaşa dönüştü. Bu savaş sırasında Cenevizliler Orhan Bey ile bir dostluk anlaşması imzalamıştır (1352). Savaşın sonunda taraflardan hiç biri net bir üstünlük kurmuş değildi. Fakat Cenova için bu süreçte doğuda bir dost kazanılmıştı. Orhan ile başlayan Ceneviz-Osmanlı dostluğu I. Murad zamanında da sürmüştür. Bu ilişkide Cenevizliler, Osmanlıları Rumeli kıyılarına taşıyarak dostluklarını yerine getiriyorlardı. Diğer taraftan önemli bir takım gelişmeler yaşanmış, Ceneviz Gattilusio ailesi önce Midilli'yi elde etmiş ve sonra Limni, Gökçeada, Semadirek, Taşoz adalarını ve de Enez'i ele geçirmişlerdi. Osmanlılar ile olan dostluk ise 1366 senesinde Cenevizlilerin Bizans'a yardımı ile zaafa uğramıştır. Ancak bunun etkisi çok sürmedi ve dostluk devam etti¹³.

Erken dönem Ceneviz yayılışında görülmektedir ki Cenevizliler için bolluk olan bölgeden alınan malların kıtlık olan yerlerde satılması kâr etmenin esas yolu idi. Ceneviz genişlemesinde en önemli araç bilgidir. Cenevizliler uzaktaki pazarları ve potansiyel müşterileri bilmekteydiler. Bu erken dönem yayılma girişimleri için gereken gemileri üreten bir küçük denizcilik endüstrisi meydana getirilmişti. Dahası yasal bir zeminde sermayelerini işletmek için sözleşmeler yapmışlardır¹⁴. Ticari ortaklık sözleşmelerine ve de ortaklı geçici şirketlere *commenda* adı verilmişti. Bu önemli ticaret kurumu Cenova'da *societas maris*¹⁵ olarak adlandırıldı. Bu ticari ortaklık sözleşmesi ticaretin gelişmesinde büyük öneme sahiptir. Diğer taraftan

¹² Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, ss. 42-45.

¹³ Gallotta, s. 363.

¹⁴ Epstein, s. 61.

¹⁵ Jacques Le Goff, **Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri**, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018, ss. 29-31.

Cenova devlet tahvilleri konusunda öncüydü. Daha XII. yüzyılın ortalarında Cenova, halkına borçlanmıştı. Hükümet mali açıdan ayakta kalmak ve ticareti desteklemek için borçlanmış olsa da çok geçmeden gelirleri ciddi bir artış göstermiştir. 1162-1163 yılı vergi geliri 6.850 lira olan Cenova'da XIII. yüzyılın ilk yıllarında sadece liman girişlerinin mukataası yaklaşık aynı rakama denk gelmekteydi. Diğer bir dikkat çekici gelişme de XIII. yüzyılın son çeyreğine kadar Cenova limanından geçen malların değerinin ikiye ve son çeyrekte ise dörde katlanmış olmasıdır¹⁶.

Bu ilk gelişim devresi sonrasında Cenova, hareketli bir XIV. yüzyıl geçirdi. Cumhuriyet siyasi istikrarsızlıkların getirdiği iç savaşları ve yabancı tahakkümünü yaşadı. Ancak yine de Cenevizliler Akdeniz'de önemli atılımlar yapmıştır. Ticaretteki Ceneviz yükselişi bu yüzyılda da devam etmiştir. Cenevizliler olabildiğince az maliyet hesabıyla en kârlı pazarlara erişip ayrıcalıklar edinmiş ve nüfuz kurmuşlardır. Böylece de ticaretlerinin hacmi büyümüştür. Ticarete daima yenilikçi tavır takınmış ve talebi göz önünde bulundurarak ürünlerini çeşitlendirerek ticaretlerinin kapsamını genişletebilmişlerdir. XIV. yüzyılda Avrupa için lüks ürünlerin sağlayıcısı Cenevizlilerdi. Cenova'nın üç büyük ve özerk kolonileri Pera, Kefe ve Sakız haricinde İskenderiye, İspanya, Flanders ve Provence ile görece gelişmiş bir ithalat ve ihracat yapmakta idi¹⁷.

Sandra Origone, yakın zamana kadar yapılmış Ceneviz kolonizasyonu üzerine çalışmaları değerlendirdiğinde Ceneviz kolonizasyonunun doğal bir süreç içerisinde ve doğrusal olarak işlemediğini ve de kolonizasyonun farklı motivasyonlardan, farklı hedeflerden kaynaklandığını ve farklı aşamalardan geçtiğini görmüştür. Bu çalışmalardan yaptığı çıkarım ile haçlı modeli, bölge modeli, deniz korumacılığı modeli, girişimci ve ticari model ve de *fondaco*, *loggia*, *natio* modeli olmak üzere beş kolonizasyon modeli olduğunu göstermiştir. Yine Origone, yapılan çalışmalarda kolonizasyonda geçici ve kalıcı olmak üzere iki tip göçme olduğunu ve geçici göçmenlerin sadece ticari menfaatlerinin peşinde olduğunu, diğerlerinin ise orada yerleşip, orada yaşayan göçmenler olduğunu görmüştür¹⁸.

¹⁶ Waley ve Dean, ss. 23, 54, 56.

¹⁷ Epstein, ss. 62, 230-231.

¹⁸ Origone, ss. 498-500.

Ceneviz kolonizasyonu ve bir ticaret imparatorluğunun ortaya çıkması sürecinde anavatan Cenova zaman zaman çalkantılı süreçlerden de geçmiştir. Hizipleşmenin hat safhada olduğu kentte bazen siyasi ve toplumsal gerilim artıyordu. Diğer taraftan da kent kimi zaman mali sıkıntılar içerisinde bocalıyordu. Cenova Komünü mali sorunlarla uğraşırken önce şahıslardan, özel girişimden borç almaya başladı. Bunun yanında çeşitli ek vergiler koydu ve de bazı kolonilerini özelleştirmeyi düşündü. Bu mali sıkıntı içerisinde bocalayan Cenova yine de doğudaki varlıkları üzerindeki hâkimiyeti kaybetmemiştir¹⁹. Bunlarla birlikte kentin bağımsızlığını sağlayacak gücü bulamadığı zamanlar da olmuştur. Cenova 1355-1356 ve 1421-1436 yılları arasında Milano Dükaliği'nin ve de 1396-1409 yılları arasında Fransa Krallığı'nın hâkimiyetinde kalmıştır. Cenova işgal altında olduğu sıralarda Ceneviz aristokrasisi idari mekanizmayı ele geçirmişti. Cenevizliler işgalci hükümetlere hizmet ederken Cenova'nın maliyesini de yine kendileri kontrol etmiştir²⁰.

Ceneviz yükselişinin bir başka yönü de deniz ticaretinde bir atılım yaştan gemi teknolojisindeki ilerleme ve gemi kullanımındaki yöntemlerin geliştirilmesidir. Cenevizliler uzak deniz taşımacılığındaki sorunu teknik bir değişimle çözmüşlerdi. Öncelikle Latin yelkenlileri genişletilmiştir. Cenevizliler taşımacılığı büyük tonajlı gemilerle yapmak istiyordu ve nitekim gemilerinin tonajlarını büyüterek rakiplerinden daha avantajlı hale geldiler. Akdeniz'de bu büyük tonajlı gemiler XV. yüzyıldan itibaren görünmeye başlamış ve bu yeni tip gemiler Avrupa limanlarına taşımacılık yapmışlardır. Bu büyük tonajlı gemilerle taşımacılıkta Cenevizliler aktif rol oynuyorlardı. Cenevizliler Ege'den şap ve sakızı Londra ve Bruges gibi limanlara bu büyük tonajlı gemilerle taşımışlardır. Cenevizlilerin büyük tonajlı gemi kullanımındaki öncülüğü de sakız ve şap gibi değerli ürünlerdeki etkinliklerine bağlanmaktadır²¹. Cenevizlilerin deniz ticaretindeki gelişiminde, gemilerin eşit hacimde bölmelere ayırarak kullanımı da etkili olmuştur. Hem kişiler birden fazla

¹⁹ Becker, ss. 44-46.

²⁰ Padraic Rohan, **The Genoese Levantine Colonies At The Birth Of Ottoman Imperial Power: A Framework For Inquiry**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 28.

²¹ Braudel, Akdeniz-I, ss. 202, 474-475.

bölmeye sahip olabiliyorlar hem de bu yöntemle alınana risk de bölüşülmüş oluyordu²².

1.2. LEVANT'DA CENEVİZ KOLONİLERİNİN DOĞUŞU

İtalyanları doğuya çeken ve de iten sebepleri W. Heyd o meşhur eserinde şöyle tespit etmiştir: İlk coğrafi yakınlık ve özellikle de Bizans ile yakın ilişkiler, ikincisi Bizans'ın güney İtalya'daki hâkimiyetinin ilişkilerdeki etkisi, üçüncüsü mezhep kavgalarından önce Roma ve İstanbul arasındaki sıkı ilişkiler, dördüncüsü de Avrupalıların lüks tüketim ihtiyaçlarının artması²³. Ancak Şerafettin Turan bu tespit edilen sebepleri yetersiz bulmuş ve bunlara kendi tespiti olan başka ilkeler eklemiştir. Roma İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurup bir bütünlük oluşturmaya ve ikiye ayrılınca da bu birliğin hemen bozulmamasından dolayı İtalyanları denizin diğer tarafının cezbetmesi. İtalyanların denizciliğe olan ilgisi ve bu işin onlar için yüksek değeri. Öyle ki Bizans ve Doğu Akdeniz ülkeleri ile ticaretle işleri yürütenler çoğunlukla İtalyanlardı ve genellikle İtalyanların gemileri kullanılırdı. Bizans'ın İtalya egemenliğinden başlayan komşuluk ilişkileri ile birlikte ittifak ilişkileri de gelişmiş ve sonra da imparatorluk topraklarında haklar tanınmasına kadar varmıştır. İtalyanların Levant'e ve Bizans'a yönelmesi Akdeniz ticaretindeki Müslüman üstünlüğüne karşı da bir girişimdir. İtalyanların Doğu Akdeniz ile kurdukları ticaret kendi kentlerinin ihtiyaçlarının karşılanması yanında Avrupa'nın geri kalanının da taleplerine cevap vermişlerdir. Batıya doğu ürünlerini ve doğuya da batı ürünlerini taşımışlar ki bu onların rolü olmuş²⁴.

Nihayetinde biz Heyd ve Turan'dan İtalyanların Doğu Akdeniz'e gelmesindeki ana sebepleri elde etmişken bu zeminde ve bir önceki kısımdaki bilgileri de dikkate alarak Cenevizlileri Doğu Akdeniz'e çeken ve iten şu nedenlere ulaştık. Öncelikle Cenova, dağ ve deniz arasında sıkışmış, tahıl üretimi yetersiz bir kenttir. Zamanla temel besin maddeleri ihtiyacı artınca bunu karşılamak üzere önce yakın çevresine ve sonra da uzak bölgelere gitmiştir. Bu temel besin maddelerine

²² Le Goff, s. 37.

²³ W. Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 2. baskı, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 103.

²⁴ Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, ss. 15-17.

ihtiyaç duyan diğer Avrupalılar için de bu işi yapmaya başlamışlardır. Cenevizliler doğudan satın aldıkları malları çeşitlendirmiş ve bu ürünler Avrupa'da rağbet görmüştür. Bununla beraber Cenevizliler Avrupa'nın lüks tüketim tedarikçilerinden biri haline gelmişti. Giderek artan doğu mallarına ilgiye Cenevizliler cevap vermişlerdir. Misal en kaliteli sakızı Avrupa'ya Cenevizliler getirmiştir ve bu ürün Cenevizlilerin tekeline idi. Ek olarak Avrupa endüstrisi için önemli oranda hammadde sağlayanlar Cenevizlilerdi. Öyle ki tekstil endüstrisi için çok önemli bir madde olan şapın kartelleri Cenevizlilerdi. Avrupa sanayisinin hammadde ihtiyaçlarına cevap veren ve bu işte önemli kâr elde eden Cenevizlilerdi. Anlaşılan o ki Cenevizliler coğrafi sınırlılıklar sebebiyle ihtiyaçlarını karşılayamıyorken yine coğrafyanın imkân verdiği denizcilik faaliyetlerine girişmişler. Temel ihtiyaçlarını karşılamak için deniz açıldıklarından kısa süre sonra diğer taleplere de karşılık vermenin getirdiği kâr onlar için ticareti vazgeçilemez bir iş haline getirmiştir. Cenevizlilerin Doğu Akdeniz'de bulunmasının kendilerinin ve diğer kentlerin iâşelerini sağlamak, lüks tüketim maddelerinin ticaretini yapmak ve Avrupa endüstrisi için hammadde sağlamak gibi kârlı üç temel sebebi vardı.

Levant'daki Ceneviz varlığı XI. yüzyılın başlarında Suriye'de bulunan az sayıdaki Cenevizlerle başlamıştı. Lakin tam olarak Levant'da Ceneviz kolonilerinin doğuşu ve bir kolonizasyon hareketi Birinci Haçlı Seferi ile başlamıştır. Zaten bu büyük olay ile Avrupa, erken ortaçağda pek gerçekleştiremediği uzak deniz ticaretine hızla girişmiştir. Doğuda kurulan haçlı devletçikleri Ceneviz kolonizasyonu için bir zemin sağladı ve başlangıç noktası oldu. Buradaki ilk Ceneviz kolonisi 1098'de Antakya'da kurulmuştur. Şehirde Cenevizlilere evler, kilise ve başka çeşitli mülkler bulunan bir mahalle verilmiş ve de vergi muafiyeti tanınmıştır. Bundan sonra Cenevizlilerin faaliyetleri zamanla artmıştır. Bu erken devir kolonileşmesinde elde edilen imtiyazlar şahsi değil, tüm Cenevizliler için geçerlidir²⁵. Cenevizliler 1104 senesinde önemli bir liman kenti olan Akka'da koloni kurmuşlardır. Cenevizliler haçlıların yeni kentleri ele geçirmelerine yardım ettiklerinden dolayı bu elde edilen yerlerde onlara ticari imtiyazlar tanınıyor ve şehrin bir bölümü onlara tahsis ediliyordu.

²⁵ Becker, ss. 36-37.

Doğu'nun en önemli metropollerinden biri ve büyük bir ticaret merkezi olan İstanbul'a Cenevizlilerin girişi ve ticari ayrıcalıklar elde edişi rakibi Venedik'ten en az yüz elli yıl sonra gerçekleşmiştir. Cenova ile Bizans arasında ilk anlaşma 1142 senesinde yapılmıştır²⁶. Bu imtiyazlar tanıyan bir anlaşma değildi. Daha çok ticarete uygulamaları belirleyen küçük, sınırlı bir anlaşmadır. 1155 tarihine yaklaşılrken Ceneviz deniz gücü geliyor ve öte yanda da Bizans kendisine güçlü bir müttefik arıyordu. Diğer taraftan bu dönemde Cenevizlilerin Latin Doğu'daki varlığı erimeye başlamıştı. Bu durum karşısında Ceneviz tüccarları için en uygun ve kârlı bölge Bizans ülkesidir. Nihayetinde tüm bu koşullar içerisinde 12 Ekim 1155'te Cenevizliler ve Bizans arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma şartlarına göre Cenevizliler serbest dolaşım ve ticaret hakkı elde etmiştir. Beraberinde % 4 oranında bir gümrük vergisine tâbi tutulacaklar ve de başkentte bir mahalleye sahip olacaklardı. Bunlara karşın eğer Cenevizliler, bulundukları Bizans toprakları saldırıya uğrarsa savunmaya katılacaktı. Ayrıca Bizans kendisine karşı bir ittifak oluşması durumunda Cenova'nın tarafsız kalmasını da bu anlaşma ile sağlamıştı. Ancak Cenevizliler rakipleri Venedik kadar olmasa da Pisa ile aynı haklara sahip olmuşlardır. Cenevizlilerin Bizans ticaretini tam olarak başlatan ve Bizans-Ceneviz ilişkilerinin dayandığı zemin bu anlaşmadır. Artık doğu siyasetinde Cenevizliler de bir aktördür²⁷.

Ceneviz gücünün artışı XII. yüzyılın ikinci yarısında da sürüyordu. Ayrıca Papa III. Aleksandre tarafından da Cenova destek görmekteydi. Cenevizlilerin 1155'te başlayan Bizans ile yakınlaşmasının giderek gelişmesi diğer İtalyanları rahatsız etmiştir. Hakikatten 1155'ten sonraki on yıllık süreçte İstanbul istikametinde yolculuk yapan Ceneviz iş adamlarının sayısı artmıştır²⁸. 1162'de Pisalılar, Venedik ve Bizans desteği ile İstanbul'daki Ceneviz bölümünü tahrip etmişlerdir. Zaten kalabalık olmayan Ceneviz nüfusunun çoğu anavatana kaçmıştı. Bu gerilim Ceneviz-Pisa savaşının da fitilini ateşlemiştir. 1169 senesinde Cenevizliler Bizans ile yeni bir anlaşmaya vardı. Bu mutabakatta önceki anlaşmada bulunan ticaret yapma özgürlüğü

²⁶ Turan 1142 tarihinde ilk anlaşmanın yapıldığını kabul ederken, Balard 1155 anlaşmasından önce de bir anlaşma yapıldığını kanıtlayan çeşitli delilleri ortaya koymuştur. Bkz. Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 29; Balard, LRG, ss. 21-22.

²⁷ Balard, LRG, ss. 22-23; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 30; William Miller, **Essays On The Latin Orient**, Cambridge University Press, London, 1921, s. 283

²⁸ Balard, LRG, ss. 31-32

ve gümrük vergisi hükümlerinin aynen yenilenmesi kararlaştırılmış. Ancak eskiden başkentte olan Ceneviz mahallesi şimdi başkent dışında oluşturulacaktır. Fakat Cenevizliler bunu kabullenmeyip direttiler ve sonunda başkentte bir mahalle kurma izni aldılar. Diğer yandan bu anlaşma ile Bizans, Alman imparatoru karşısında önceki anlaşmada olduğu gibi deniz gücüne sahip bir müttefik kazandı. Bu doğrultuda anlaşmada Cenevizlilerin tarafsızlığı ve saldırı zamanında savunmaya yardımcı olacaklarına dair şartlar bulunmaktadır. Venediklilerin Cenevizlilerden duydukları rahatsızlık Bizans ile ilişkilerini gerginleştirmişti. 1171’de Venedikliler Bizans donanmasına saldırdıklarında, Cenevizliler Bizans savunmasında yer almışlardır. Venediklilerin, Bizans’taki Ceneviz varlığından duyduğu rahatsızlık neticesinde Ceneviz mahallesine bir saldırı gerçekleştirildi. Bu saldırı zamanında hakikatten İstanbul’da Cenevizliler refah içerisindeydi. Ne var ki Cenevizliler bu saldırıdaki yaralarını 1192’de yeni bir anlaşma ile sarmıştır²⁹.

Dördüncü Haçlı Seferi’nde bulunmayan Cenevizliler, Latin egemenliği zamanında eski Bizans ülkesindeki ticaretlerini sürdürememişlerdir. Bu durumda Cenova doğudaki haçlı bölgesindeki ticari faaliyetle yetinmeye çalışırken öte tarafta rakiplerine karşı korsanlık faaliyetlerini de desteklemiştir. Ancak Cenova’nın bu politikası bu koşullarda bir fayda sağlamamıştır. Daha sonra Cenova uzlaşmacı bir tavır takınmıştır. 11 Mayıs 1218 tarihindeki bir anlaşma yapılarak 1204 öncesindeki durumun yeniden sağlanması yönünde adım atılmıştır³⁰. 1204 tarihi Akdeniz’deki siyasi güç dengesinde büyük değişiminin başlangıcı ve özellikle Ege’de yeni düzenin ortaya çıkışındaki ilk aşamasıdır³¹.

Kudüs Krallığı’nda Ceneviz haklarının gasp edilmesi ve 1258’de Akka limanı yakınlarında Venedikliler tarafından ağır bir mağlubiyete uğratılmaları ardından bu şehirde tutunamayan Cenevizlilerin yeni bir yol bulmaları gerekiyordu. Aynı zamanda İznik imparatoru VIII. Mikhail, İstanbul’daki Latin egemenliğini yıkmak için deniz gücüne sahip bir müttefike ihtiyaç duyuyordu. Doğu Akdeniz’deki haçlı bölgesinde nüfuz kaybeden ve yeni nüfuz alanı arayan ya da eski nüfuz sahasına yeniden erişmek isteyen Cenevizliler İznik imparatoruna yaklaşıırken, güçlü bir

²⁹ Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, ss. 31-32; Balard, LRG, ss. 26-31.

³⁰ Balard, LRG, ss. 39-44; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, ss. 40.

³¹ Serdar Çavuşdere, **Orta Çağ’da Venedik, Papalık ve Türkler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, (Papalık ve Türkler), ss. 41, 177.

müttefik arayan imparator da Cenevizlilere yakınlaşmıştı. Kesişen çıkarlar ve bir ortak hedef iki taraf arasında bir anlaşmayı meydana getirmiştir³². 12 Mart 1261 tarihinde Nif (Nymphion) anlaşması akdedilmiştir. Bu anlaşmaya göre Cenova ve İmparator Mikhail başta İstanbul olmak üzere, Venedik'in ele geçirdiği Girit ve Eğriboz gibi eski Bizans mülkleri ele geçirilene kadar beraber hareket edeceklerdi. Cenova, müttefiki için elli gemi hazır edecekti. Her iki taraf da başka bir devletle anlaşma yapmayacaktı. Bunların yanında Cenevizliler, geri alınacak her eski Bizans bölgesinde tüm vergilerden muaf tutulacaktır. İstanbul, Kadıkalesi (Anaea/Ania), Edremit, Selanik, Cassandria, Girit, Eğriboz (Negroponte), Midilli (Lesbos/Mytilini) ve Sakız gibi yerlerde Cenevizliler içerisinde mülkler bulunan birer mahalleye sahip olacaklardır. Ve tüm bu yerlerde bir konsolos bulundurma hakkı tanınmıştır. Bunlara ek olarak İzmir (Smyrna) limanında yerleşme hakkı tanınacaktı. Diğer taraftan Cenova bu anlaşma ile rakibi Venedik'in Bizans topraklarından ve Karadeniz'den çıkarılmasını istemişti³³.

Akdeniz'de siyasi güç dengesindeki ikinci büyük değişim 1261 tarihinden itibaren başlamıştır. Bu anlaşma net bir şekilde Bizans'ın ekonomik çöküşüne sebep olurken, İtalyanların kolonileşme hareketinin artmasına ve de onları daima bir çatışma haline sürüklemiştir³⁴. Bu tarih Cenova için bir dönüm noktasıdır. Öyle ki Cenova Levant'da kendine sağlam bir yer edindi³⁵. 1261'den itibaren artık Cenova Akdeniz'de daha önce hiç olmadığı kadar güçlü bir konuma gelecektir. Rakiplerin mücadelesi özellikle Ege'nin siyasi coğrafyasını yeniden şekillendirmiştir. Latinler hızla Ege adaları ve kıyılarına yerleşmeye başlamıştır. Ege dünyası yeniden yoğurulmaya başlanmıştır³⁶. Ayrıca Balard 1261 sonrasındaki süreçte Karadeniz rekabetinin öne çıktığına dikkat çekmiştir. Karadeniz ticaretine hâkim olabilmek için İtalyanların arasındaki rekabet daha da kızışmıştı. İlerleyen süreç içerisindeki Venedik-Ceneviz savaşlarının sebeplerinin başında Karadeniz'deki nüfuz üstünlüğü mücadelesi gelmektedir³⁷.

³² Balard, LRG, ss. 39-44.

³³ Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, ss. 42-43.

³⁴ Balard, LRG, s. 55.

³⁵ Miller, s. 283.

³⁶ Çavuşdere, Papalık ve Türkler, s. 41.

³⁷ Balard, LRG, s. 14.

Cenova, Bizans topraklarında büyük bir kudrete erişmişken, 1263'te Mora (Peloponez) açıklarında Venedikliler tarafından mağlup edilince Bizans'ın mutabakatı terk etmesiyle karşı karşıya kaldı. Ayrıca Bizans, müttefikinden hem beklediği faydayı sağlayamamış hem de aleyhine planlar yaptığını öğrenmişti. Cenevizliler başkentteki mahallelerinden çıkarılmıştır. Bizans, İtalyanların nüfuzunu birbirleriyle dengeleme siyasetini sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu süreçte Bizans Venedik'e yaklaşmış ancak bir uzlaşma sağlanamamıştır. Daha sonra Charles d'Anjou tehdidi karşısında müttefik arayan Bizans yeniden Ceneviz gücüne mecbur kalmıştı. 1267'de Bizans ile Cenova arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Önceki anlaşmanın şartlarını kabul eden bu anlaşma ile ayrıca Cenevizlilere yerleşmeleri için surların ötesindeki Pera tahsis edilmiştir³⁸. Pera Ceneviz ticareti için önemli bir kazanımdır. Bu boş semt kısa zamanda Cenevizliler tarafından şenlendirilecek ve bir ticaret üssü haline gelecektir.

1267'den itibaren Cenevizliler Karadeniz'de ilk kolonilerini elde etmeye başladı. Pera, Karadeniz kolonizasyonu için Cenevizlilere bir avantaj sağlamıştır. Cenevizlilerin doğudan ilk ithal ettikleri şapın kaynağı Karadeniz bölgesiydi. Karadeniz sömürgeciliğinin erken zamanlarındaki ilk rekabette Cenevizliler üstün gelmiştir. İlk yerleşimlerin belirttiği 1275-1280 senesinde Kefe, Ceneviz kolonisi olarak öne çıkıyor³⁹. Karadeniz'deki Ceneviz varlığı daha başlangıçta Venediklilerden öndeydi. XIII. yüzyılın son yıllarında Kefe'de dikkat çekici yoğunlukta bir ticari hayat mevcuttur. Cenevizlilerin Karadeniz'de yayılması özellikle II. Andronkios devrinde kolaylaştı ve giderek arttı.

XIV. yüzyılın başlarında Cenevizliler, Pera'nın sağladığı avantajla Karadeniz'deki piyasalar üzerinde denetim kurmaya çalışıyorlardı. Karadeniz bölgesi ciddi bir tahıl üretim alanıdır. Bu üretimden Cenova ihtiyaçlarını karşılarken ciddi kâr da elde ediyordu. Ayrıca Bizans Karadeniz'den gelen zahireye bağımlı haldeydi. Cenevizliler Karadeniz'deki üretim üzerinde kontrol kurunca Bizans

³⁸ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, 8. baskı çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara, 2015, ss. 415, 420; Donald M. Nicol, **Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453**, çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 59, 76; Balard, LRG, ss. 48-51.

³⁹ Balard, LRG, s. 58.

İmparatorluğu'ndaki etki alanları da artmıştır. Böylece hem zenginleşiyorlar hem de Bizans üzerindeki nüfuzları artıyordu⁴⁰.

Ege'de bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri, 1275'de Cenovalı Benedetto Zaccaria'nın Foça (Phocaea) şapını işletme hakkını almasıdır. Takip eden süreçte tahta çıkan II. Andronikos devri Bizans'ın Ceneviz nüfuzuna tamamen açık hale geldiği bir dönemdi. II. Andronikos idaresi Cenevizlilere dayanmıştır. Hatta imparator bu müttefikine o kadar güveniyordu ki ülkesinin deniz savunması için Cenevizliler yanındayken bir donanmaya ihtiyacı olmadığına karar vererek ve de giderleri karşılamakta sıkıntı çekmesi sebebiyle donanmayı dağıtmıştır. Andronikos'un bu radikal kararı tabii ki Cenevizlilerin işine yaramış ve tüm Bizans topraklarında nüfuz alanı elde etmişlerdir. Diğer taraftan da Ceneviz donanması güçleniyordu. Bu durumda Cenevizlilerin Ege adalarında ve ticaret yolları üzerinde egemenlik kurmasının önü açılmış oldu. Bunun ilk önemli örneği 1304 yılında Sakız Adası'nın ele geçirilmesidir⁴¹. Ayrıca hız kesmeyen rekabet sebebiyle sürtüşmeler artarak devam etmişti ki 1293 senesinde Koron açıklarında bir sürtüşme ertesine Ceneviz-Venedik savaşına dönüşmüştür. Bu düşmanlık tüm faaliyet bölgelerine yayılmıştı. 1299'da Milano'da barış görüşmeleri başladı ve nihayetinde 1302'de bir barış akdedildi. Savaşın sonucunda tek kaybeden Bizans olmuştu⁴².

Savaş sona erdiğinde Karadeniz'de Ceneviz üstünlüğü devam ediyordu. Bazı Ege adalarının mülkiyetinde değişiklikler olmuştu. Bu savaş sonrasında bu kez de Venedik-Bizans çatışması ortaya çıkmıştı. Cenevizliler bu sırada Pera'nın etrafını surlarla çevirerek buradaki yerleşimlerini emniyetli hale getirdiler. Pera Cenevizlilerinin hakları 1303, 1304 ve 1308 yıllarında yeniden tanınıp onaylanmıştır. Cenova'dan Bizans'a 1304 yılında giden elçiler görevlerini başarıyla yerine getirmiş olacak ki bundan sonra Pera Cenevizlileri tam bir özgürlüğe sahip olmuştur. Artık Bizans egemenliğinden bağımsız haldeydiler. Ayrıca 1304'te II. Andronikos Sakız Adası'ndaki Ceneviz işgaline razı olmuştur⁴³. Cenova'dan gelip Bizans hizmetine girmek isteyen Andrea Morisco aslında kişisel çıkarını esas alıyordu. Öyle ki

⁴⁰ Nicol, s. 139; Balard, LRG, s. 65.

⁴¹ Ostrogorsky, ss. 452-453; Nicol, s. 136.

⁴² Balard, LRG, ss. 59-61.

⁴³ Balard, LRG, ss. 61-63; Nicol, s. 142.

Bozcaada'yı (Tenedos) 1305'te ele geçirmeyi başarmıştı⁴⁴. Bu önemli bir gelişmeydi çünkü bu ada Çanakkale Boğazı (Hellespont) girişinde yer alıyordu. Cenevizliler bu adayı elde ederek Pera'ya ve Karadeniz'e ulaşan bu yoldaki kontrollerini artırmış oldular.

1317'de, Cenevizlilerin faaliyetlerini düzenleyen yeni bir Bizans-Ceneviz anlaşması yapılmıştı. Balard, bu anlaşmanın II. Andronikos'un müttefikinin artık yükselen kudretini dizginlemek istediğinin göstergesi olarak yorumlar. Ayrıca bu anlaşmadan biraz sonra imparator, Zaccariaların Sakız Adası'nı üs edinme imtiyazını yenileyerek beş yıllığına uzatmıştır. 1318'de, bu zamana kadar olan Bizans-Ceneviz ilişkilerinin akışına ters bir tavır takınan Bizans, Ceneviz aleyhine Alman yanlısı ittifaka dâhil olmuştur. Bunun yanında Bizans'ta başlayan iç savaş sırasında Pera Cenevizlileri bağımsızlıklarını iyice sağlamlaştırmış ve bu yönde müstakil bir siyaset geliştirmişlerdir. Pera Cenevizlileri, Bizans'ın iç savaşı sırasında imparatorluğun iç işlerine müdahil olmuştur⁴⁵.

III. Andronikos selefinin zıttı bir politika izliyordu ve Cenevizlilerden Sakız ile Foça'yı geri almıştı. Hristiyan dünyası Türklerin Ege'de boy göstermelerine karşı giriştikleri ilk haçlı seferi zamanında, 1334 yılında Cenevizliler Foçalara ve Midilli'ye saldırmış fakat başarısızlığa uğramışlardır. Kuzeyde ise Tatarlar gözde Ceneviz kolonilerinden Kefe'yi kuşatmıştı. Bu süreçte Karadeniz ticaretinde düşüş yaşandı. Diğer taraftan 1339'da Cenova Komünü istikrara kavuşmuştu. Bundan sonra doğu işlerini yeniden ele alıp düzenlemeye girişti. 1341 senesinde Cenevizliler, Bizans ile seksen yıl önceki Nif anlaşmasını tazeleyen bir anlaşma yapmışlardı. Bu anlaşma ile Cenevizliler anlaşmazlıkların çözümü için yargıç atayacak, son yıllardaki uğranılan zararlar Bizans tarafından karşılanacak ve Peralılar tüm vergilerden muaf tutulacaktı⁴⁶.

İzmir'e düzenlenen İkinci Haçlı Seferi sırasında Bizans iç savaş yaşaması ve Venedik'in kendi meşguliyetiyle uğraşması fırsatını değerlendiren Ceneviz Eğriboz'a saldırdı fakat bir başarı elde edemedi. 1343'te Tatar hanı bölgeden Latin tüccarları

⁴⁴ Nicol, s. 143.

⁴⁵ Balard, LRG, s. 66.

⁴⁶ Balard, LRG, s. 74; Elizabeth A. Zachariadou, **Trade and Crusade Venetian Crete and The Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)**, Library Of The Hellenic Institute Of Byzantine And Post-Byzantine Studies, Venice, 1983, (Trade and Crusade), ss. 47, 48.

çıkartmış ve tahıl ihracatını yasaklamıştır. Bu sebeple bir tahıl kıtlığı yaşanmıştır. Ayrıca bu kıtlıkla kesişen haçlı seferi sırasında ticarete kısa süreli düşüş yaşandı. 1344'te Haçlılar tarafından İzmir'in liman kalesi ele geçirilmiştir. Öte tarafta Bizans her ne kadar Venedik ve Cenova ile anlaşmalar yapsa da İstanbul'un görkemli bir ticaret merkezi olarak niteliği düşmüştü. 1329'da kaybedilişinden beri özlem duyulan Sakız Adası 1346 yılında Cenevizliler tarafından bir kez daha elde edildi. Hemen ardından da Eski ve Yeni Foça'ya hâkim oldular. Şimdi buradaki kârlı şap işi yeniden Cenevizlilerin kontrolüne geçmişti. Bizans topraklarındaki eski Ceneviz oluşumu yeniden sağlandı. Ancak istedikleri Midilli ve Bozcaada'yı elde edemediler⁴⁷. Aslında bu dönemde doğu siyasetindeki ilk sorun Karadeniz'di ve Ceneviz'in ilgisi ister istemez buraya yönelmişti. Çünkü Tana'da Venediklilerle gerilim yükselmişti. 1343 yılında Tana'dan kovulmuşlardı ve Kefe bir kez daha kuşatma altına alınmıştı. Kefe, 1346'da yeniden kuşatılmıştı ve yine düşmemiştir⁴⁸.

Bizans, yabancı boyunduruğundan kurtulmak üzere bazı adımlar atmıştı ki bunlar gümrük düzenlemesi ile yeni bir donanma meydana getirmektir. Bu gümrük düzenlemesi bir noktada Pera'nın ticaretini İstanbul'a çekmek amacı taşıyordu. Ancak Cenevizliler, bu aleyhlerine politika karşısında hemen harekete geçtiler ve geri adım atmayan Bizans'ın başkentine saldırdılar. Bizans karşı koymak için Venediklilerle anlaşmıştı. Bizans bu ittifakla Sakız ve Foça'yı geri alabileceğini ve hatta Pera'da tahakküm kurabileceğini hayal ediyordu. 1348'de Ceneviz ve Venedik arasında bir savaş başlamıştır. Ancak çok uzun sürmeden ara verildi çünkü veba salgını baskın gelmişti. Savaş 1350'de Kefe yakınlarında yeniden ateşlendi ve kısa sürede Ege'ye yayıldı. Cenevizliler bir tarafta Aydınoğulları Beyi Hızır Bey ile anlaşma yaparken diğer taraftan da Osmanlılardan bilgi ve erzak yardımı sağlamışlardır. 1351 yılının 6 Mayıs günü gerilime son veren Bizans-Ceneviz anlaşması yapıldı. Anlaşma neticesinde Venedikliler ve Katalanlar bölgeden uzaklaşmış, Pera'daki tüm mülkler iade edilmiş ve gümrük vergileri Nif anlaşmasında olduğu şekliyle yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca Sakız ve Foça sorunu

⁴⁷ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 46, 48.

⁴⁸ Balard, LRG, s. 75.

şimdilik kenara bırakılmıştı. Pera'nın bu andan itibaren vaziyeti adeta bir devlet niteliğindedir⁴⁹.

Yakınlaşan Cenevizliler ve Osmanlılar arasında 1352 yılında bir dostluk anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmayı yenileyen bir dostluk ve ticaret anlaşması da 8 Haziran 1387 tarihinde imzalanmıştır. Cenevizliler, ilerleyişi ile önemli bir sahada yayılan Osmanlıların dostluğunu kazanıp, egemen oldukları topraklarda ticaret yapabilmek istedikleri için böyle bir anlaşmayı zaruri görmüşlerdi. Bu anlaşma ile vergiler belirlenmiş ve ticaret serbestliği tanınmıştı. Cenevizliler bir taraftan Osmanlılarla ilişkilerini geliştiriyorken aynı süreçte Bizans mülkü olan Midilli'yi 1355'te elde etmişti. Francesco Gattilusio, V. Ioannes Palaiologos'a tek başına tahta hâkim olabilmesinde yardımcı olmuş ve Ioannes de imparator olunca onu prenses Maria ile evlendirirken Midilli Adası'nı da çeyiz olarak vermişti. Gattilusio Lordluğu genişleyerek Limni (Lemnos/Limnos), Gökçeada (İmroz), Semadirek (Samothraki), Taşoz (Thasoz) adalarını ve Enez'i (Ainoz/Aenos) ele geçirecektir. Cenevizliler 1387'deki anlaşma ile Osmanlılarla yakınlık kurup ticaret için uygun koşullar oluştursa da iki sene sonra tahta geçen Bayezid'in izlediği politika onları endişelendiriyordu. Bayezid'in ilerleyişi ve İstanbul etrafını ele geçirmesi sonucunda Ceneviz kolonileri huzursuzdu ve başlarda bu tehlike karşısında Bizans ile iş birliği⁵⁰ dahi yapan Peralılar 1397'de ısrarla sultanla barış yapmanın yolunu arıyordu. Cenevizliler Bayezid'in baskısından ancak 1402 yılında kurtulabilmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1402'de başlayan bunalım sürecinde Cenevizliler para karşılığında Osmanlılar için taşımacılık yapması yeniden kurulacak ilişkilerin ilk adımıdır⁵¹.

Osmanlı Devleti'nde 1402'den sonraki kargaşa dönemi sürerken diğer tarafta Cenevizliler de kolonileriyle eskisi gibi ilgilenememişti. Sakız Maonası, Pera ve Karadeniz'deki kolonileri Cenova'dan bağımsız hareket etmeye başladılar. Özellikle Pera ve Karadeniz kolonileri boğazların girişini geçişe açık halde tutmak için Rumeli'de hâkim bulunan Süleyman Çelebi ile 1403 yılında bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşmanın tarafları arasında Bizans, Venedik, Rodos Şövalyeleri, Sakız Maonası, Naksos düklükleri, Cenova ve Süleyman Çelebi bulunuyordu. İmzalandığı yerin adı

⁴⁹ Balard, LRG, ss. 79-83.

⁵⁰ Balard, LRG, s. 96.

⁵¹ Gallotta, s. 364.

ile yani Gelibolu Anlaşması olarak da anılan bu anlaşma aracılığıyla Hristiyan güçler Bayezid öncesi dönemin şartlarını sağladılar. Yalnız Cenova için en önemli sorun giderek kolonileri ile arasındaki mesafenin açılmasıdır. Özellikle Kefe ve Sakız ile yüksek seviyede uyuşmazlık yaşıyordu, çünkü her ikisi de bölgelerinde geçerli bir politika izliyorlardı⁵². Osmanlı Devleti'nde I. Mehmet'in tahta çıkışı ile nispeten düzen sağlanmasıyla Cenevizlilerle de ilişkiler yeniden kuruldu. I. Mehmet döneminde Cenevizliler Osmanlı donanmasının yapılandırılmasında rol oynamışlardır. Bu da Ceneviz-Osmanlı ilişkilerinde yeni bir sayfadır. 1414 senesinde İzmir'in fethi sırasında I. Mehmet'in donanmasında Cenevizliler bulunuyordu. Sultan Mehmet 1425 yılında Cüneyt Bey'in üzerine yürüdüğünde Cenevizliler destekte bulunmuştur⁵³.

Cenova ile kolonilerinin arası gittikçe açılırken, bu koloniler ilerleyişine kaldığı yerden devam eden Osmanlı gücüne haraç ödemekle yükümlü olmuşlardı. II. Mehmet saltanatında haraçları artırmıştır. 1453-1454 sıralarında Sakız ve Pera'da olağan akışta ciddi bir aksama göze çarpmamıştır. Ne var ki İstanbul düştüğünde herkes için yeni bir devrin başlangıcı olacağı kesindi. Akdeniz'in siyasi coğrafyası için büyük değişimin habercisi olan bu fetih Cenova'yı da doğrudan etkilemiştir. Artık Cenova ile kolonileri arasında kopuş iyice hızlanmıştı ve çok geçmeden birer birer kolonilerini kaybetmeye başlayacaktır. Cenova'nın artık iddialı bir deniz gücü de kalmamıştı. Buna rağmen Akdeniz'de Cenevizliler aktif ve yeni girişimlerde de bulunuyorlardı. Cenova'daki San Giorgio Bankası, hükümetin idare edemediği kolonilerini satın alıyordu⁵⁴. Bu banka Cenova'da yeni bir iş anlayışının gelişimini gösteriyordu. İlerleyen zamanda Cenevizliler Avrupa'da finansör olarak görünecekler ve büyük roller üstleneceklerdir. Açıkça Cenova'da bir dönüşüm başlamıştı.

⁵² Balard, LRG, s. 103.

⁵³ Gallotta, s. 364.

⁵⁴ Gallotta, s. 365.

1.3. EGE'DEKİ CENEVİZ KOLONİLERİ

1204 yılında Bizans bölgesinden çıkarılan ve önemli ticaret güzergâhlarından uzaklaştırılan Cenova, 1261'den sonra tüm bu bölgelerden daha geniş bir alanda faaliyet yürütmeye başlamıştır. 1261 anlaşmasına göre Cenevizliler birden fazla Ege adasında ve İzmir'de yerleşim yerlerine sahip olacaktı. Cenevizlilerin İzmir'deki varlığı çok belirgin olmasa da zaten çok da uzun sürmemiştir. Bunun yanında Sakız Adası'nda anlaşmada belirlendiğine göre evler, kilise ve bir pazar yeri tahsis edilmişti. 1291'de Sicilyalıların, 1303'te Katalanların saldırıları ve Türk tehlikesi karşısında ada savunmasızdı. Öte yandan Cenevizliler çok kârlı bir iş olan Foça'daki şap imalatını 1275'te elde etmişlerdi. Ayrıca bu şap ticaretini korumaya alabilmek için Edremit körfezinde bir garnizon kurmuşlardır. 1317'de, Foça'daki Zaccaria kardeşlerden Martino İzmir liman kalesini bir üs olarak zapt etmişti. Foça'daki Benedetto Zaccaria savunmasız Sakız Adası'nı hem Foça için bir güvenlik duvarı hem de bir aktarma merkezi olduğu ve Ceneviz ticaretinin yürütüldüğü yerlerden bir tanesi olduğu için Bizans'ı tehlikeler karşısında uyardıktan biraz sonra işgal etmiştir. Böylece şap tekelinden sonra şimdi de sakız tekeli elde etmişlerdir. II. Andronikos buna karşı çıkamazdı ve o da adanın tasarruf hakkını geçici olarak Zaccarialara tahsis etmek zorunda kaldı⁵⁵.

Selefinden farklı bir politika izleyen III. Andronikos Cenevizlilerin ele geçirdiği yerleri geri almak istiyordu. Sakız Adası'nda başlayan bir ayaklanmayı fırsat bilen imparator bir filo göndererek 1329'da adaya egemen olabilmiştir. Adaya vali olarak yerel aristokrasiden Leon Kalothetos'u tayin etmiştir. III. Andronikos, Cenevizlilerin elinde bulunan iki Foça'yı da bırakmak istemiyordu. İmparator harekete geçip bölgeye vardığında Aydınoğlu ve Saruhanoğlu beylerinden yardım sağlayabilmişti ve nihayetinde 1336'da Foçaları ele geçirmiştir.

Ege, Akdeniz ticaretinin en önemli sahalarından biriydi. Ege başlı başına bir önem arz ettiği gibi Karadeniz ve Pera ulaşımının sağlandığı yoldur. Cenevizliler de Ege'de giderek daha fazla koloniye sahip olmuştu. Ancak hem Cenova hem de

⁵⁵ Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, ss. 50-52; Michel Balard, "The Genoese in the Aegean (1204-1566)", **Mediterranean Historical Review**, Cilt: 4, Sayı: 1, 1989, (The Genoese in the Aegean), s. 161.

Venedik gittikçe baskıları hissedilen Türk beyliklerinin Ege'deki akışı kesintiye uğratmalarından zarara uğruyordu. Ege Denizi'ndeki akışın sekteye uğraması İtalyanlar için yeni bir sorun anlamına gelir. Her ne kadar Batı Hristiyan âlemi bundan rahatsızlık duyup ortak bir çözüm arayışına girişse de tam bir dayanışma sergileyememişlerdir. Gerçek bir dayanışmanın olmaması sebebiyle kesin ve kalıcı bir çözüm üretilenmemiştir. Bu Türk sorununa karşı 1333-1334 tarihinde bir Haçlı Seferi düzenlenmiş ancak bir başarı elde edilememiştir. 1343-1351 yıllarındaki Haçlı İttifakı İzmir'i ele geçirmeyi başarabilmiştir. Bu başarı ve İzmir'in sahibi büyük gazi Umur'un mücadele sırasında hayatını kaybetmesi Ege'de ciddi bir tehlike yaratmış olan Aydınoğulları Beyliği'ni zayıflatmıştır. Ancak yine de Haçlı İttifakı uzun sürmemiş ve başarıları sınırlı kalmıştır. Kendi aralarındaki rekabet ve gerilim birliğin ömrünü kısa tutmuştu. Nitekim Ege'de bundan sonra karışıklığın sebebi Ceneviz-Venedik rekabetidir⁵⁶. İkinci Haçlı İttifakının kısa ömürlü olmasında kendi aralarındaki rekabet kadar, baş gösteren veba salgını tehlikesi de etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemde veba salgını ile kesişen Haçlı askeri harekâtı bölgedeki ticari hareketliliği zayıflatmıştır.

Anadolu'ya yakın olması yanında, İstanbul ve Karadeniz yolu üzerinde bulunması sebebiyle büyük öneme sahip Sakız Adası'nın kıymeti Zaccarialar zamanında idrak edilmiştir. Bu stratejik mevki kaybedilişinden sonra Cenevizlilerin hafızalarından silinmemiş ve hedeflerinden biri olmuştur. Cenova'da başka bir amaçla toplanan ancak sonradan boşa çıkan Simone Vignoso'nun başında bulunduğu filo bu durumda doğu işleri için ve özellikle Karadeniz kolonilerine destek için harekete geçmiştir. Filonun ilerleyişi sırasında Eğriboz'da edinilen bilgilerle yeni bir hedef belirlenmişti. Cenevizliler burada Venedik ve Rodos gemilerinden müteşekkil bir filonun Anadolu'ya yakın bir karakol olarak görülen Sakız'ı ele geçirmeyi hedeflediğini öğrenmişti. Böylece Ceneviz filosunun hedefi, bu önemli adanın rakiplerinin eline geçmeden fethedilmesidir. Sakız'a varan Cenevizliler kalede direnişle karşılaştılar ve nihayetinde 12 Eylüldeki teslimiyetle ada ele geçirilmişti. Adaya hâkim olunduktan sonra yerli halka temel özgürlüklerine dokunulmayacağı

⁵⁶ Cristian Caselli, "Genoa, Genoese Merchants and the Ottoman Empire in the First Half of the Fifteenth Century: Rumours and Reality", **Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean**, Cilt: 25, Sayı: 2, 2013, s. 253.

bildirilmişti. Bu asıl hedeften sonra Sakız Cenevizlileri önce Foçaları ve sonrada İpsara (Psara), Sisam (Samos), Ahikerya (Ikeria) adalarını ele geçirmiştir⁵⁷. Bu Ceneviz zaferi Balard tarafından doğrudan İstanbul ve Karadeniz yolunu kontrol altına alma girişimi olarak görülmüştür. Rekabetin bu yolun kontrolü üzerinde yoğunlaştığı görülünce bu görüşün haklılığı anlaşılır. Bir yerde, ciddi avantaj sağlayan bu Ceneviz fethi 1351-1355 yıllarındaki savaşı getiren son gelişmedir⁵⁸. Bu fetih ile bütünleşmiş bir Ceneviz ticari oluşumu meydana gelmiştir⁵⁹. Francesco Gattilusio, her ne kadar merkez ile bağı çok zayıf olsa da, Midilli'yi elde edip Kuzey Ege'de de mülkler edinmesiyle Ege dünyasındaki Ceneviz ağırlığı biraz daha artmış ve ticari oluşum güçlendirilmişti.

İlerleyen süreçte Osmanlıların daha da güçlenmesiyle yeni bir denge meydana gelecektir. Bu dengede Sakız Adası, Karadeniz ve İstanbul trafiğinin kontrolü gibi bir faydadan daha çok Anadolu ticareti ile kurduğu güçlü bağ ve kıyı üzerindeki etkisi ile birlikte Ege'nin doğu tarafındaki yolları gözetlemek ve istihbarat sağlamak gibi yararlarıyla öne çıkacaktır. Ayrıca sakız ürünündeki tekeli ile Cenevizliler büyük kazanç sağlayacaklardır. Hatta Kefe ve Pera kolonilerinin son zamanlarında onlara hayatta kalmaları için destek sağlayacaktır. Bu yönden de Ceneviz doğu kolonilerinin üç büyüklerinden biridir.

XIV. yüzyıldaki kolonyal savaşlar neticesinde Ege bölüşülmüştü. Bu mücadeleler sırasında Ege'deki Ceneviz yerleşimleri kalıcı hale gelmiştir. Bu bölünme Ege'de cephelerin ortaya çıkışı anlamına gelir. Ege bölgesi batılılar için gıda maddeleri ve hammadde tedarik edilen önemli bir kaynaktır. Bu bölgede Yunan girişimcilerin yerini bu yüzyılda tedricen İtalyanlar almıştır. Bu pazarda İtalyanlar egemen olabilmek için birbirleriyle yoğun rekabet halinde olmuş ve çatışmalar sonunda Ege'nin yeni bölünmüş manzarası ortaya çıkmıştır. Bu yeni manzarada Ceneviz bölgesi Venedik'e göre daha sınırlıdır. Ege'de Ceneviz idaresi altında Sakız, Samos, Eski ve Yeni Foça, ana vatana pek yakınlığı olamayan Gattilusioların elindeki Midilli, Limni, Taşoz, Gökçeada, Semadirek ve Enez bulunuyordu. Venedik

⁵⁷ Miller, ss. 299-300.

⁵⁸ Michel Balard, "Latins in the Aegean and the Balkans in the Fourteenth Century" **The New Cambridge Medieval History**, Cilt: VI, (Ed. Michael Jones), Cambridge University Press, Cambridge, 2000, (Latins in the Aegean), s. 827.

⁵⁹ Zachariadou, Trade and Crusade, s. 48.

idaresinde Girit, Miken (Mykonos/Mikene), Eğriboz, Kerpe (Karpathos), Santorini, Nakşa (Naksos), Andre (Andros) bulunuyordu. Ayrıca XIV. yüzyılın başında Rodos'a yerleşen St. Jean Şövalyeleri sonra da İstanköy (Kos) ve Batnaz (Patmos) adalarını da kontrol altına almışlardı⁶⁰. Ege neredeyse doğu ve batı olmak üzere iki hâkimiyet bölgesine bölünmüş bir görünümdeydi.

1354 senesinde Francesco Gattilusio tarafından elde edilmiş Midilli Adası ile Ege'deki Ceneviz mülkleri genişlemeye başlamıştır. Francesco, Akdeniz'de gezinip fırsat arayan bir maceracıydı. Böyle olunca da anavatan ile güçlü bağları bulunmuyordu. Yapılan çalışmalarda da Ege'deki Gattilusio mülklerinin Cenova ile olan zayıf bağları hep ifade edilmiştir. Ne var ki Francesco'nun Bizans ile ilişkileri de mevcuttu. Ioannes Kantakuzenos ve Ioannes Palaiologos arasında taht çekişmesi yaşandığı sırada Francesco bu fırsatı iyi değerlendirdi ve Ioannes Palaiologos ile yakınlık kurdu. Onun tek başına tahta egemen olması için yardım etti. Tabii ki bu yardım karşılıksız değildir. Tahta oturan V. Ioannes Palaiologos Francesco Gattilusio'yu kızı prenses Maria ile evlendirdi ve Midilli'yi çeyiz olarak tahsis etti. Burada Gattilusio Lordluğu kurulmuş ve hızlıca yayılmıştır. Gattilusiolar Meriç ağzındaki Enez'i 1384 yılında ele geçirmişlerdir. Onlar Limni, İmroz, Taşoz ve Semadirek gibi adaları da Osmanlılara haraç ödemek şartıyla idare etmişlerdi⁶¹.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Ceneviz ile Venedik arasındaki çekişmenin merkezinde Bozcaada vardı. İmparator V. Ioannes adayı Venedik'e bırakmayı taahhüt etmişti. Bozcaada, Boğazları kontrol edebilecek bir konumdadır ve böylece Karadeniz ile İstanbul ticareti denetlenebilirdi. Venedikliler, Cenevizlilerin İstanbul ve Karadeniz ticaretini bu adayı elde ederek engellemek istiyordu. Bu girişim Ege'nin ikiye bölünmüş görünümünü de değiştirecekti. 1372'de adayı işgal etmeseler de kullanmaya başlayan Venedikliler 1376'da Bizans'a elçiler göndererek adanın tamamen kendilerine bırakılmasını istediler. Bozcaada'nın Venediklilere geçmesinden endişelenen Pera Cenevizlileri harekete geçtiler. Cenevizliler, Bizans tahtında iddiası bulunan IV. Andronikos'u zindandan kaçırarak Pera'ya getirdiler.

⁶⁰ Balard, *The Genoese in the Aegean*, s. 161; Balard, *Latins in the Aegean*, ss. 825, 829; Kate Fleet, **Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti**, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, (Türk-Ceneviz Ticareti), s. 6.

⁶¹ Heyd, ss. 571-573; Ege'deki Gattilusio varlığı için bkz. Christopher Wright, **The Gattilusio Lordships and the Aegean World 1355-1462**, Brill, Leiden, 2014.

Ardından Osmanlıların ve Cenevizlilerin desteği ile IV. Andronikos başkenti kuşattı ve 12 Ağustos 1376'da kente girebildi. Tahta hâkim olan Andronikos ilk iş olarak Bozcaada'yı Cenevizlilere bıraktığını açıkladı. Cenevizliler adayı teslim almaya gittiklerinde direnişle karşılaştılar ve adanın valisinin Venediklilerle işbirliği yapması sonucunda adaya Cenevizliler değil Venedikliler egemen oldu. Ekim 1376'da Venedikliler adayı işgal edince bu yeni bir Ceneviz-Venedik savaşını ateşledi. Bizans'ın istemeyerek bu savaşa dâhil olması, başkentin Venedik saldırısına uğramasına sebebiyet verdi. Bizans'ın bir gücü yoktu ve Cenevizlilerle işbirliğinden başka yol gözükmüyordu. Venedikliler Ege'deki diğer Ceneviz mülklerine de saldırmış, Foça'yı bir süreliğine işgal ve Sakız'ı talan etmişti. Savaş zamanla İtalyan sularına kaymıştır. Nihayetinde 8 Ağustos 1381'de tarafların Torino anlaşmasını imzalamasıyla savaş son buldu. Zira her ikisi için de yakında zafer görülüyordu. Anlaşmaya göre Venedikliler adadan çekilecek ve de iki yıllığına Karadeniz ticaretinden uzaklaştırılacaklardır⁶². Bu anlaşma uygulanabilir görünmese de savaşa son vermiştir. Bu çekişme Bozcaada'nın önemini ve Karadeniz ile İstanbul ticaretinin yüksek kıymetini gözler önüne sermektedir. Ayrıca savaş Ege'deki dengeyi bozacakken anlaşma yeniden düzen sağlanması amacı taşır.

Osmanlı Sultanı Bayezid 1390 sıralarında Batı Anadolu'yu ilhak ettiğinde, İstanbul surlarına dayanılmıştı ve şimdi de Ege sahilleri ile güneyde Antalya'ya kadar Osmanlıların hâkimiyetindeydi. Bu halde Ege'deki güç dengesine Osmanlıların dâhil olması kaçınılmazdı. Ekim 1389'da Cenova ve Bayezid arasında bir anlaşma yapılmıştı. İlişkilerde böyle bir uzlaşma eğilimi görülse de Bayezid Batı Anadolu'nun ilhakından sonra tahıl ihracatını kısıtlaması İtalyan deniz cumhuriyetlerini zor durumda bırakmıştı. Nitekim yıllar ilerledikçe Ege'de görülen Osmanlı gemilerinin sayısı artmaktaydı. Bu Türk baskısı Latin denizciliğini endişeye sevk etmiştir. Bayezid Samsun ve Amasya gibi önemli Karadeniz limanlarını da fethetmiştir. Cenevizliler burada kalıp Osmanlı tahakkümünde ticaretlerini sürdürebileceklerdi. Öyle ki Samsun'daki Ceneviz kolonisi 1420'de ortadan kalkacaktı. Ancak Bayezid'in bu ihtişamlı devleti Timur darbesiyle sarsılmıştır. Şimdi Batı Anadolu'da eski beylikler yeniden hayat bulmuşlar ve Osmanlı Devleti

⁶² Nicol, ss. 344-346; Balard, LRG, ss. 62, 89-91.

Marmara Denizi etrafı ve de Sivas, Samsun, Amasya ile sınırlı kalmıştır⁶³. Osmanlıların uğradığı bu yıkım Ege'deki İtalyanlara, özellikle Doğu Ege'deki Cenevizlilere rahat bir nefes aldirmiştir. Ancak bu uzun sürmeyecekti. XV. yüzyılın başındaki Ege manzarası Türklerin, Mora'daki Rumların ilerlemesi ve eriyen Latin idareleri arasındaki çok parçalı bir hale gelecekti⁶⁴.

Doğu Latin tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan Miller, Bizans üzerinde Latin tahakkümünün başladığı 1204'ten itibaren ortaya çıkan Yunan topraklarındaki tüm Latin devletlerinin dört ana biçimde var olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu Latin devletlerinin ilk biçimi bağımsız krallık şeklindeydi ki Kıbrıs bu biçimin örneklerindendir. Diğer bir biçim feodal prensliktir. Bu tipe örnek Achaia'dır. Üçüncü bir biçim de askeri karakollardır ki buna en iyi örnek Rodos'tur. Son olarak ise doğrudan anavatan tarafından idare edilen koloniler vardır. Buna en iyi örnek Girit Adası'dır. Ne var ki Sakız Adası'ndaki Ceneviz idaresi bu idari biçimlerden herhangi biri ile benzerlik göstermediğine dikkat çekmiştir. Miller, Sakız Ceneviz idaresini erken modern dönemde Avrupa'da görülen, hissedarların ticaret veya sömürgeleştirme gibi çeşitli amaçlarla bir araya gelip ortaklaşa oluşturdukları yeminli Chartered Company şekline benzetir⁶⁵.

⁶³ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 7-10.

⁶⁴ Balard, Latins in the Aegean, s. 828.

⁶⁵ Miller, s. 298.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK İDARELERİNİN VE SAKIZ CENEVİZ İDARESİNİN OLUŞUMU

2.1. SAKIZ ADASI'NDA CENEVİZ HÂKİMİYETİ VE MAONA İDARESİ

Ege Denizi'nin doğu taraflarında, Anadolu kıyılarına en yakın adalardan biri Sakız Adasıdır. Eski devirlerde ada ticaretle ve köle pazarı ile tanınırdı. Anadolu kıyılarına yakınlığı onu doğu ticaretine de bağlamaktadır. Hem deniz güzergâhlarının üzerinde olması hem de karaya yakınlığı ve kara ticaret yolunun ucunda bulunması adayı değerli kılıyordu. Yolların kesiştiği kavşak noktası olarak dikkat çekmişti. İmparator Vespasianus zamanında ada Roma İmparatorluğu egemenliğindedir. Daha sonra adaya Arapların saldırıları gerçekleşti. İlerleyen zamanda İzmir'e yerleşen Çaka Bey tarafından o sıralarda Bizans'a ait Sakız Adası kısa süre egemenlik altına alındı. Bu kısa süren Türk hâkimiyetinden sonra ada tekrar Bizans'a geçmiştir. XII. yüzyıl boyunca ada birkaç sefer Venedik işgaline uğradı. İstanbul'da Latin egemenliği kurulunca Sakız Latin egemenlik sahasında kaldı. 1247'de III. Ioannes Vatatzes adayı Bizans sınırlarına dâhil etti. Sakız Adası 1292'de Sicilyalıların ve 1303'te de Katalanların saldırısına uğramıştır. Öte yandan Türkler Anadolu'nun batı kıyılarında tehditkâr faaliyetlerde bulunuyordu⁶⁶.

Ege'deki Bizans egemenlik bölgesinde bulunduğu sırada İmparator VIII. Mikhail Palaiologos'a Cenevizli Manuel Zaccaria yardımında bulunmuş ve yakınlık kurmuştur. Martino, Ege kıyılarında kıymetli şap madenine gözünü dikmişti. 1275 senesinde İmparator Zaccarialara Foça şap madenini işletmek üzere dirlik olarak tevcih etmiştir. Cenevizli Zaccaria ailesi bu şap imalatı ve ticareti ile zenginleşeceklerdir. İşin başında kardeşlerden büyüğü amiral Benedetto ve Manuel vardı. Zaccarialar o dönem 50'den fazla işçi çalıştırıyorlardı. Foça'da iş yapmak için bulunan Zaccarialar Türk tehdidi ve korsan tehlikesi sebebiyle bir filo oluşturmuşlardır. Daha sonra Türk tehdidi karşısında önlem olarak bir kale inşa

⁶⁶ Ali Fuat Örenç, "Sakız Adası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, TDV Yayınları, Ankara, 2009, s. 6; S. Soucek, "Şakız", **The Encyclopaedia of Islam**, Cilt: VIII, (Ed. C.E. Bosworth, E. Van Donzel, W.P. Heinrichs ve G. Lecomte), E. J. Brill, Leiden, 1995, ss. 889-890; Alexander M. Vlastos, **A History Of The Island Of Chios A.D. 70-1822**, Davy and Sons at Dryden Press, London, 1913, ss. 8, 10, 13.

edildi. Buraya şap madeninde çalışanların yanında Türk baskısından kaçan Rumlar da gelmiştir. Burada oluşan kasabaya Yeni Foça (Foglia Nouva) denilmeye başlanmıştır. Bu Zaccariaların elindeki madenden çıkarılan şap Avrupa'nın pek çok yerine ihraç ediliyordu. Foça, doğudan batı yönüne giden gemilerin uğradığı ve özellikle de şap aldıkları bir yerdir⁶⁷.

1298'de Foça'da 650 kantar (30,550 kg.) şap satılmıştır. Bu miktar giderek artmıştır. Öyle ki 1311 senesinde 2,500 kantara (117 ton) ulaşacaktı⁶⁸. İşte Cenevizli Zaccaria ailesi bu iş ile servetlerini oluşturacaktı. Ancak onlar bu kârlı işi tehlikelerden korumak ve hatta bölgedeki olanaklardan faydalanarak başka işler de yapmayı düşünmüşlerdir. Egemenliği altında olsa da Bizans İmparatorluğu Sakız Adası'nı korumaktan acizdi. Adaya sık sık korsan saldırıları yaşıyordu. 1292'de Sicilyalıların ve 1303'te Katalanların saldırılarıyla ada harap olmuştur. Öte yandan ada Türk tehlikesi altındaydı. Zaccarialar ise Foça'daki varlıklarını denizden gelecek tehlikelere karşı koruma altına almak, adanın ticaret güzergâhı üzerinde bulunması ve şap gibi, adada yetişen nadide sakız ürününün tekeli de ele geçirmek istiyorlardı. İmparator ise adanın ciddi bir Türk tehdidi altında olduğunu görüyor ve savunacak gücünün bulunmadığını da biliyordu. İşte bu halde Benedetto Zaccaria adanın kendisine devredilmesini talep etmişti. İmparator Türklere karşı adayı savunmak için Ceneviz gücünü kullanmaya meylediyordu. İmparator II. Andronikos kısa sürede cevap vermeyince 1304 senesinde Zaccarialar Sakız Adası'nı işgal ettiler. Bunun üzerine Andronikos'ta adayı dirlik olarak Zaccariılara bıraktığını duyurmak mecburiyetinde kaldı. Şimdi Zaccarialar Bizans egemenliğini tanıyarak adanın idaresini on yıllığına ele geçirmişlerdi⁶⁹. Sakız Adası, İstanbul ve Karadeniz güzergâhının üzerinde olması ve buralardaki Ceneviz mülklerinin ve ticaretinin güvenliği için önemliydi. Bu durumda Ceneviz ticaret imparatorluğuna Sakız da eklenmiştir. Bizans tarafından bakıldığında ise Türk tehdidi önüne Latin bir engel oluşturulmuştu. Zaccarialar Foça'daki varlığını garanti altına alırken yeni kazançlara kapıyı aralamıştı. Bunu yaparken de Papalığın kâfirlere karşı mücadelenin, daha baş

⁶⁷ Doukas, ss. 143-144; Miller, s. 285; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 54; Nicol, s. 75; Mustafa Daş, "Ortaçağ'da Foça Şap Madenlerinin Cenevizliler Tarafından İşletilmesi", **Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu I**, İzmir, 2009, (Foça Şap Madenleri), ss. 235-237.

⁶⁸ Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 54; Daş, Foça Şap Madenleri, ss. 237-238; Heyd, s. 517.

⁶⁹ Zachariadou, Trade and Crusade, s. 7; Balard, LRG, ss. 71, 120; Epstein, s. 184; Miller, s. 287; Becker, ss. 84-85.

gösterdikleri doğuda yapılması ya da savunmanın Bizans bölgesinde başlaması yönündeki fikriyatına uygun olduğundan kendi yaptığını meşrulaştırmış da oluyordu⁷⁰.

Yakın zamanda bu konu üzerine çalışmalar yapan Mike Carr bu dönemde Sakız Adası'nın neden önemli olduğuna dair üç temel tespitte bulunmuştur. Sakız Adası, kuzey ve güney yönlü nakliye yollarının kesişme noktasında bulunmaktadır. İkinci olarak da ada Foça'ya denizden koruma sağlayabilir ve şap için bir depo olarak kullanılabilir. Son tespiti ise adanın sahip olduğu zenginlikleri ve bereketli olmasıdır. Sakız'da eskiden beri bol miktarda şarap üretilirdi. Çeşitli tarımsal ürünler de yetiştirilmektedir. Ancak en önemlisi adaya özgü ağaçlardan elde edilen ve daha çok lüks tüketim maddesi olan sakızdı⁷¹.

Bu kıymetli adaya Zaccarialar, bu şekilde egemen olarak Ege'deki mülklerine bir yenisini eklemiş ve varlıklarını emniyete almışlar ve de güçlendirmişlerdir. Sakız Adası'nı Benedetto ve Manuel müşterek idare etmişlerdir. Bu durumda Foça'da yeğenlerini idareci olarak bırakmışlardı. Benedetto Zaccaria 1307 senesinde vefat etmiştir. Yerine oğlu Palaeologos yönetime katılmış ve amcası ile birlikte adayı idare etmiştir. Birkaç sene sonra Manuel Zaccaria vefat edince Palaeologos'un oğlu II. Benedetto yönetime katılmıştır. Palaeologos Zaccaria vefat edince diğer oğlu Martino da yönetime katılmış ve Sakız'da II. Benedetto ve Martino müşterek idaresi başlamıştır. Bu sıralarda Foça'ya idareci olarak Zaccariaların akrabası Andreolo Cattaneo atanmıştır. II. Benedetto ve Martino kardeşlerin 1320'lerin başına kadar süren müşterek idaresi Sakız Adası'nda Zaccaria devrinin en parlak zamanlarıdır. Daha sonra 1329 kadar Martino tek başına adayı idare edecektir⁷².

Zaccarialar sahip oldukları filo ile Anadolu'nun batı kıyılarında egemenlik sahalarını korurken aynı zamanda 1305'te Edremit körfezini de işgal etmişlerdir. Şimdi Batı Anadolu'da gelişen ve denizlerde faaliyet gösteren Türk idarelerinin karşısında Sakız Adası'ndaki Zaccarialar bir engel teşkil ediyordu. Bölgede Zaccaria varlığı Türklerin hareketlerini kısıtlamaktadır. Özellikle Aydınoğulları ve

⁷⁰ Çavuşdere, Papalık ve Türkler, ss. 49-50; Becker, ss. 85-86.

⁷¹ Mike Carr, "Trade or Crusade? The Zaccaria of Chios and Crusades against the Turks", **Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean 1204-1453**, (Ed. Nikolaos G. Chrissis ve Mike Carr), Routledge, New York, 2016, (Zaccaria of Chios), s. 119.

⁷² Carr, Zaccaria of Chios, s. 120; Balard, LRG, ss. 120-121; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 55.

Saruhanogulları ile Zaccarialar arasında çatışmalar yaşanırdı. Martino Zaccaria İzmir liman kalesini 1317'de ele geçirmiştir. Martino Türklere karşı başarılar elde etmişti. Onun bu mücadelesi Batı dünyasında itibarını arttırmış ve Papalık tarafından Mısır ile ticaret için özel izin verilmiştir⁷³. Bir süre sonra Sakız'ın idaresinde Martino kardeşini dışlamış ve tek başına idareyi sürdürmüştü. Şimdi Türklere karşı başarılı mücadele sürdüren Martino, herhalde eriştiği güce ve prestijine güvenerek Sakız'a el koymuştu. Ancak o 1329'da Aydınoğlu Umur tarafından İzmir kalesinden çıkartılarak bağımlı hale getirilmiştir. Şimdi Martino Sakız'daki egemenliğini güvence altına almak için adanın savunmasını güçlendiriyordu. Bu sırada Bizans İmparatorluğu bağlılık anlaşmasının yenilenmesi için ikaz da bulunsa da Martino umursamadan işlerine devam etmiştir. Ancak bu çok sürmedi ve Ioannes Kantakuzenos'un teşvikiyle adada bir ayaklanma çıktı. İşte bu sırada bir İmparatorluk donanması gelip adayı zapt etti. Şimdi Bizans egemenliğine geçmiş olan adaya vali olarak yerel soylu sınıftan Leon Kalothetos atanmıştır⁷⁴. Daha sonra İmparator III. Andronikos Foça üzerine yürüdüğünde buradaki Andreolo Cattenao Bizans egemenliğini tanımıştı.

Sakız'dakiler Batı Anadolu kıyılarında beliren Türk tehlikesini kontrol altında tutmak gibi bir görev üstlenmişti. Bu dönemde Ege'de Hristiyanlar arasında gelişen bir istihbarat ağı bulunuyordu. Sakız Adası da bu ağa dâhil olmuştur. Özellikle Zaccarialar tam karşısındaki Aydınoğulları ile sürtüşme içerisindeydi. Aydınoğulları için Zaccarialar, beyliğin iki ana limanı olan Ayasuluk ve İzmir limanlarının karşısındaki Sakız Adası'na sahip oldukları ve yine beyliğin kuzeyindeki Foçalarda tehdit oluşturdıklarından dolayı hedefti. Başlarda Zaccarialar üstün gelmişlerdi. Zaccaria tehdidinden dolayı Türkler başlarda sahil kesimine yerleşmemişti. Zaccarialar başarıyla yürüttükleri mücadelelerde bazen Türk gemilerini ele geçiriyor ve de Türklerin elindeki esirleri kurtarıyorlardı. 1319'da Ege'deki Türk karşıtı cepheden Sakız'daki Zaccarialar ve Rodos Şövalyeleri denizde iş birliği yapma kararı almıştır. Bu doğrultuda Türklere karşı başarılı saldırılarda bulunmuşlardır. Bu çatışmalar bölgedeki ticareti aksatmıştı. Aynı zamanda

⁷³ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 8-9; Çavuşdere, Papalık ve Türkler, s. 51; Miller, ss. 289, 290; Heyd, s. 519.

⁷⁴ Balard, LRG, ss. 69-71, 121-122; Miller, ss. 291-292; Heyd, s. 545.

Cenova'daki iç savaş batıya sakız ihracatını azaltmıştır. Gelir kaybı yaşayan Zaccarialar, askeri girişimleri için finansmana ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Kâfirlere karşı mücadele veren Zaccarialara Papa tarafından ticaret için özel bir izin verilmiştir. Bu ticaret ruhsatı 1322'de ve 1325'te iki defa yenilenmiştir. Böylece iş yapmak için bölgeye yerleşen Zaccarialar aynı zamanda Hristiyan dünyasının müdafileri ve kutsal savaş fikrinin temsilcileri haline gelmişlerdir. Bunların beraber verilen ticaret imtiyazı ile de "tüccar haçlı" tipinin ilk örneği olmuştur. Gelgelelim Martino Zaccaria'nın gücü giderek düşmüş ve başarılı mücadelesini sürdürememişti. 1326'dan itibaren Umur Bey Martino'nun güçlü konumunu sarsmıştı⁷⁵.

Zaccarialar, Hristiyanlık için Türk tehlikesine göğüs germeleri Papalık nezdinde takdir edilip ticaret ayrıcalığı tanınması ile ellerindeki nadide sakız ürününün ticaretiyle önemli kazanç elde etmişlerdi. 1320'lerde Sakız Adası'ndaki Zaccariaların serveti artmıştı. Bu yıllardaki kazancın önemli bir kısmı Papalık tarafından tanınan ticari imtiyazın bir sonucudur. Zaccarialar işe başladıkları şap ticareti ile servetlerini oluşturmaya başlamış ve büyümüşlerdi. Zaccarilar şapın batıya götürülmesinde kendi gemilerini de kullanırlardı. Yıllık birkaç yüz ton şap imal ediliyordu. Bruges, Southampton ve Pisa gibi yerlere şap taşınırdı. Cenova'da da Zaccarialar bir boyama evine sahiptiler ve ayrıca Floransalı bir kumaşçıyı da finanse etmişlerdir. Anlaşıyor ki şap tekeli elde eden Zaccarialar şap pazarını kontrol altında tutuyor ve Avrupa tekstil endüstrisinde önemli bir rol oynuyorlardı. Sakız Adası'na yerleştikten sonra servetlerini katlayarak arttırmışlardır. Bu zenginliğin zirveye ulaştığı zamanlar ise Papalık imtiyazıyla ticaretin önün açıldığı yıllardır. Bu ticaret adaya çeşitli ülkelerin paralarının akmasına neden olmuştur. Ayrıca Zaccarialar para basma hakkı elde etmişti ve bunu kullanmışlar, gümüş sikkeler bastırmışlardır. Sakız'daki Zaccaria varlığının son döneminde ekonomik gelişmişlik yüksek seviyede idi. Martino ekonomik gücüne, Papalık desteğine ve askeri başarılarına güvenerek Bizans egemenliğini tanımayarak bağımsız idareye başlamıştı. Ancak kısa bir süre sonra Türklerle başa çıkamaz hale gelmiştir. Ve İzmir liman kalesini kaybettiğinde Umur Bey'e boyun eğmek zorunda kalmıştır. 1329'da

⁷⁵ Carr, Zaccaria of Chios, ss. 122-123, 125-126, 132; Mike Carr, **Merchant Crusaders in the Aegean 1291-1352**, The Boydell Press, Woodbridge, 2015, (Merchant Crusaders), ss. 68, 121, 144, 147.

Sakız Adası Bizans İmparatorluğu tarafından fethedildiğinde Martino'nun geliri, belki biraz abartılarak 120.000 hyperpyra olarak gösterilmişti⁷⁶.

Nitekim Zaccarialar Sakız Adası'nı ele geçirdikten sonra bu ada Foça'yı savunmak için bir araç değil, Cenevizliler için sakız ürünü ve ticaretiyle bir amaç haline gelecek ve Cenevizlilerin hatıralarından silinmeyecektir⁷⁷.

Ege Denizi'ndeki Latin varlığını korumak ve ticaretlerini rahatlatmak üzere tehditkâr Aydınoğulları Beyliği'ne 1344 senesinde bir Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Bu sefer sırasında Papalık filosunun başında bulunan Martino Zaccaria harekât sırasında eski feyizli mülkü Sakız Adası'nı zapt etmeyi istemiş ancak bu uygun bulunmamıştır. Martino, İzmir'deki çatışmalar sırasında hayatını kaybetmiştir. Her ne kadar Haçlılar İzmir liman kalesini elde etseler de bölgedeki çatışmalar kesilmemişti. Diğer taraftan Cenova'da, Monaco'da ortaya çıkan sorunun çözümü için konsey toplanmıştı. Sorunun halledilmesi için bir filo oluşturulması kararlaştırılmıştı. Ancak Komün hazinesi boş olduğundan dolayı ülkenin önde gelen armatörleri tarafından yirmi dokuz gemilik bir filo oluşturulmuştur. Bu filonun başına da Simone Vignoso atanmıştır. Fakat Monaco'daki sorun ortadan kalkınca bu filo kendisine yeni bir rota çizmiştir. Filo yönünü doğuya çevirip yola çıkmıştır. Aynı zamanda Venedikliler de stratejik önemi ve ticaret için Sakız Adası'na göz dikmiştir. İlerleyen Ceneviz filosu rakiplerinin tehdidi altında olan bu kıymetli adaya yönelmişlerdir. Bölgedeki karışıklık sırasında Simone Vignoso önderliğinde Cenevizliler Sakız Adası'nı kuşatmıştır. Karşı koyan ada halkı kaleye çekilip direnmiştir. Nihayetinde 12 Eylül 1346 tarihinde Sakız Adası Cenevizliler tarafından ele geçirilmişti. Ada halkına hak ve özgürlükleri konusunda taahhütte bulunulmuştur. Cenevizliler birkaç gün sonra her iki Foça'yı da ele geçirmişlerdir. Bunun yanında Sakız yakınındaki İpsara, Sisam ve Ikaria adalarını da elde etmişlerdir. Bu fetih

⁷⁶ Carr, *Merchant Crusaders*, s. 122; Robert S. Lopez, "The Trade of Medieval Europe: The South", **The Cambridge Economic History of Europe**, Cilt: II, 2. baskı, (Ed. Edward Miller, Cynthia Postan, ve M. M. Postan), Cambridge University Press, Cambridge, 1987, s. 378; Carr, *Zaccaria of Chios*, ss. 127-131; Le Goff, s. 48; Ioanna N. Koukouni "Coins and Seals in Byzantine and Genoese Chios (Fifth- Sixteenth Centuries)", **Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırlıkları**, (Ed. Ceren Ünal, Akın Ersoy, Cengiz Gürbıyık ve Başak K. Kasalı), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, 2018, s. 169; Heyd, s. 556.

⁷⁷ Becker, s. 92.

bölgedeki Ceneviz varlığını güçlendirmiştir. Sakız Adası'nın fethi ile doğudaki Ceneviz varlığına yeni bir halka eklenmiş oldu⁷⁸.

Gerçekleştirilen bu fethin ardından Ceneviz filosu adada bir garnizon oluşturduktan sonra Cenova'ya dönmüştür. Filo 9 Kasım günü Cenova'ya varmıştı. Cenova Komünü mali yetersizliği sebebiyle bu seferi finanse edememiş ve sefer sonunda giderlerin ve zararların karşılanacağını taahhüt etmişti. Böyle olunca sefer özel teşebbüsle gerçekleştirilmişti. İşte şimdi bu gemi sahipleri masraflarının ödenmesi için Cenova'ya gelmiştir. Gemi sahipleri toplamda 250.000 lira masraf yapıldığını ileri sürdü. Ancak Cenova hükümetinin bu borcu ödemesi mümkün değildi. Böyle olunca taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda 26 Şubat 1347 tarihinde bir anlaşmaya varıldı. Buna göre Sakız Adası ile Eski ve Yeni Foça'nın Cenova doğrudan sahibidir. Cenova fethedilen yerlerin yönetim ve hukuki yetkilerini elinde bulundurmaktadır. Cenova hükümetinin borcu hisselerle ayrılmış ve bu hisseleri satın alma hakkı da saklıdır. Fethedilen bu yerler Cenova toprağı sayılırken kullanım hakkı armatörlerin oluşturduğu ortaklığa bırakılmıştır. Bu ortaklık fethedilen yerlerin mülkiyetine, gelirlerine ve işletme hakkına sahiptir. Cenova hükümeti mülk sahipliği ve egemenlik hakkını, tüm gelirleriyle birlikte ortaklığa bırakmıştır. Cenova, ortaklığa yönetme ve yaralanma hakkını açıkça tanımıştır. Buralardaki tüm vergi gelirlerine ve tekellere ortaklık sahip olacaktır. Hem ortaklık hem de Komün idari yapısını oluşturacaktır. Nitekim Cenova borcunu ödeyinceye kadar bu yerler hukuki olarak ortaklığın elindedir. Tüm hisse senedi sahipleri vergilerden gelir sağlar ve adanın yönetiminde söz hakkına sahiptir. İşte Cenova hükümeti tüm hisse senetlerini, borcunu ödeyip alıncaya kadar adadaki mülkiyet ve egemenlik hakkını "Maona" adındaki bu ortaklığa bırakmıştır⁷⁹.

Bir süre sonra Maona hisselerinin bazıları el değiştirmeye başlamıştır. Cenova hükümeti bu hareketlilikten endişelenmiştir. Zamanla pek çok hisse el

⁷⁸ Balard, LRG, ss. 123-124; Kenneth M Setton, **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Cilt: I, American Philosophical Society, Philadelphia, 1976, (I), s. 206; Çavuşdere, Papalık ve Türkler, ss. 153-154; Vlastos, ss. 20-22; Miller, ss. 299-300; Heyd, s. 552; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, s. 52.

⁷⁹ Philip P. Argenti, **The Occupation of Chios by the Genoese and Their Administration of the Island**, Cilt: I, Cambridge University Press, 1958, ss. 107, 370; Epstein, ss. 210-211; Balard, LRG, ss. 124-125; Miller, s. 301; Setton, I, ss. 206-207; Carlo Taviani, "Companies, Commerce, and Credit", **A Companion to Medieval Genoa**, Ed. Carrie E. Beneš, Brill, Leiden, 2018, ss. 431-432; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, s. 52; Becker, ss. 187-188.

değiştirince Cenova hükümetinin endişeleri daha da artmıştır. Sakız Adası üzerindeki egemenliğini güvence altına almayı istemişti. Şu halde 1362 senesinde Maona hisselerinin yeni ve eski sahipleri ile Cenova Komünü arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Hisse sahipleri hisselerini yıllık bir ücret karşılığında kiralamışlardır. Böylece Maonayı oluşturan ilk hisse sahipleri haklarını da hisselerin yeni sahiplerine devretmiş oldu. Bu hisselerin yeni sahipleri zaten Sakız Adası'nda acenteleri olan, orada iş yapan insanlardı. İşte Cenova ile yeni hisse sahipleri arasında bir anlaşmaya varılmış ve Yeni Maona (Maona Nuova di Scio) oluşturulmuştur. Yeni Maona'nın on iki hissedarı bulunmaktadır. Anlaşmaya göre Maonanın üye sayısının sabit kalması düşünülmüştü. Ayrıca bu yeni Maona üyeleri aralarındaki bağı işaret edecek "Giustiniani" sanını da takınmışlardır. Her bir Maona hissedarı kendi adının yanında bir bağı temsil eden Giustiniani adı ile anılmıştır. Bu ismin Cenova'daki Maona üyelerinin kullandığı sarayın isminden geldiğine dair genel bir kanı mevcuttur. İşte bu Giustinianiler Maonanın tüm yönetim ve mali işlerini aralarında bölüşerek üstlenmişlerdir. Bu Giustinianiler daha çok ticaret ve bankerlik alanlarında iş yapan işadamlarından oluşmaktadır⁸⁰. 1373 yılında Cenova hükümeti Maonaya olan borcunu karşılayamayacağını görünce aralarındaki sözleşmeyi yenileme görüşmelerini başlattı. Akdedilen yeni anlaşmaya göre Maonanın sermayesi 230.000 lira idi. Bu tüm Maona hisselerinin toplam değerini ifade etmektedir. Cenova'nın yükümlü olduğu borç miktarıdır. Borç ödenene kadar Maona Sakız Adası ve Foçalar üzerindeki tüm haklarını elinde tutacaktır. Epstein, bu süreçte Maona hisselerinin kârının arttığını ifade eder ki bu da Sakız Adası ve Foçalardan elde edilen kazancın arttığı anlamına gelir⁸¹.

Maona teriminin Arapça yardım manasına gelen "ma'ūnah" kelimesinden türediği üzerine genel bir kanı mevcuttur. Maona terimi ilk kullanılmaya başlandığında aynî veya nakdî sermaye ile gerçekleştirilen askeri organizasyonlar için kullanılmıştı. Cenevizlilerin Akdeniz'de yayıldığı yıllarda elde ettiği yerlerin savunulmasında maddi kaynakları yetersiz kalınca sermaye sahiplerinin askeri organizasyonları finanse etmeye başladığı görülür. Tabii Cenova hükümeti bu harcamamaları karşılayacaktı. Ancak mali sıkıntılar borcunu ödemeye imkân

⁸⁰ Epstein, s. 223; Miller, ss. 303-304; Heyd, ss. 554-555.

⁸¹ Epstein, s. 237.

vermeyince, mülkiyeti kullanma hakkı tanımak zorunda kalmıştır. Bu şekilde ilk kez 1235 senesinde Ceuta'da ortaya çıkmıştır. Sakız Maonası ikinci vakadır. 1373'te Kıbrıs ve 1378'de Korsika örnekleri bulunmaktadır⁸². Ceneviz'e özgü Maona mali bir ortaklıktır. Bu ortaklık özerk bir yönetime sahiptir. Maona hisse senetlerine bölünmüştür. Maona hisseli ve ortaklı şirket görünümündedir. Maona askeri harekât sonucunda, harcamaları karşılanana kadar, ele geçirilen yerlerde haklar tanınan bir ortaklıktır⁸³.

Cenova'nın, sömürge mülkiyetini elinde tutup yönetebilmek için özel bir kuruluşla işbirliği yapması ve de uzlaşması özerk bir siyasi organ olan Maonayı ortaya çıkarmıştır. Yani sömürge mülkiyetini yönetme isteği ile sömürgeyi yönetme gücünden yoksunluk birleşince özel şahıslarla işbirliği ve bunların oluşturduğu şirket olan Maona ortaya çıkmıştır. Sakız ile Eski Foça ve Yeni Foça fethini gerçekleştiren filoyu oluşturan katılımcılara Cenova'nın ödemesi gereken harcamaların toplam miktarını ödeyemediği için 1347'deki anlaşma ile Sakız Adası'ndaki Maona ortaya çıkmıştı. Borçlu olan Cenova, borçlu olduğu girişimcilerin oluşturduğu Maonaya fethedilen yerlerdeki gelirlerin kontrolünü bırakmıştır. Cenova içerisinde bulunduğu mali sıkıntılar nedeniyle uzaktaki topraklarını idare etme, vergi toplama ve de savunmasında zorlandığından dolayı Maona kurulmuştur. Cenova'daki siyasi istikrarsızlık uzaktaki toprakların doğrudan merkeze bağlılığına imkân vermiyordu. Hâlbuki rakibi Venedik bunu başarabilmiştir. Şu halde Cenova Sakız'daki yetkilerini ve gelirleri toplayıp istediği gibi kullanma hakkını Maonaya devretmiştir. Cenova kolonisindeki haklarını bu şekilde devrederken, aksine rakibi Venedik merkezî bir yöntem izliyordu⁸⁴.

Sakız Adası'na Cenevizliler yerleştiklerinde başlangıçta zorunlu olarak Bizans ile ilişki kurmuşlardır. Cenevizlilerin Sakız Adasını zapt ettikleri sırada Bizans bir iç savaş yaşıyordu. Birkaç yıl sonra bu fethi kabullenmemiş olan İmparator, Cenova'ya elçiler göndermişti. Bu elçiler adanın teslim edilmesini talep ederken Ceneviz hükümeti özel bir şirketin girişiminde sorumlulukları

⁸²Taviani, s. 431; "Maona" teriminin genel kabul görmüş olan Arapçadan türediği iddiasından başka, Yunanca tek anlamındaki "*monos*" kelimesinden ve İtalyanca bir kelimedenden türediğine dair iddialar da mevcuttur. Bkz. Vlastos, s. 27.

⁸³Soucek, s. 890.

⁸⁴Becker, ss. 189-193, 444-445; Origone, s. 509.

bulunmadığını bildirmişti. Hâlbuki egemenlik Cenova'ya aitti, Cenova borcuna karşılık egemenlik haklarını, mülkiyeti ve idareyi ortaklığa devretmişti. Sonunda İmparator adanın on yıllığına Cenevizlilerde kalmasını ve bu süre boyunca da yıllık 12.000 hyperpyra haraç ödemeleri, adaya Ortodoks metropoliti atanması ve de Bizans bayrağının adada dalgalanması, Bizans tarafından atanan yerel yöneticilerin adada bulunması şartlarıyla bu durumu kabul etmiştir. Ancak bu anlaşma Cenova hükümeti ile Bizans İmparatorluğu arasında sağlanmıştı. Öyle ki Maona bu anlaşmaya bağlı kalmayı reddetmiştir. Ne var ki 1355 yılında Kantakuzenos adayı şartsız, koşulsuz olarak tamamen Cenevizlilere bırakmıştır.

Sakız Adası'nın egemenliğini elinde bulunduran ama borçları sebebiyle bu egemenliğinden kaynaklanan tüm haklarını Maonaya devreden Cenova Komünü'nün adadaki egemenliğinin temsilcisi "Podesta" idi. Maona ve Komün arasındaki anlaşmada belirlendiği üzere egemenlik hakkı ve yargı yetkisi bulunan Komün, bu hak ve yetkisini Podesta aracılığıyla kullanır. Sakız Adası'na atandığı gibi Foça'ya da Podesta atanmıştır. Podesta Cenova Komününün resmi temsilcisidir. Podesta görev yerinde adaleti gözetmekle sorumludur. Yargı yetkisine sahip Podesta, adaleti yerine getirmekle görevlidir. Ayrıca Podesta'nın gümüş para basma yetkisi de bulunmaktadır. Adayı doğrudan Cenova yasalarına ve geleneklerine göre idare etmekle yükümlüdür. Podesta idarede tek başına hareket edemezdi. Maona tarafından belirlenen bir konsey Podesta'ya idarede yardım etmektedir. Podesta idari işlerin hepsinde Maonanın oluşturduğu konseye danışmak zorundadır. Podesta tek başına karar veremezdi. Öte yandan adada kendi konutunda ikamet eden Podesta, yıllık 1250 perperi (25.000 carati) olan maaşından tüm giderlerini karşılamaktadır. Beslenme, evinin giderleri, resmi görev giderleri ve yanında çalışanların giderleri için yaptığı yıllık toplam harcama neredeyse maaşının üçte birine denktir. Bu durumda maaş yetersiz görülmüş ki 1382 senesinde 1560 perperiye (31.200 carati) yükseltilmiştir. Podesta yıllık olarak seçilmektedir. Her yılın şubat ayında Cenova Dükası ve Konseyi yirmi popolari seçer ve bunları Maona tarafından oluşturulan seçim komitesine sunar. Bu komite de bu adaylardan dört tanesini belirleyip

Dükaya gönderirdi. O da en sonunda seçtiği kişiyi komiteye bildirir eğer komite de onaylarsa o kişi Podesta olarak göreve başlardı⁸⁵.

1347’de Sakız’ın bir ortaklığa devredilmesini kararlaştıran anlaşmaya göre Sakız Podestas’nın gümüş para bastırabilme hakkı vardı. Bu doğrultuda da ilk para Simone Vignoso zamanında bastırılmıştır. Yine Yeni Maona oluşturulduğunda aynı hak tanınmıştı. Adada anonim paralar bastırıldığı gibi XV. yüzyıldaki bazı Dükaların adını taşıyan paralar bastırılmıştı. XV. yüzyılda bazı Dükaların ve Fransız Kralı VII. Charles’in adını taşıyan paralar Venedik dukasının taklididir. Dukanın Levant’da tercih edilen ve güvenilir bulunması sebebiyle Sakız Cenevizlileri rakiplerinin paralarını taklit etmekten çekinmemişti. İstanbul’un fethinin ardından Maona Osmanlı Devleti’ne ödemelerini taklit olan bu paralarla yapabiliyordu. Bu da bu paraların güvenilir ve güçlü olduğunu gösterir. Ticarete de bu paralar kullanılmıştır. Ancak bu paranın güvenilirliği bir süre sonra zaafa uğradı. Cenova’dan 1479’da müdahale edilmişti. Bu durumda piyasaya yeni paralar sürülmüştür. XV. yüzyıl sonlarından itibaren artık Sakız’da değersiz paralar basılıyordu. Bu paralar güven sağlayamamıştı⁸⁶.

Sakız Adası’ndaki önemli bir başka memuriyet de, seçimi hemen hemen Podesta ile aynı olan “Castellanus” idi. Castellanus ya da Castellano kale komutanı anlamına gelir. Sakız Adası’ndaki ve Eski ile Yeni Foça’daki her bir kaleye bu görevli atanmaktadır. Bu görevli Maona adına kaleyi yasal olarak idare eder ve korur⁸⁷. Doğu ülkelerindeki “dizdar” ile benzeşmektedir. Sakız Adası on iki idari bölgeye ayrılmıştır. Her bir bölgeye “rektör” denilen bölge yöneticileri atanmıştır. Bunların atanmasına kısa süre sonra tamamen Maona hâkim oldu. Podesta sadece bir formalite olarak onaylardı⁸⁸. Vergilerin tahsil edilmesinden sorumlu üst düzey iki memur bulunurdu ve bunlara “massarii” denirdi. Massarii ataması Maona tarafından gerçekleştirilirdi, ancak bu 1363’ten itibaren kura ile yapılmaya başlandı. Bu memuriyet Maonanın mali idaresinden sorumludur. Massariiler tarafından toplanan gelirlerden Maonanın onayladığı tüm harcamalar yapılırdı. Görev süreleri bir yıl ile

⁸⁵ Doukas, s. 145; Argenti, ss. 109, 110, 371, 374, 375, 379, 386; Heyd, s. 555,

⁸⁶ Koukouni, ss. 170-173.

⁸⁷ Argenti, ss. 390-391.

⁸⁸ Argenti, ss. 392-393; Becker, s. 190

sınırlandırılmıştır⁸⁹. Bunlardan başka adada çeşitli alt memurluklar bulunuyordu. Bunlardan en önemlilerinden biri sakız üretiminden sorumlu olan memuriyettir⁹⁰. Adadaki tüm memurluklar alınıp satılabilirdi. Buna Podestalık da dâhildir. Bu konudaki çarpıcı bir örnek 1499 yılında Giovanni Compafregoso Podesta olarak atanmasına rağmen Sakız'a gidemediği için memuriyetini 400 liraya Cristoforo Cornaria'ya satmasıdır⁹¹. Bölge idarecilerinin atanmasında olduğu gibi sakız ve diğer mahsullerin üretimi ile görevli memuriyetlerin atanması ve de rütbeli askerî görevlilerin atanmasında Maona hâkimdi. Podesta formalite olarak sadece onaylardı. Güçsüz ve istikrarsız Cenova hükümetinin temsilcisi Podesta da adada aynı vaziyettedir⁹². Maona donanmayı da kontrol ediyordu. Maona gümrük vergisini (commerchii) ve diğer vergileri iltizama verme hakkına sahiptir⁹³. Adanın tüm gelirlerinin Maona toplarken yine tüm harcamaları da Maona yapardı⁹⁴. Anlaşıyor ki Maona elinde bulundurduğu mülkiyet hakkını tam olarak kullanıyordu. Adanın idaresinde de Podesta'ya karşı mutlak bir üstünlük sağlamıştı. Zira Maona hissedarları adadan sağlayacakları kârı korumak ve arttırmak için idarenin ellerinde bulunması ve istikrarlı bir yönetimin inşa edilmesi gerektiğini idrak etmişlerdi.

Cenevizli usta koloniciler sahip olunan toprağın elde tutulabilmesinin ne ölçüde kolonize edildiğine bağlı olduğunu biliyordu. Sakız'daki ilk Ceneviz egemenliği olan Zaccaria dönemi göçmen yetersizliği sebebiyle başarısızlığa uğramıştı. 1346'daki fethetme kadar adada Zaccaria döneminden az da olsa bir miktar Cenevizlinin kaldığı varsayılmaktadır. İkinci kez adaya egemen olan Cenevizliler istikrarlı bir koloni için adaya aileleri ile yerleşecek yerleşimcilerin zaruri olduğunu biliyorlardı. 1346'da adaya çıkan Cenevizlilerin başındaki Vignoso, buradaki Rumlara, sahip oldukları topraklara dokunulmayacağını garanti etmişti. Bunu doğal karşılamak gerekir çünkü buraya gelecek kolonist tüccar olacaktı. Ancak adanın yerli halkı ile uzlaşılırken sadece kale civarındaki, bedeli ödenecek iki yüz evin mülkiyetinin kendilerine bırakılmasını istedi. Bu evler gelecek Cenevizli nüfusa tahsis edilecekti. Adanın savunulması için güvenilir bir nüfusa ihtiyaç duyulduğu

⁸⁹ Argenti, s. 394.

⁹⁰ Argenti, s. 396.

⁹¹ Argenti, s. 371.

⁹² Becker, ss. 189-191.

⁹³ Argenti, s. 386.

⁹⁴ Heyd, s. 555.

gibi yönetimde yer alacak bir memur sınıfına da ihtiyaç vardı. Cenevizliler adanın kolonizasyonu için Liguryalılara çağrıda bulunmuştur. 1347’de kendilerine karşı adada başarısız bir ayaklanma sonucunda asilerin evlerine el koyarak yeni nüfusun yerleşecekleri evler bulunmuş oldu. Adaya gelen Latinler düşük fiyatlarla ev sahibi olmuşlardır. Bununla beraber bağlar, bahçeler, tarlalar ve meyvelikler de bu yeni nüfusa verilmişti. Ancak bunlar tarımla uğraşan değil daha çok ticaret ve biraz da zanaat ile uğraşan bir insan topluluğuydu. Ancak bunlara verilen arazileri işlemeseler de adada geçimlerini kolaylaştırmak için gelir sağlamaları amacıyla bu bağlar, bahçeler verilmiştir. Ve tabii Maona da bu topraklar üzerinden vergi alacaktır. Cenevizliler ilk egemenlik zamanlarında olduğundan daha ileri seviyede bir kolonizasyon gerçekleştirmişlerdir ki buradaki egemenlikleri iki yüz yirmi sene sürmüştür. Bu kolonizasyonda adaya yerleşen nüfus daha çok tüccarlardan ve az sayıdaki zanaatkârdan oluşuyordu. Yani burada ziraata dayanan bir kolonileşme yaşanmamıştır⁹⁵. Sakız’ın bu yeni yerleşimcileri ne var ki adanın yerli Ortodoks Yunan nüfusuna göre çok azdı. Yeni Latin yerleşimciler adada azınlık olan bir sömürge aristokrasisi sınıfı görünümündedir. Bu sınıf Maona etrafında öbekleşmiş memuriyetlere sahip bir sınıftır. Çıkarları için burada olan ve çıkarlarını da yöneten Latin koloni aristokrasisi oluşmuştur⁹⁶.

Sakız Adası’nın nüfusu hakkında, Podesta Niccolo Fatinanti tarafından 1395 senesinde hazırlanan rapor en erken ve önemli bilgi sağlayan yegâne kaynak olmuş. Rapordan anlaşılanlara göre Rum hane reisleri sayılmış ve çeşitli işlerde görevli olanlar hariç tutulmuş ve çalışamayacak kadar yaşlı olanlar, engelliler ve erkek varisi olmayanlar da elde edilen rakamdan çıkarılmıştır. Tabii bu rakama gözden kaçanların da eklenmesi gerekliliği de bulunur. Böylece Sakız Adası’nda yaklaşık 2.142 Rum hanesi olduğu ortaya çıkar. Öyleyse adada bu tarihlerde 10.710 civarında Rum yaşadığı kabul edilebilir. Raporda Latin hane reislerinin Rum hane reisleri oranı da verilmiştir. Buradan hareketle de adada 2.000 civarında Latin yaşadığı kabul edilir⁹⁷. Aynı raporda vergilerin ağırlığı sebebiyle adanın göç verdiği de dikkat çekiliyordu.

⁹⁵ Argenti, ss. 570, 572; Balard, LRG, ss. 259-260.

⁹⁶ Braudel, Akdeniz-I, s. 189; Balard, LRG, s. 261.

⁹⁷ Argenti, s. 582; Becker, ss. 194-196; Anthony Luttrell, “The Latin East” **The New Cambridge Medieval History**, Cilt: VII, (Ed. Christopher Allmand), Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 147.

Bu ağır vergiler adanın nüfusunu azaltmaktadır. XIV. yüzyıl sonunda Sakız Adası nüfusu artmıyor azalıyordu. XV. yüzyıl başında hala Sakız'ın yeterince iskân edilemediği söylenebilir⁹⁸.

Sakız'da Latin ve Rumlardan başka az sayıda Yahudi yaşıyordu. Yahudileri adanın iş potansiyeli buraya çekmiştir. 1394 ve 1408 yılları arasında Sakız'da elli civarında Yahudi bulunuyordu. Bizans ülkesinden buraya göç etmişlerdir. Bundan başka adada az sayıda Ancona'dan, Fransa'dan ve Napoli'den gelen yerleşimci bulunmaktadır. Bunlar da iş amacıyla buraya gelmişlerdir. Bir Flaman ve bir Alman aynı sebeple buraya yerleşmiş. Aynı zamanda civardaki ada halkından da çoğu Latin olmak üzere Sakız'a gelip yerleşenler de olmuştur. Ancak hepsinin kalıcı olduğu söylenemez. Bir müddet burada ikamet edip gitmişlerdir. Maona adada kozmopolitliği destekliyordu⁹⁹. Çoğunluğu tüccar olan Batılılar arasında zanaatkârlar, denizciler ve ücretli askerler de bulunurdu. Adanın Maona tarafından organize edilen savunmasında Latinler başı çekmektedir. Savunma ile ilgili yedi meslek grubunda çalışan 102 kişiden 95'i Latin, 6'sı Rum ve 1'i Yahudi idi. Sakız Adası'ndaki Yahudiler kredi veriyor ve vergi tahsildarlığı görevlerini üstleniyorlardı. Yahudiler arasından öğretmen, zanaatkâr, hekim ve tüccar bulunuyordu¹⁰⁰. Sakız Adası'nda tarım Rum nüfusun uğraşısıdır. Bu Rum nüfusun önde gelenlerinden bazıları noterlik, bankacılık ve nakliyecilik gibi işlerle uğraşmıştır¹⁰¹.

Adanın merkezi, doğu kıyısındaki Sakız kentidir. XV. yüzyılın başlarında buraya gelen Clavijo, Sakız şehrinin küçük bir şehir olduğunu, şehrin etrafının surlarla çevrili olduğunu ve de şehrin yüksek bir yere değil bir ovaya kurulu olduğunu bildiriyor¹⁰². Burada bulunan kaleye fetih ardından Cenevizliler yerleşmiştir. Cenevizliler buradaki iki yüz evi bedellerini ödeyerek yerleşmek için aldılar. Yine de zamanla Cenevizliler kendileri için evler inşa etmiştir. Maona üyeleri saraylar yaptırmıştı. Bunlar öyle büyük binalar değildir. Kale, garnizonun bulunduğu askeri bir mekân değil, yerleşim ve yaşam alanıydı. Sakız şehrinde kalenin içerisinde evler, resmi binalar yer alır ve dış mahallesi bulunurdu. Burası bir Ceneviz kentine

⁹⁸ Balard, LRG, s. 263; Luttrell, s. 148.

⁹⁹ Balard, LRG, ss. 126, 267-268, 280.

¹⁰⁰ Balard, LRG, ss. 268, 280-283; Becker, ss. 225-229.

¹⁰¹ Luttrell, s. 804.

¹⁰² Ruy Gonzales de Clavijo, **Anadolu, Orta Asya ve Timur (Embajada a Tamor lán)**, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul, 1993, s. 29.

dönüştü. Cenevizlilerin kale dışına yerleşmeleri yasaklanmıştı. Ancak daha sonra dış mahallelere ve köylere de yerleştikleri görülmüştür. Kale, duvarlarından başka içi su dolu hendek ile dış mahallelerden ayrılmaktadır. Kalenin etrafında dış mahalleler (contado/contrada), onlardan ötede de köyler ve bağlar, bahçeler bulunurdu¹⁰³. Kale merkezi saray meydanıdır (Paltea Palatii). Kale kapısından girince doğrudan bu meydana çıkılır. Meydanın etrafında resmi bürolar bulunmaktadır. Podesta'nın sarayı, loggia ve konsolosluklar burada bulunurdu. Yine meydanın bir tarafından bulunan çardağın altında noterler belge düzenlerdi. Loggia, başka yerlerde de olduğu gibi, tüccarların geleneksel buluşma yeridir. Meydanın yakınında, Podesta sarayının arkasında, Maona bürolarının bulunduğu küçük bir meydan daha vardır. Kalenin dar bir sokağı birçok dükkânın bulunduğu, çeşitli emtianın alışverişinin yapıldığı pazar görünümündeydi. Asıl bir pazar (forum) yeri de mevcuttu¹⁰⁴. Kaleyi doğrudan limana bağlayan bir köprü vardı. Gümrük, bu köprünün üzerinde bulunurdu. Kalenin içerisinde pazar olduğu gibi, surların dışında, kıyıya yakın yerde de bir pazar vardı. Limanda bir tersane bulunmaktaydı¹⁰⁵.

Sakız Adası'ndaki toplumsal tabakalardan ilki Maona üyelerinin oluşturduğu yönetici seçkin sınıfıdır. Bundan sonra kentliler (burgher) sınıfı gelir. Kentli vasfı hukuki olarak insanları nitelendirir. Kentlilerin belirli sorumlulukları bulunur. Yine kentliler nüfusun geri kalanından farklı haklara sahiptir. Farklı bir hukuki statüye sahiptirler. Bu tabakaya sadece Latinler dahil değildir. Bir başkası da Bizans İmparatorluğu tarafından ayrıcalık bahşedilen, unvanlar verilen, 1346'da Vignoso ile anlaşmayı yapan ve bu anlaşma ile imtiyazlar ve mülkiyet güvencesi almış olan adanın Rum soylu sınıfıdır. Bir diğerini de sakız üretiminde, kereste işinde, tarlada, zift üretiminde çalışan Rum işçiler ve denizciler oluşturmaktadır. Bu sınıfın hakları kısıtlıdır. Ancak yükümlülükleri fazladır. Başka bir tanesi de Yahudilerdi. Sonuncusu da yabancılardır. Adada ikamet eden bu yabancılardan hakları, statüleri ve sorumlulukları uyruklarına göre değişirdi¹⁰⁶.

Sakız Adası bu biçimde toplumsal katmanlara ayrılmıştı. Tabii ki en fazla hak sahipleri, yönetimdeki Maona üyeleridir. Bunun yanında Ceneviz egemenliği

¹⁰³ Balard, LRG, ss. 215-218, 224-226.

¹⁰⁴ Balard, LRG, ss. 221-222.

¹⁰⁵ Balard, LRG, ss. 222-223.

¹⁰⁶ Argenti, ss. 583-588.

öncesinden beri Rum soylu sınıfı yerini korumuştur. Bunların bir toprak aristokrasisi görünümünde olduğu söylenebilir. Seyrek de olsa yerli Rum seçkinlerinden ticaret yapan olmuş ancak asıl işleri ve daimi uğraşları toprağı işlemek olmuştur. Buna karşın Cenevizlilerden oluşan ticaret aristokrasisi meydana gelmiştir. Ticaret dışında da Cenevizlilerin bir itici güç olmaları suretiyle çeşitli sektörlerde gelişme yaşanmıştı. Sakız'da azımsanamayacak sayıda zanaatkâr da vardı. Bunlar ayakkabıcı, demirci, terzi, dokumacı, kürkçü ve boyacı gibi çeşitli kollarda çalışırlardı. Adada tekstil üretimi öne çıkıyor ki bu da adanın ismiyle anılan özgün bir bezin ticaretiyle ilgiliydi¹⁰⁷. Adada ikamet eden çok az sayıda Yahudi olmasına rağmen etkin bir rol oynamışlardır. Mesela Yahudi doktorlar Maonada görev almışlardır. Bunun yanında Yahudilerin hukuk sistemine dâhil olduğu da görülür. Üst düzey olmasa da bazı memuriyetler Cenevizlilerden başka Yahudi ve yerli Rum seçkinlere de veriliyordu. Aslında böylece işleyişe katkı sağlayıp Maonanın da işlerin kolaylaştırıyorlardı. Zaten Maona gerek yerli Rumlara gerekse Yahudilere karşı başından beri kötü davranmamış ve ılımlı yaklaşmıştır. Bu Maona idaresinin kabullenilmesini kolaylaştırmış, düşmanlığı azaltmıştır¹⁰⁸.

Vignoso önderliğindeki Cenevizliler ile Sakızlı Rum seçkinleri arasındaki anlaşmada ada halkına yeni bir vergi yüklenmemiş, ancak Bizans'a ödenen tüm vergiler şimdi Cenevizlilere ödenmesi kararlaştırılmıştır. Adada Maona idaresi oluşturulunca yıllık bir cizye vergisi koyulmuştur. Ada halkından vergi yükünün ağırlığı altında ezilenler göç etmişti. Bu problem ortaya çıkınca çok geçmeden son eklenen vergi kaldırıldı ve diğerlerinde bazı artışlar yapıldı. Cizyenin kaldırılması göç edenlerden bazılarının geri dönmesine sebep oldu. Podesta Fatinanti hazırladığı raporda bu probleme değinmişti. O, cizyeden daha düşük bir hane vergisini savunmuştu¹⁰⁹. Tüccarlar Sakız Adası'na getirilen veya Sakız Adası'ndan çıkarılan her mal için vergi ödemek zorundaydı. Cenevizli olmayanların, yani yabancıların getirdiği ürünlerden ayrıca vergi alınırdı. Bunun yanında bazı ürünler için ayrıca bir oran belirlenmiştir. Adada şarabın her mitrumuna 7 denarii (denarius) vergi ödenirdi. Ayrıca ölçme ve tartım vergisi de alınmaktaydı. Her türlü satış ve sözleşmede, aracı

¹⁰⁷ Argenti, s. 638; Balard, LRG, s. 347; Balard, The Genoese in the Aegean, ss. 169-170.

¹⁰⁸ Becker, ss. 214, 223, 446.

¹⁰⁹ Argenti, ss. 416-420.

kurumlar için ödenen bir “censaria” vergisi bulunurdu. Bu noktada Türkler Sakız’a ithal ettikleri her ürün için yüzde beş civarında bir oranla vergi ödemekle yükümlüdür¹¹⁰. Bunlardan başka olağan dışı zamanlarda, adanın savunulması gerektiğinde ihtiyaç duyulan finansmanın toplanması amacıyla “Drictus Chii” isminde bir vergi toplanırdı. Bu vergi son zamanlarda daha sık toplanır olmuş. Özellikle Türk tehlikesi karşısında adanın savunmasını güçlendirmek için yapılacak çalışmaları finanse etmek için toplanmıştır. Hatta zamanla bu vergi Türk tehlikesi ile beraber anılır olmuştur. Bu vergi tüccarlara da uygulanmıştır. İthalat ve ihracat için belirlenen vergiler, bazı zamanlarda ufak değişikliklere uğrasa da genel olarak yüzde bir olarak belirlenmiştir. İlerleyen zamanda da bu civarda tutulmuştu¹¹¹. Sakız Maonası, bölgede son kalan Ceneviz kolonisi olduğu zamanlarda, ticaret üssü ve antrepo niteliğindeki adanın savunmasını güçlendirmek gerekliliğinden hareketle yeni tedbirlere almaya girişmiştir. Yeni tedbirler fazladan harcama gerektireceği için Cenova’ya belirli kalemlerde düzenleme yapmak için teklif sundu. Kabul edilip yürürlüğe koyulan değişiklikler şunlardır: Yabancıların ithal ettiği mallardan alınan vergiyi % 3’e çıkarmak, şaraptan mitrum başına 10 denarii vergi almak, aracı kurumlar (censari) komisyonunu iki katına çıkarmak, Latin nüfustan haraç vergisi almak ve Latinleri ada idaresine bağış yapmaya zorlamak¹¹².

Sakız Adası’nın her yeri, Maonanın yeni yerleşimcilere de dağıttıkları gibi bağlar ve bahçeler, meyveliklerle doluydu. Sakız Adası’nda sakız, üzüm, buğday, incir, zeytin, portakal ve limon gibi ürünler üretilirdi. Bunlardan başka az da olsa diğer tahıllar, meyveler, sebzeler de üretilirdi. Bunun yanında adada özellikle gemi yapımında ihtiyaç duyulan zift üretiliyordu¹¹³. Adada yetiştirilen en değerli ürün sakızdı. VI. yüzyıldan itibaren sakız ürünü tanınmaya başlamıştır. Bizans idaresi süresince sakız üretimi yerel aristokrasi ve manastırların idaresindeydi. Cenevizliler sakız tekeline sahip olarak büyük kazanç sağlamışlardır. Ceneviz egemenliği süresince adada üretilen değer en az yarısı sakız üretimindendi. Bu sebeple başından beri sakız üretimini düzenleyen ve koruyan düzenlemeler yaparak üretimi organize etmişlerdir. Bu bağlamda sakız üretilen müstahkem yerleşimler

¹¹⁰ Argenti, ss. 422, 428-433.

¹¹¹ Argenti, ss. 424-425.

¹¹² Argenti, ss. 422-423.

¹¹³ Argenti, s. 478; Setton, I, 324; Balard, LRG, s. 126.

kurulmuştur. Bunlar sakız üretilen köyler görünümündedir. Fakat bu yerleşimler depolar, kaleler, gözetleme kuleleri, limanlar ile desteklenmekteydi. İşte böylece Cenevizliler kırsal bölgeyi organize etmişlerdir. Maona, kalelerin ve kulelerin yerlerini stratejik olarak seçmiş ve böylece sakız üretimi yapan bu yerleşimleri ve tüm kırsalı kontrolü ve de koruması altına almıştır. Özellikle korsanlık tehlikesi sebebiyle sakız köyleri denizden korunmaya ve buradan hareketle de kıyıda görece uzak yerlerde yerleşimler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu biçimde yirmi sakız köyü mevcuttur. Bakıldığında kırsalda yaşam olduğu gibi devam ediyor, doğrudan karışılmıyordu. Ancak kontrol Maona tarafından kesin olarak ele alınmıştır. Adada sakız ürününün yaşam alanı kısıtlı bir bölge olmasından dolayı kazancı en yüksek noktada tutabilmek amacıyla sıkı kontrol ve muhafaza Maona tarafından ciddiye ele alınmıştır¹¹⁴.

Bu noktada adanın bir plantasyon ekonomisine benzetilip benzetilemeyeceği noktasında farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Balard, Maonanın adayı bir plantasyon ekonomisi gibi işlev görmesini sağladığını düşünmektedir. Adanın tüm gelirlerinin yarısı sadece sakız ürününden elde ediliyordu ve Maona üyelerinin zenginliğini bu kazanç sağlamaktadır¹¹⁵. Bu nadir bulunan sakız ürününün üretimi Maona tarafından sıkı kontrol altında tutulmuş, belirli bölgelere toptan satılmış ve Maona bu tekeli özenle korumuştur. Freedman ise böyle bir benzerlik kurulamayacağını iddia etmiştir. O buna sebep olarak tek bir üründen ziyade yüksek birim fiyata dayanan özel ürünler yetiştirilmesini öne sürmüştür. Bundan başka asgari emek maliyetleri ve büyük miktarda üretim yoluyla bu üretimin kârlı hale geldiğini ifade etmiştir¹¹⁶. Baktığımızda Plantasyon sistemi özgün ürünlerin, büyük çiftliklerde veya tek parça çok büyük arazilerde, dünya pazarına yönelik üretilmesi ve de kendine has bir yönetim, yerleşim düzenine sahip üretim bölgeleri olarak görünür. Sakız Adası'nda, XVI. yüzyıla tarihlenen plantasyon sistemi ile özgün ürün üretimi açısından benzerlik görülmektedir. Adaya da ismini veren sakız ürünü bu kalitede başka bir yerde bulunmamaktadır. Bu sakız ürünü plantasyon sistemindeki gibi hakikatten

¹¹⁴ Nikolas Bakirtzis ve Xenophon Moniaros, "Mastic Production in Medieval Chios: Economic Flows and Transitions in an Insular Setting", **Al-Masāq: Journal of the Medieval Mediterranean**, Cilt: 31, Sayı: 2, 2019, ss. 184, 192, 195; Paul Freedman, "Mastic: a Mediterranean luxury product" **Mediterranean Historical Review**, Cilt: 26, Sayı: 1, 2011, ss. 102, 103-104.

¹¹⁵ Balard, *Latins in the Aegean*, s. 836.

¹¹⁶ Freedman, s. 105.

dünya pazarına yönelik üretilir ve doğrudan bölgelere gönderilir. Çağının lüks tüketim maddeleri arasında önemli bir yeri vardır. Maona sakız üretimi için tüm kırsal alanı organize etmiş, müstahkem sakız köyleri oluşturmuştu. Plantasyon sistemleri büyük sermayeye ihtiyaç duyduğundan bir kişiden ziyade bir şirkete ait olması açısından da Sakız Adası'nda Maona kontrolündeki üretimle benzetilebilir. Bunların yanında Freedman Sakız Maonası'nın sakız üretiminden sağladığı yüksek kârı düşük emek maliyeti ve yüksek üretim ile gerçekleştiğini ifade etmesi yanlış olmasa da, sakız ürününün özgün bir ürün olup, çok rağbet gören bir lüks tüketim maddesi olduğunu ve talebin arzı desteklediğini vurgulamak gerekmektedir. Böylece tetkike ve tartışılmaya muhtaç bir konu olsa da Sakız Adası'ndaki üretimin, plantasyon sistemi ile benzerlikler taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim burada görülen XVI. yüzyılda ortaya çıkan Plantasyon sisteminin erken görünümü denilebilir.

Cenevizlilerin ellerinde tuttıkları ikinci önemli tekel ise şaptır. Şap Avrupa tekstil endüstrisi için önemli bir ürün olmuş ve uzun süre de doğudan ithal edilmiştir. Bu ticarete de Cenevizliler önemli rol oynamışlardır. Anadolu'da birkaç şap madeninden biri de Foça idi. İlk olarak Bizans İmparatorluğu'ndan Cenevizli Benedetto Zaccaria Foça şap madeninin işletilmesini devralmıştır. Zaccarialar şap tekeline sahip olarak servetlerini oluşturdular. Zaccarialar Sakız Adası'na da hâkim olup şapın batıya sevkياتından önce depolandığı ve de satıldığı bir istasyon elde etmişlerdi. Zaccariaların egemenliğinden sonra yine Sakız ve Foça'da kurulan Maona şap tekeline ele geçirip koruması altına almıştır. Uzun bir süre boyunca Maona şap pazarında önemli yerini koruyabilmiştir. XIV. yüzyıl içerisinde bir yılda 14.000 Cenova kantarı yani 658 ton civarı şap üretildiği olmuştur. XV. yüzyılın başlarında bir yılda 752 ton şap üretilmişti. 1452 senesine ait Ceneviz noter kayıtlarından anlaşılanlara göre bu dönemde yıllık ortalama üretim 15.800 kantar yani 742 ton civarındaydı. İmal edilen şap Sakız üzerinden taşınır veya satılırdı. Sakız Adası'ndan Flanders'e doğrudan şap taşınırdı. Bunun yanında İngiltere'ye ve Fransa'ya da şap taşınırdı. Bu taşımacılıktaki düzenli deniz seferleri bir devinimi ortaya çıkarmıştır. Öte yandan da taşımacılıkta büyük tonajlı gemilere duyulan ihtiyaç gemi mühendisliğini geliştirmiştir. Ayrıca Avrupa'dan başka İstanbul ve Pera

gibi önemli pazarlara da şap taşınmıştır. Foça 1455 senesinde Cenevizlilerin elinden çıkana kadar doğu-batı ticaretinin en önemli ürünlerinden biri şaptı¹¹⁷.

Sakız Adası doğudan, batıdan, kuzeyden, güneyden gelen yolların kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Sakız konumu itibariyle uluslararası ticaret için bir varış yeri ve de bir ara istasyon niteliğine sahiptir. Konumunun yanında elverişli limanlara da sahiptir. Boğazlar üzerinden İstanbul ve Karadeniz’e, Rodos ve Gazimağusa yoluyla İskenderiye ve Suriye’ye giden iki ana deniz rotası eksenindedir. XIV. ve XV. yüzyıllarda, özellikle de Pera’nın Türklere geçmesi ardından Sakız Adası Avrupalı tüccarın en sık ziyaret ettiği limanlardan biriydi. Avrupalılar buraya gelerek ellerindeki ürünleri satıyor ve doğunun çeşitli yerlerinden gelmiş ürünlerden alarak dönüyordu. Böylece Sakız Adası bir ticari üs olmuştu. Anadolu ürünleri de Sakız üzerinden satılıyordu. Özellikle Ayasuluk ve Balat limanlarından Sakız’a getirilen ürünler burada depolanıyordu. Anadolu ürünlerinin ticareti, depolandıkları Sakız üzerinden de gerçekleştiriliyordu. Yine Ege dünyasının bazı ürünleri Sakız depolarında bulunabiliyordu. Diğer taraftan batıdan gelen ürünler Anadolu’ya gelmeden önce Sakız’a indirilir ve buradan dağıtılırdı. Görüldüğü gibi Akdeniz ticaretinde Sakız Adası transit ticaret merkezi durumdadır. Venedikliler bu parlak ticaret üssünü “Cenova’nın sağ gözü” olarak adlandırmışlardır¹¹⁸.

Sakız Adası’nda imal edilip satılan en önemli ürün sakızdı. Sakız üretimi ve ticareti tamamen Maonanın kontrolü ve koruması altındaydı. Maona sakız ticaretini belirlenen bölgelere belirli miktarlarda satarak gerçekleştirirdi. 1364 ile 1373 arasında yıllık ortalama olarak İskenderiye’ye 11.430 kg ve Şam’a 10.263 kg, Halep’e 2.509 kg ve Trablus’a 1.140 kg sakız satılmıştı¹¹⁹. Maona üretimi sıkıca kontrol ediyor ve de yıllık üretim miktarını sınırlandırarak fiyatı yüksek seviyede tutmaya çalışıyordu. Bu bağlamda Batı, Karadeniz, Kıbrıs ve Rodos haricindeki bölgeler için kota koyulmuştu¹²⁰. Adada yıllık ortalama 430 kental (43 ton) sakız

¹¹⁷ Le Goff, s. 33; Balard, Latins in the Aegean, s. 835; Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 84.

¹¹⁸ Kate Fleet, “Osmanlı Devleti’nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Denizcilik Faaliyetleri”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Cilt: 1, (Ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 2009, (Osmanlı Devleti’nin Denizcilik Faaliyetleri), s. 64; Balard, Latins in the Aegean, s. 836; Selim Parlaz, **Osmanlı-Ceneviz İlişkileri (1450-1600)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2013, (Osmanlı-Ceneviz İlişkileri), s. 126.

¹¹⁹ Freedman, s. 105.

¹²⁰ Peter Lock, **The Franks in The Aegean 1204-1500**, Routledge, New York, 2013, s. 256.

satışı yapıldığı ve kental başına 40-45 lira civarında değer biçildiği daha önce gösterilmişti. Maona uzun yıllar yaklaşık olarak 120 kental (12 ton) Batıya, 114 kental (11 ton) Ermenistan'a, Kıbrıs'a Rodos'a ve Mısır'a ve 200 kental (20 ton) Bizans ülkesine ve Anadolu'ya sakız ihraç etmiştir¹²¹. XV. yüzyılın ortasından itibaren ticaretle bazı sıkıntılar baş göstermişti. Maonanın kazancı egemenliklerinin son zamanlarına doğru düşmeye ve Maona kontrolü zaafa uğramaya başlamıştı. Maona egemenliğinin son zamanlarında acil ihtiyaçtan ötürü hızlı satış yapmaya başlamıştı. 1476 yılında 49 kasa sakız on farklı yere ihraç edilmişti. 1478'de 16 kasa sakız üç farklı yere, 1479'da 16 kasa sakız iki farklı yere, 1480'de 29 kasa sakız, altı ya da yedi farklı yere, 1505'te 7 kasa sakız üç farklı yere, 1507'de 8 kasa sakız üç farklı yere ihraç edilmiştir¹²². Maonanın sakızdan sonra ikinci önemli ticarî ürünü ve tekeli şaptır. Şap Avrupa'da aranan, özellikle tekstil endüstrisi için çok önemli bir üründür.

Maonanın en önemli ihracat kalemleri sakız ve şaptır. Bundan sonra adadan ihraç edilen en önemli ürün kumaştı. Ticaretin diğer önemli ürünleri ipek ve pamuktu. Bunların yanında deri, ilaç, meyve, şarap, zeytinyağı, safra, kurşun ve kalay gibi ürünlerin ticareti yapılırdı. Bu ürünlerin çoğu adaya getirilip burada satılan ürünlerdi. Ürünlerin bazıları Asya'nın farklı yerlerinden, Uzak Doğu'dan gelirken bazıları da Ege dünyasının çeşitli yerlerinden geliyordu. Sakız Adası'nda ticaret yapan tacirlerin çoğu Cenevizlilerdi. Ticaret Avrupa'nın farklı bölgelerine, farklı şehirlerine yapılırdı. Batıya en fazla taşınan ürünler baharatlardı. Halı gibi çeşitli ev eşyalarının İtalya'ya, özellikle Cenova'ya taşındığı görülebilir¹²³. XV. yüzyılın sonlarında Malaga'dan ve Cadiz'den yola çıkıp Sakız'a varan tüccarlar vardır. Özellikle XVI. yüzyıl başlarından itibaren Sakız ile İngiltere limanları arasında düzenli seferler yapılıyordu. Bu seferlerde baharat, kumaş, ipek, şarap, zeytinyağı, pamuk ve halı gibi ürünler taşınırdı¹²⁴. Sakız'a ticaret yapmak için Katalanlar ve Mayorkalılar da geliyordu. 1405 senesinde Mayorkalı bir tacir Sakız'dan bir Bulgar erkek köle almıştı. 1407'de Sakız'da Barselona vatandaşı bir Bulgar kadın köle satın

¹²¹ Heyd, ss. 555, 557.

¹²² Argenti, ss. 485, 488.

¹²³ Argenti, ss. 492, 504, 505, 509, 510, 513, 514.

¹²⁴ Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Cilt: II, 2. baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019, (Akdeniz-II), ss. 393, 403, 404.

almıştı¹²⁵. Sakız'dan Batıya taşınan ürünleri pek çok kez Ceneviz gemilerinin taşıdığı saptanmıştı. Sakız'dan çıkıp İngiltere limanlarına ve Flanders'e giden Ceneviz gemileri görülebiliyor. Bu yönde bir artış, Sakız Adası'na Pera'nın Türkler tarafından ele geçirilmesi ardından artan ilgi ile paraleldir¹²⁶. Dikkat çeken bir nokta da 1453'te İstanbul kuşatmasının hemen öncesinde İmparator her türlü gereksinim maddesinin temini için Sakız Adası'na dört büyük gemi göndermişti. Adadan buğday, şarap, zeytinyağı, kuru incir, bezelye, arpa ve çeşitli baklagiller yüklenmiştir. Kuşatma sırasında da Sakız limanından ve başka adalardan mallar yüklenmişti¹²⁷. Bu da Sakız'ın bir antrepo niteliğinde olduğunun açık kanıtıdır.

Ege Denizi'ndeki gemi trafiğinde Sakız Adası'nın dikkat çekici bir yeri olduğu ve bir ticaret üssü niteliği daha Maonanın ilk zamanlarında meydana çıkmıştır. XIV. yüzyıl ortasından itibaren Kandiye'den yapılan yolculukların çoğunda en fazla uğranılan liman Sakız olmuştur. 1390'larda Bayezid'in tahıl ihracatını kısıtlaması sebebiyle Sakız limanına uğrayan gemi sayısında ciddi bir düşüş olmuş ve adanın ticareti zayıflamıştı. Hatta Sakız Adası'nın Anadolu tahılını Midilli üzerinden aldığı olmuştur. XV. yüzyıl başlarından itibaren Kandiye'den yapılan yolculuklarda, Sakız, öncesine göre daha az uğranılan bir limandı. Kandiye'den yapılan yolculukların asıl hedefi, varış noktası genellikle Sakız değildi. Bu yolculukları yapan gemilerin çoğu Ceneviz gemileridir. Ege'deki Ceneviz ticareti Sakız'a odaklanmıştır. Sakız'ın ticareti yakınındaki Midilli'den daha etkindi. Sakız, Ceneviz ticaret ağının Doğu Akdeniz'deki merkeziydi¹²⁸. Cenova'nın yaşadığı siyasi çalkantılar Sakız ticaretini olumsuz etkilemiştir. Ancak her şeye rağmen Sakız ticaretini olumsuz etkileyen gelişme Ümit Burnu yolunun keşfedilmesi ve daha sonra Amerika'nın keşfi olmuştur. Dünya ticareti dengesini kaybetmişti. XVI. yüzyıl başından itibaren Sakız ticari hareketliliği eski parlak zamanlarından giderek uzaklaşacaktır. XVI. yüzyıl başlarında İngiltere'ye giden gemilerin sıklığı yılda bire düşmüştü¹²⁹.

¹²⁵ Rohan, ss. 17-18.

¹²⁶ Epstein, ss. 273, 285.

¹²⁷ Doukas, ss. 227, 236-237.

¹²⁸ Wright, ss. 175, 212, 220-221, 225-227.

¹²⁹ Argenti, ss. 519, 520.

2.2. BATI ANADOLU'DA TÜRKLER

Türkler 1071'den sonra Anadolu'da hızlıca ilerlemiş ve yerleşmişlerdir. Bu büyük göç hareketi ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Türk idareleri oluşmuştu. Anadolu'nun batı ucundaki İzmir 1081 tarihinde ya da biraz sonra Çaka Bey tarafından ele geçirilmiştir. Yine aynı sıralarda Efes'i (Ephesus) Tanrıvermiş Bey ele geçirmişti. Böylece Batı Anadolu'da ilk Türk idareleri kurulmuş oluyordu. İzmir'de yerleşmiş olan Çaka Bey burada Bizans'a karşı tutunabilmek için donanmaya ihtiyaç duymuştu. İzmir'de önceden Bizans için gemi inşa eden yerli ustalara kendisi için gemiler yaptıran Çaka Bey çok geçmeden ufak bir donanma sahibi oldu. Çaka Bey'in bölgede yerleştikten sonraki ilk fethi Klazomenai idi. Ardından Foça'yı ele geçirmiştir. Daha sonra denizlere açılan Çaka Bey önce Midilli Adası'nı ele geçirmiştir. Sonra Sakız ve Sisam adalarını ele geçirmiştir. Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un Çaka üzerine gönderdiği ordu ve deniz gücü başarısız olmuştu. İmparator çok geçmeden bir donanma gönderdi ve Sakız Adası kuşatıldı. İzmir'de bulunan Çaka Bey girişimlerde bulunsa da sonuçsuz kaldı ve Sakız Bizanslılar tarafından ele geçirildi. Ardından da Bizanslılar Midilli'ye saldırmıştır. Çaka, Midilli'yi Bizans'a teslim ederek İzmir'e çekilmiştir. Nihayetinde Çaka Bey'in ölümünden bir iki sene sonra İzmir, Haçlı ilerleyişinden yararlanan Bizans tarafından ele geçirilmiş ve ilk Türk hâkimiyeti sona ermişti¹³⁰.

Çok uzun sürmese de Batı Anadolu'da, İzmir'deki ve yakın adalardaki bu ilk Türk egemenliği önemlidir. Türklerin ilk denizcilik faaliyetleri Çaka Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu erken Türk donanması Bizans donanmasına karşı bir zafer kazanmıştır. İzmir ve yakın adalardaki bu Türk egemenliği bölgedeki denizcilik faaliyetleri üzerinde etkili olmuş olmalı. Öte yandan İzmir ve civarı Türkler tarafından tanınmış oldu. Ne var ki Türkler İzmir'den çıkarıldıktan sonra bu bölgede akınlar düzenlemeyi sürdürmüş ve kırsal alanda Türklerin etkinlikleri kesilmemişti.

¹³⁰ Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey: İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi**, 3. baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966, ss. 26-38; Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 1, 2009, ss. 4-5.

Öyle ki 1171’de Myriokephalon zaferi ardından Türklerin akınları daha da artmıştır¹³¹.

İstanbul’dan çıkarılmış ve Anadolu’nun batı kıyılarında egemen olan Bizans İmparatorluğu sınırlarını komşularından korumak istiyordu. Zira Türkler iç kesimlerde yaşamını sürdürürken zaman zaman uçlara doğru akınlarda bulunurdu. Anadolu’daki varlığını emniyet altına almak isteyen Bizans İmparatorluğu hudut birlikleri oluşturmuştu. Doğuda sürekli baskısı artan Moğollar sebebiyle Bizans hududunda Türk kitlelerinin yoğunlaşması Bizans sınırındaki baskıyı artırınca huduttaki muharip birlikleri dağılmıştır. İstanbul’a yeniden yerleşince batı hududuyla daha çok ilgilenmeye başlayan Bizans İmparatorluğu, bozulan hudut sistemini de toparlamaktan acizdi. Bizans hudut düzeninin bozulması Türklerin faaliyet alanı bulmasına yol açmıştır¹³². Türkler metanetsiz Bizans hudutlarını geçip akınlarda bulunuyordu. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’nun güneybatısında, eski Karia bölgesinde Türklerin yerleşmeye başlaması Bizans’taki endişeyi artırmıştır. 1278’de bölgeye ümitsizce bir ordu gönderen Bizans bir başarı elde edememiştir. Türklerin Batı Anadolu’da artan faaliyetleri zamanla ırmak vadileri yoluyla kıyıya erişim ile sonuçlandı. Böylece Menderes havzası ve Karia bölgesi Türk işgaline girerken Bizans İmparatorluğu bir şey yapamamıştı. Özellikle 1282’de Aydın’ın (Tralleis/Tralles) ele geçirilmesi ile Türk gazileriyle birlikte görünüşe bakılırsa savaşçı olmayanların da kıyılara yönelişi artmıştır¹³³. Bu yöneliş Batı Anadolu’nun Türkleşmesini sağlamıştır. 1290-1304 arasındaki süreçte Batı Anadolu Türkleşmiştir ve egemenlik Türk beylerinin eline geçmiştir¹³⁴.

Batı Anadolu’nun Türkleşmesi sırasında batıya ilerleyen Türk nüfus öncelikle nispeten boş buldukları dağlık bölgeye yerleşmiştir. Fetihlerin artmasıyla önce ovalara ve ardından da kentlere yerleşme gerçekleşmiştir. Bu Türk yerleşiminin üç

¹³¹ Mustafa Daş, “Ortaçağ’da İzmir”, **İzmir Kent Tarihi**, İzmir İl Kültür ve Turizm Yayınları, İzmir, 2009, (Ortaçağ’da İzmir), s. 46.

¹³² Paul Wittek, **Menteşe Beyliği (13 ve 15 İnci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Bir Tetkik)**, 2. baskı, çev. O. Ş. Gökyay, TTK Yayınları, Ankara, 1986, ss. 1-16; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, 4. baskı çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 357.

¹³³ Nicol, s. 179; Wittek, s. 26.

¹³⁴ Halil İnalçık, “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gâzi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Cilt: 1, (Ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran), Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 2009, (Denizci Gâzi Beylikler), s. 31.

sahadaki en yavaş ilerleyeni kent yerleşimi olsa da bu da uzun yıllara yayılmadı. Türklerin yarı göçebe hayatı sebebiyle otlakların bulunduğu dağlık ve ovalık yerlerde ilk yerleşimlerin görülmesi doğaldır. Bu süreçte Menderes havzasındaki yerli nüfus Türk tehlikesinden kaçtıkları için bu verimli saha yerleşime açık hale gelmişti ve Türklere uygun otlaklara sahipti. Türkler Batı Anadolu'ya yerleşmeye başlayınca hemen burada da yaylak kışlak hayatı ortaya çıktı. Türkler bu hayat tarzı içerisinde hayvancılığın yanında uygun yerlerde tarımla da uğraşmıştır. Hatta Mustafa Akdağ Batı Anadolu'daki ekim alanlarının Türkler tarafından şenlendirildiğini iddia etmiştir. Diğer taraftan çok geçmeden kentlerde görülen Türk yerleşimi de kısa sürede baskın gelmiştir. Yine Akdağ, Selçuklu kentlerinden kalkıp batı kentlerine göçen şehirli, okumuş ve yeni ortaya çıkan idarelerde göreve talip bürokratların gelmesi kentlerdeki Türk nüfusunu hızlıca artırdığı kanısındadır¹³⁵. Moğol korkusu ile yaşamak istemeyen ve ağır vergiler ödemekten kaçınan, yeni yurtta yeni fırsatlara inanan kitlelerin batıdaki yeni açılmış yerlere gelmesi makul görünmektedir. Buna ek olarak yaşanan küçük çaplı ekonomik buhranlar bu göç hareketlerinde itici etkindir. Nitekim Batı Anadolu'daki Türk nüfus zamanla yeni köyler ve kasabalar kurdu. Tarımsal faaliyetleri de zamanla arttı. İlk yerleşimlerden en az yüzyıl sonra Batı Anadolu'daki Türk nüfusu yerleşik bir görünüme kavuşmuştu¹³⁶.

Türklerin Batı Anadolu'da yerleşimleri konusundaki önemli bir nokta da sahil yerleşimi meselesidir. Türklerin Batı Anadolu'daki yerleşimleri sırasında başlarda doğrudan sahillerde yerleşime rastlanmaması denizden gelecek tehlikelerin yarattığı güvensizlik ve denizcilikle meşguliyetlerinin gelişmemiş olması sebebiyledir. Denizlerde Türk nüfuzunun hissedilmediği dönemlerde Türkler için sahiller emniyetli değildir. Şayet kaleler gibi emniyetli yerleşim alanları bulunuyorsa ancak o zaman sahillerde yerleşim görülebilmıştır. Tuncer Baykara, Türklerin güvensiz kıyılara yerleşmeyi tercih etmediğini ve böyle zamanlarda da kıyılardan iç kesimlere yerleştiklerine işaret etmiş ve örnek olarak Çeşme adındaki ilk yerleşimin kıyıdan

¹³⁵ Wittek, ss. 25, 112; Tuncer Baykara, **Aydınöğlu Gazi Umur Paşa (1309-1348)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, (Umur Paşa), s. 74; Akdağ'ın bahsedilen görüşleri için bkz. Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, 4. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 99.

¹³⁶ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I 1300-1600**, 11. baskı, çev. H. Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, (Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi), ss. 36-39.

biraz uzakta yer aldığını göstermiştir. Öte yandan her ne kadar Türkler batı ilerleyişlerinde başlarda sahillere yerleşmese de, Çeşme yarımadası yerli halkı muhtemelen yaklaşan tehlikeden yakın adalara kaçmış olduğundan buralar yurt tutmaya müsaitti¹³⁷.

Meselenin öteki yüzü şu halde Türklerin sahillerde yerleşerek nasıl denizcilik faaliyetlerine başladığıdır. Öncesinde, Türklerin denizcilikleri Selçukluların 1207’de Antalya’yı (Attaleia/Adalya) ele geçirmesi ve 1223’de Kalonos kalesi fethi ardından Alanya (Alaiye) şehrinin kurulması ve bir tersane inşa edilmesi ile gelişme göstermiştir. Akdeniz sahillerindeki bu fetihler Türk denizciliğine bir zemin sağladığı gibi Akdeniz’deki Müslüman korsanlara da dayanak oldu. Gelgelelim bu fetihlerden kısa bir süre sonra “Emürü’s sevhil” ya da “Melikü’s sevhil” unvanına rastlanmıştır. Bu sahil şeridi sığınmaya elverişliliği sebebiyle korsanların barındığı bir alan olmuştu ve bununla birlikte sahillerde yerli Rumlar ikamet ediyor ve de fetihlerin ardından Türkler de sahil şeridine geçiyordu. Böylece burada bir kaynaşma meydana gelmişti. Melik’üs sevhil, bu sahil şeridini merkeze bağlı olarak idare eden kumandandır. Her ne kadar merkeze bağlı olsa da merkezi otoritenin zayıfladığı zamanlar serbest hareket etmeye başlar. Yıllar sonra unutulmayan bu unvan bu sahillerin yeni sahipleri Menteşe ve Teke beyliklerinin beyleri tarafından hatırlanmış ve kendilerine “Sultan’üs sevhil” demişlerdir¹³⁸. Burada Menteşe beylerinin diğer beylikler arasında ilk denize açılanlar olması da açıklığa kavuşur.

Bu noktada görülmektedir ki beyliklerde gördüğümüz yüksek seviyedeki denizcilik faaliyetleri Selçuklu mirasına dayanarak ve ele geçirilen yerlerdeki Rum gemi ustaları, gemiciler¹³⁹ ve Bizans tersaneleri ve denizcilik bilgisinden faydalanılarak başlamıştır. Türklerin denizciliğe adapte olması bu şekilde gerçekleşmiştir¹⁴⁰. Diğer önemli bir nokta da Türklerin kıyıya yakın denizde egemenlik kuramadığı zamanda Türk ahali kıyıları tehlikeye açık, emniyetsiz görerek yerleşmeyi tercih etmemesidir. Ayrıca denizcilikle pek uğraşmıyor olmaları da kıyıya yerleşimlerini gerektirmiyordu. Bu durumda başlarda Türkler sahillerde yalnızca kale gibi emniyetli yerleri tercih etmiştir. Açıkça görüldüğü üzere ilk olarak

¹³⁷ Tuncer Baykara, “Çeşme Kalesi”, **Belleten**, Cilt: LIV, Sayı: 210, 1990, (Çeşme Kalesi), s. 609.

¹³⁸ Wittek, ss. 30-32.

¹³⁹ İnalçık, *Denizci Gâzi Beylikler*, ss. 31-32.

¹⁴⁰ Abulafia, s. 412.

güney sahillerde Selçuklu fetihleri hem sahilleri güvenli, yerleşim için emniyetli hale getirmiş hem de denizciliğin atılım göstermesi ile denizcilik uğraşları cezbedici olmuş ve de denizden gelecek tehlikeler denizde etkinlik gösterilerek azaltılmıştı. Burada anlaşılacağı gibi bu ilk sahil yerleşmeleri, beylikler arasında ilk denizcilik faaliyetlerine de başlayan beyliğin idaresindeki Karia bölgesindeki Menteşe ilinde meydana gelmiştir. Bu gelişmeler kuzeye doğru yayılarak, Karia'dan Lydia bölgesine nüfuz etmiş ve Türkler hem denizlerdeki faaliyetlerin verdiği güven hissi ve hem denizcilik işleri ve kârlı korsanlığın çekiciliği sebebiyle sahillere yerleşim gerçekleştirmiştir. Hatta bu yerleşim, Türklerin ilerleyişi sırasında sahillere henüz yerleşmedikleri zamanlarda bazı sahillerde korkup kaçan nüfustan kalan boş yerler olmasından dolayı yer yer çok rahat şekilde olmuştur.

Diğer taraftan önemli bir başka nokta da Batı Anadolu'da denizcilikle uğraşan beyliklerin ortaya çıkışında etkili olmuş klasik kutsal savaş öğretisi olan cihat idi. Daha başlarda ilk beyler gazileriyle beraber batı uca doğru Bizanslılara karşı gazalar yapıyordu. Bu Bizanslılara karşı gaza ya da cihat onların beyliklerinin meşru zeminini oluşturuyordu. Aynı zamanda gaza ile yoğun nüfus için ciddi bir gelir sağlanıyordu. Ancak bir süre sonra batı kıyılarına kadar ilerlendiğinde ve Bizanslılar kovulup tüm bu bölgede hâkimiyet sağlanınca şimdi yeni bir yol gerekmektedir. Zira artık beyler idarelerini oluşturduklarında etraflarındakiler de Müslümanlar olduğu için onlara karşı bir mücadele tam tersine gazi imajlarına zarar verirdi. Hem de bölgede ganimet paylaşılmış, artık burada maddi kaynaklar tüketilmişti. Bu durumda beyler hâkim oldukları kıyılardan açılarak denizde gaza yapma fikri ortaya çıktı. Şimdi bu deniz gazaları hem beyliklerin gelişmelerinde bir itici güç olacak hem de maddi kaynak sağlayacaktı. Böylece beyler kutsal savaş sürdürmenin yolunu bulmuştur¹⁴¹. O halde aşağıda göreceğimiz, Ege Denizi'nde başarı ve nüfuzları ile uluslararası siyasette ve ticarete etkili olacak beyliklerin ideolojisi bu biçimdedir. Bu doğrultuda da ilk aksiyonları Menteşeoğulları gerçekleştirmiştir.

¹⁴¹ Elizabeth A. Zachariadou, "Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century", **Mediterranean Historical Review**, Cilt: 4, Sayı: 1, 1989, (Holy War), ss. 213-214; Feridun Emecen, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, 5. baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, (Beylikler Dünyası), s. 40.

Antik devirdeki adıyla Telmessos/Telmessis, Ortaçağ'daki Rumca adıyla Makri/Meğri olarak bilinen Fethiye Türklerin sahillere kadar yayılıp yerleştikleri yerlerdendir. Buranın beyi de Menteşe Bey'dir. Menteşe Bey Fethiye sahilini kendine üs yaparak denizcilik faaliyetlerinde bulunmuştur. Menteşe Bey bu deniz faaliyetlerini hem eski Bizans denizcileri hem de yeni akınlara aç Türkler ile gerçekleştirebilmiştir. Menteşe Bey henüz hayattayken Sasa Bey denizlerdeki faaliyetlerin egemenlik için yetersiz kalacağını düşünerek içerden sahile doğru ilerleyen Türklerle işbirliği yaparak kendi hesabına faaliyetlere girişmiştir. Sasa Bey Germiyanogulları Beyliği'nde subaşı olan Mehmet Bey'in yardımlarıyla, 1282 senesinde Sultanhisar (Nyssa) ve Güzelhisar/Aydın (Tralleis /Tralles) kentlerinin ele geçirildiği bölgede yeni fetihler yapmıştır. Ancak bu müttefik muhariplerin aralarında patlak veren anlaşmazlık sonucunda Sasa Bey hayatını kaybedecek (1308) ve bu yerler Mehmet Bey'in elinde kalacaktır ki böylece buralar Menteşeoğulları Beyliği topraklarına dâhil olmamıştır. Diğer yandan 1282'deki fetihlerle Bizans kaynaklarında Menteşe isminin anılması beyliğin kurucusunun bu tarihlerde yaşadığı ve ancak bu tarihten sonra, henüz kesin olarak tespit edilemeyen bir zamanda, vefat ettiği anlaşılmaktadır¹⁴².

Menteşe Bey'in vefatı ardından beyliğin başına Mesut Bey geçmiştir. Mesut Bey beyliğin başına geçtiğinde¹⁴³ veyahut geçtikten kısa bir süre sonra Menteşeoğulları Beyliği tüm Karia bölgesine egemen durumdaydı. Nitekim 1296'da Bizans İmparatorluğu'nun Karia'yı Türklerden almak için bir ordu göndermesi bunu kanıtlar. Bu Bizans seferi bazı başarılar kazanarak Karia'ya doğru ilerler ve hatta Menteşe ilindeki Selimiye (Melanoudion/Mandalyat) kentini ele geçirir fakat kumandan imparatora karşı iktidar mücadelesine girişmesiyle bu başarılar kalıcı olmaz¹⁴⁴. Menteşeoğullarının denizlerdeki etkinliğinin dikkate değer olduğunu 1300 senesinde Rodos'a yapılan sefer ve adanın bir kısmının ele geçirilmesinden anlıyoruz. Öte yandan beylik ticari potansiyeli ile Venediklilerin dikkatini

¹⁴² Wittek, s. 46; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1969, s. 70; Erdoğan Merçil, "Menteşeoğulları", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, (Menteşeoğulları), s. 152.

¹⁴³ Doukas kaynaklarına dayanarak Karia'nın Menteşe Bey tarafından zapt edildiğini bildirir. Yalnız burada Ephesus'u da hatalı olarak göstermiştir ancak Menteşe Bey değil onun hayatta olmadığı zamanda Sasa Bey burayı zapt etmiş (1304). Bkz. Mikhael Doukas, **Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 4.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı, s. 71; Nicol, ss. 155-156.

çekmekteydi. Bu vakitlerde Girit Venediklileri Menteşeoğulları Beyliği ile ticaret amacıyla ilişki kurmuştur. Bu erken ticarete köle ve at ticaretinin yapıldığı görülmektedir. Öyle ki 1300'de Fethiye'de Girit Venediklilerinin idaresinde bir şirket mevcuttu. 1304 yılına gelindiğinde tüm Batı Anadolu Türklerin elindeydi. Denizdeki Türk tehlikesine karşın Katalanlar 1304 kışını tehdit altında gördükleri Sakız'da geçirdi. Hakikatten kısa bir süre sonra Türkler saldırmıştır. Görüldüğü gibi kıyı şeridi Türklerin elindeyken adalar tehdit altındadır. Öte yandan Menteşeoğulları Rodos'un ele geçirdikleri kısmını koruyamamış ve 1309 senesinde Akka'dan kovulmuş Saint Jean Şövalyeleri Rodos'u ele geçirip yerleşmişlerdir. Şövalyelerin Rodos'ta yerleşmesi Türklerin Ege Denizi'nde yayılmalarının önündeki engellerden birini teşkil edecektir. Özellikle Menteşeoğullarının faaliyetlerini kısıtlamıştır. Kısa süre sonra Rodos Şövalyelerinin Ceneviz tüccarlarının mallarını müsadere etmeleri üzerine Cenevizler ile Menteşeoğullarının yakınlaştığı görülmektedir¹⁴⁵. Böylece Mesut Bey zamanında Menteşeoğulları Beyliği dönemin iki büyük İtalyan deniz ve ticaret cumhuriyeti ile münasebette bulunduğu görülür.

1312'de Rodos önlerinde görülen, büyük ihtimalle Menteşeoğullarına ait donanama Rodos Şövalyeleri donanması tarafından mağlubiyete uğramıştır. Ertesi sene Rodos Şövalyeleri Menteşeoğullarına karşı girişimde bulunmuştur. Türklere karşı Rodos Şövalyeleri ile Cenevizli Zaccariaların -1320'lere kadar süren- müşterek hareketleri Türk faaliyetlerini azaltabilmişti. Türklerin bu kuşatmayı yarmasında Katalanlarla kurdukları ittifak etkili olmuştu¹⁴⁶. 1318'den itibaren Aydın ve Menteşe beylikleri Katalanlarla işbirliği içerisindeydi. Bu, uzak deniz seferlerini gerçekleştirmelerinde etkili olmuş olabilir¹⁴⁷.

1319 sıralarında vefat eden Mesut Bey'in yerine beyliğin başına oğlu Orhan Bey geçmiştir. Orhan Bey ilk iş olarak, babasının bir kısmını ele geçirdiği ancak tutamadığı Rodos Adası'nı hedef olarak belirlemişti. Bu hedef aynı zamanda denizcilik faaliyetlerinin önündeki kısıtlayıcı etkenlerden biriydi. Orhan Bey'in 1320 ya da 1321 senesinde gerçekleştirdiği Rodos seferi başarısızlıkla

¹⁴⁵ Merçil, Menteşeoğulları, s. 152; Uzunçarşılı, ss. 71, 72; Salim Koca, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, 3. baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015, s. 162; Wittek, s. 45; Çavuşdere, Papalık ve Türkler, ss. 32, 35, 36; Nicol, s. 179.

¹⁴⁶ Çavuşdere, Papalık ve Türkler, ss. 58, 59, 62; Zachariadou, Trade and Crusade, s. 214; Mükrimin Halil, ss. 21, 24.

¹⁴⁷ İnalçık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 33.

sonuçlanmıştır¹⁴⁸. Böylece bu başarısızlık Şövalyelerin Rodos’a iyice yerleştiğini ortaya koymuş oluyor ve artık Menteşeoğulları için Rodos mevzusu da kapanmıştır. Gelgelelim Orhan Bey dönemine dair ne yazık ki teferruatlı bilgiye sahip değiliz. Yalnız 1331’de Orhan Bey tarafından Girit Dukasına verilen bir ahidnâme ile Venedik tüccarına ilk kez imtiyaz tanınmıştır¹⁴⁹. Bu dönemde beyliğin Finike kolunun, Antalya Beyi Hıdır Bey tahakkümünde olduğu anlaşıyor¹⁵⁰. 1333 senesinin yazında Batı Anadolu’da bulunan seyyah İbn Battûta önce Menteşeoğullarından Orhan Bey’in oğlu İbrahim Bey ile Muğla’da (Mugle) görüşmüş sonra Milas’a (Mylassa) gitmiş. Seyyah bu şehri Anadolu’nun en güzel ve en büyük şehirlerinden biri olarak göstermiştir. Şehrin o dönemde su kaynakları ve çeşitli meyvelerin üretimi açısından zengin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Orhan Bey’in konağının yakın zamanda kurulan Peçin (Bercîn/Becin) kasabasında olduğunu da öğreniyoruz¹⁵¹. Orhan Bey dönemi hakkında bu sınırlı bilgilerimiz ne var ki vefat tarihini de içermiyor. Bu durumda, 1344 tarihinde inşa edilen Muğla Ulu Cami (Elvan Cami) kitabesinden İbrahim Bey’in bu tarihte “Ulu bey” olduğu, yani Menteşeoğulları Beyliği’nin başında bulunduğu ortaya çıkıyor. Orhan Bey’in vefat tarihini bilmesek de İbrahim Bey’in en azından 1344 tarihinde beyliğin başında olduğunu bilmekteyiz¹⁵².

Haçlı donanmasının 1344’te İzmir liman kalesini ele geçirmeleri sırasında Girit ile Menteşeoğulları ticareti kısa bir süre sekteye uğramıştı. 1350 senesinde İbrahim Bey İzmir’e planladığı bir sefer için Balat’ta (Palatia) yaptığı hazırlıklar Venediklileri endişelendirdi. İbrahim Bey sefer hazırlıklarını sürdürdüğü sırada Venedikliler Balat önünde donanmalarıyla onu tehdit ediyordu. Tehdit karşısında İbrahim Bey seferden vazgeçmiştir. Şimdi Venedikliler Aydınoğullarına yaptıkları gibi Menteşeoğullarını da bir tehdit olmaktan çıkarmak istiyordu. 1352-1355 yılları arasında Girit Dukası ve İbrahim Bey arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, s. 72; Wittek, s. 64.

¹⁴⁹ Melek Delilbaşı, “Ortaçağda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnâmelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış”, **Belleten**, Cilt: XLVII, Sayı: 185, 1983, s. 98.

¹⁵⁰ Şihabeddin B. Fazlullah el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesaliku'l Ebsar)**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 146.

¹⁵¹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, Cilt: I, 2. baskı, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 411-412.

¹⁵² Wittek, s. 136.

Menteşeoğullarına silah bıraktırırken Venediklilere Balat'ta bir kilise inşa etme hakkı veriyordu¹⁵³.

İbrahim oğlu Musa Bey'in "Ulu bey" sıfatı ile 1358 sıralarında Kandiye Dukası ile bir anlaşma yapması bu tarihte İbrahim Bey'in hayatta olmadığını gösterir. Öyleyse 1355 ile 1358 yılları arasında belirlenemeyen bir vakit İbrahim Bey vefat etmiştir. Yalnız İbrahim Bey'in vefatının hemen ardından kardeşler arasında bir çekişme meydana geldiği ve Peçin, Balat ve Milas'ta Musa, Muğla ve Çine'de Mehmet, Fethiye ve Marmaris civarında Ahmet Gazi Bey hükmetmeye başladığı görülür. İşte bu halde Musa Bey Girit Dukası ile anlaşma akdetmişti. Bunun yanı sıra Fethiye sahillerinden denize açılan Ahmet Gazi Bey Kıbrıs ve Rodos arasındaki gemi trafiğini tehdit etmesi üzerine Kıbrıs Kralı da Aydın ve Menteşe illerinin sahillerini tehdit etmeye başlayınca Venediklilerin müdahalesi ile uzlaşmıştır. Daha sonra Musa Bey'in vefat edip onun kontrolünde olan yerlerin de Ahmet Gazi Bey'e geçtiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Menteşeoğullarının denizlerdeki etkinliği artmıştır. Ahmet Gazi Bey'in 1391 senesindeki vefatından bir yıl önce, Yıldırım Bayezid Balat'ı zapt etmiş ilerliyordu. 1391'de Ahmet Gazi'nin vefatı ile hâkimiyetindeki yerler de Osmanlılara geçmiştir. Diğer tarafta Mehmet Bey oğlu İlyas ile beraber Bayezid'den kaçıp Timur'un yanına gitmiştir¹⁵⁴. Böylece Menteşeoğulları Beyliği birinci defa son bulmuştur.

Batı Anadolu'nun kuzey ucunda uc beyi olarak Kalem Bey karşımıza çıkıyor. Mysa havalisinde Kalem Bey ve oğlu Karesi Bey faaliyetlerde bulunmuştur. 1296 sıralarında Mysa kentlerini ele geçirmeye başlamışlardır ve batı kıyılarına doğru ilerlemişlerdir. Kalem Bey'in vefatı ile oğlu Karesi bu dönemde pek çok yerin fethini gerçekleştirip Balıkesir'de kendi idaresini oluşturmuştur. Böylece Karesioğulları Beyliği'nin kuruluşu 1296 veyahut da 1297 tarihine denk gelir. Karesi Bey Moğol baskısından dolayı batıya ilerleyen Türk kitlelerini topraklarında yerleştirmiştir. Yine bu dönemde Rumeli'den, Ece Halil kumandasında gelip beylik topraklarına yerleşen Türkler olmuştur. Ölüm tarihini bilmesek dahi 1328 senesinde Karesi Bey'in beyliğin başında bulunmadığını ve buradan da bu zamanda hayatta olmadığını anlıyoruz. Çünkü 1328'de III. Andronikos Karesioğulları ile anlaşma yaparak onların

¹⁵³ Merçil, Menteşeoğulları, ss. 152-153.

¹⁵⁴ Wittek, ss. 73-75, 86; Uzunçarşılı, ss. 74-76; Merçil, Menteşeoğulları, s. 153.

Bizans aleyhine¹⁵⁵ ve Bizans'a karşı olan Latinler ve Osmanogulları lehine hareket ve tavırlarını engellemek için Biga'ya (Priapos/Pegai) geldiğinde Demirhan Bey ile muhatap olmuştur. Ancak Karesi Bey'in vefatı ardından Yahşi Bey'in başa geçip beylik merkezini deniz akınları için Bergama'ya taşıyıp yüksek olasılıkla Demirhan'ı da beyliğin kuzeyinde¹⁵⁶ idarede bırakmıştı. Ne var ki Demirhan Bey burada ve özellikle Bizans İmparatoru ile anlaşma yaptıktan sonra müstakil hareketlere başlamıştır¹⁵⁷. Böylece Mysa bölgesine sahip, sınırları¹⁵⁸ kuzeyde Çanakkale Boğazına ve güneyde Bakırçay Irmağına dayanmış Karesioğulları Beyliği'nde Karesi Bey'den sonra ikili bir yönetim ortaya çıkmıştır.

Yahşi Bey hâkim olduğu Bergama'dan hareketle Ege'de denizcilik faaliyetlerinde bulunmuştur¹⁵⁹. 1334 senesinde Yahşi Bey Edremit körfezinde Haçlı donanması karşısında mağlup olmuştur¹⁶⁰. Karesioğulları birlikleri 1337'de Çanakkale'den Trakya'ya geçerek yağma akınlarına girişmişti. Yahşi Bey, 1341 senesinde III. Andronikos'un ölümünün ardından Trakya'ya iki başarısız akın yapmıştı. Yahşi Bey hakkında bu tarihteki iki akınında sonra bir haber bulunmamaktadır. Onun bu zamanlarda vefat etmiş olduğu açığa çıkar. Yahşi Bey'in ardından beylikte Demirhan Bey ve Dursun Bey arasında gerilim yaşanmıştır. Hacı İlbey ve diğer Karesi ileri gelenleri halk tarafından tutulan Dursun Bey'i beyliğin başına geçmesi için davet ettiler. Dursun Bey davete icabet ederken, Osmanoglu Orhan Bey'den Bergama, Edremit ve Balıkesir'i ona bırakmayı vadederek yardım talep etti. Dursun Bey ile Orhan Bey Karesioğulları topraklarında ilerlediği sırada Demirhan Bey Bergama Kalesi'ne çekilmeye mecbur kalmıştı. Dursun Bey kardeşi ile görüşmek için Bergama Kalesi surları önüne geldiğinden beklenmedik bir saldırı sonucu hayatını kaybetti. Bu durumda oradan ayrılmayan Orhan Bey tehdidi karşısında yapacak bir şey kalmayınca Demirhan Bey teslim oldu. Böylece Karesioğulları Beyliği toprakları Osmanlılara geçmiştir. Ancak Demirhan Bey'in

¹⁵⁵ Ömerî'den Karesioğullarının Bizans ile savaş halinde olduğunu ve zaman zaman barış yapıldığını öğreniyoruz ancak bu tarihteki anlaşma ile ilgili ayrıca bir bilgi yok. Bkz. Ömerî, s. 166.

¹⁵⁶ Demirhan, ilk idare merkezi olan Balıkesir'de yerleşmiştir. Bkz. Ömerî, s. 146.

¹⁵⁷ Uzunçarşılı, ss. 96-99; Zerrin Günel Öden, "Karesioğulları", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 24, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, s. 488.

¹⁵⁸ Doukas, güneyde sınırın Behramkale'ye (Assos) kadar ulaştığını ifade eder. Bkz. Doukas, s. 4. Yahşi Bey herhalde ilk beylik zamanlarında güneye doğru sınırını genişletmişti.

¹⁵⁹ İbn Battûta, s. 427; Ömerî, s. 166.

¹⁶⁰ Setton, I, s. 182; Nicol, s. 215.

oğlu Troia'daki idaresini biraz daha sürdürebilmiştir. Bu en uça tutunmuş olan son Karesioğlu 1343'te Ioannes Kantakuzenos ihtiyaç duyduğu yardımı sağlamıştır. Aynı zamanda Süleyman Bey, Bizans kumandanı Vatatzes'in de damadıdır¹⁶¹. Bu son Karesioğlunu da I. Murad 1361'de, tahta çıktıktan biraz sonra ortadan kaldırmıştır¹⁶².

Batı Anadolu'nun en kuzey ucunda, Bizans sınırında Osman Bey gazileriyle akınlar yapmaktaydı. Burası eski Bithynia bölgesine dâhildir. Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi sürekli doğudan batıya akıp gelen Türk kitleleri bu bölgede bir hayli yoğunluktadır. Bu akıp gelenlerin yeni otlaklara ve dahi yaşam alanlarına ihtiyaçlarının bulunması sınırların ötesini ilgi çekici kılıyordu. Bu durumda Osman Bey de buradaki yoğunluğu fırsat bilip kitleleri örgütleyerek idaresini oluşturmuş ve gaza hareketine başlamıştır. Osman Bey gazalarında Bizans'ın düzensizlik ve kargaşasından faydalanmıştır. Osman Bey'in ilk defa doğrudan bir imparatorluk ordusu ile karşılaşması 1302 senesinde gerçekleşti. Koyunhisar (Bafeus) mevkiinde karşılaştığı Bizans kuvvetine karşı kazandığı zafer daha öncekileri benzemeyerek onun iktidarının tam bir kabul görmesine ve itibarının artmasına yol açtı. Şöhreti Anadolu'da yayılan Osman Bey'in yanına pek çok gazi katılmıştır. Bizans sınırındaki yurdunda kendisini böylece gösteren, Anadolu'da tanınan saygın bir bey olarak Osman Bey, artık gazileriyle müstakil hareket eden bir lider görünümündedir. Osman Bey'in vefatı ardından tartışmasız bir şekilde yerine Orhan Bey geçmişti. Babasından devraldığı yerden hızlıca akınlara girişmiş ve 1326 senesinde Bursa'yı (Prousa) ele geçirmişti. Orhan Bey 1329'da Eskişehir'de (Palekanon) karşıındaki imparatorluk ordusunu mağlup etmeyi başarmıştır. Bithynia'nın önemli kentlerinden İznik'i (Nikea/Nikaia) 1331'de fethetmiş ve iki sene sonra İzmit'i (Nicomedia) kuşatarak haraç ödemeye mecbur etmiştir. 1337'de bu sefer İzmit'i ele geçirmiştir. Orhan Bey zamanında hızlı fetihlerle yayılırken aynı zamanda beylik kurumsallaşmıştır da. 1345 senesinde Karesioğullarının topraklarını ilhak eden Orhan Bey Rumeli yolunu hazırlamıştı. Aynı zamanda Aydınoğlu Umur'un yardımından mahrum kalan I. Kantakuzenos Orhan Bey'e yaklaşmıştı. 1346 senesinde Orhan ile ittifak yapmak isteyen Kantakuzenos kızını Osmanoğullarının beyi ile evlendirdi. Orhan zamanındaki bir önemli gelişme de 1352 senesinde

¹⁶¹ Nicol, s. 253.

¹⁶² Uzunçarşılı, ss. 99-100; Öden, ss. 488-489.

Cenevizlilere imtiyaz tanıyan bir anlaşmanın yapılmasıdır. Öyle ki bu anlaşma beyliğin bölgedeki ağırlığının tezahürü olup ve de tanıdığı ilk imtiyazdır. Aynı yıl Orhan Bey oğlu Süleyman'ı Bizans'a yardım için göndermişti Süleyman karşısına çıkan fırsatları iyi değerlendirerek Gelibolu'daki (Kallipolis) Çimpe (Tzympe) kalesini ele geçirdi ve 1354'de tüm Gelibolu'ya egemen olmuştu. Osmanlılar şimdi bu üstün hareketle akınlara başlayıp yeni yurtlara sahip olacaklardı¹⁶³. Aynı zamanda ilk tersanelerini de burada kuracaklar ve denizcilik faaliyetlerini de buradan gerçekleştireceklerdir.

Rumeli'ye geçen Osmanlılar Bizans'ın içerisinde bulunduğu düzensizlik ve buhrandan yararlanarak yeni yerler ele geçirmesi ve buralara yerleşmeleri zor olmadı. Osmanlıların kaydettiği bu gelişme onların saygınlığını artırırken yine kitleleri çekmeye başlar. Sadece Türkler değil yeni karşılaşılan Rumlar da hoşgörülü bir yönetimi tercih ediyorlardı. Şimdi Türkler akın akın Osmanlılarına katılıyorlar, bu yeni topraklarda daha iyi yaşam sahibi olmak istiyorlardı. Doğal olarak bu Osmanlıların işine yaramış ve gücünü artırmışken diğer beylikleri olumsuz etkilemiş, nüfusları azalmış ve askeri güçleri zayıflamıştır. Fakat 1357 senesinde Rumeli harekâtının başındaki Süleyman Bey'in vefatı ve aynı yıl Orhan Bey'in küçük oğlu Halil'in kaçırılması ile Trakya'daki faaliyetler durur. Gazi Süleyman'ın vefatı ardından yerine görevlendirilen Murat, 1359'dan sonra hızlıca faaliyetlerine başlamıştır. Öyle ki bu süreçte ciddi bir mesafe katetmiş ve de 1361 senesinde Edirne'yi (Adrianople) fethetmiştir. Bu halde 1362'de Orhan Bey vefat edince Murat Bey Bursa'ya gelip beyliğin başına geçmiştir. Murat Bey önce Anadolu'daki bir takım tehditleri ortadan kaldırıp sonra Rumeli'ye dönmüştür. Murat zamanında Türkler Trakya'ya yerleşmiştir. Rumeli'de faaliyetler batıya doğru devam etmiştir. Ancak Anadolu'da da sınırlar genişletildi. Murat zamanında sağlam bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Başından beri Osmanlılar iyi yön tayin etmişlerdi ve beyliklerle düşman olmayıp daima batıya doğru merkeziyetçi bir anlayışla ilerlemişlerdi. Böylece gelişen beylik Murat zamanında hem Rumeli'de hem de Anadolu'da ciddi bir güç haline gelmiştir. Kosova'da şehit düşen babasından güçlü ve itibarlı bir devlet

¹⁶³ Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, 5. baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1994, ss. 103-104; Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, 23. baskı, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, (Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ), 2016, ss. 12, 16; Nicol, ss. 158, 181-183.

devralan Bayezid bu doğrultuda başarılı işler yaptı. 1389'da Anadolu beyliklerinin Osmanlı aleyhine girişimlerine karşı hemen harekete geçti. Bu harekti ile 1390'da, bir yıl önceki depremle zaafa uğramış Batı Anadolu beyliklerini zapt etmiştir. Bayezid 1396'da Niğbolu'da (Nikopolis) Haçlılara karşı önemli bir zafer kazanmıştı. Pek çok önemli başarıları imza atan Bayezid, iki kez İstanbul'u kuşatmış ancak başarılı olamamıştır. Osmanlıların başından beri parlak zaferlerle süren bu yükselişi 1402 yılında ağır bir darbeyle kesintiye uğramıştır¹⁶⁴.

Mübarizeddin Mehmet Bey, Germiyan topraklarının batı sınırında, Menderes havzasında, henüz kıydan uzakta oturan, Germiyanogullarına bağlı bir subaşıdır. Mehmet Bey'in Germiyan ilinden hareketle Batı Anadolu'da faaliyetlerde bulunduğu sıralarda, kendisinden önce buraya Karia'dan kopup gelmiş Sasa Bey'in müşterek hareket etme teklifini kabul etmiştir. Böylece Mehmet Bey kıyıya doğru harekete geçmiştir. Bu müttefik gazilerin bölgede müşterek bir plana göre yürüttükleri faaliyetlerde Birgi (Pyrgion), Efes ve Tire (Thyraia/Thyrea) fethedilmiştir. Ancak Sasa Bey'in hasetle Mehmet Bey'e karşı Hristiyanlardan medet umması neticesinde ilişki bozuldu ve nihayetinde Mehmet Bey, Sasa Bey'i öldürerek tüm bu yerlere tek başına egemen olmuştur. Bu vaziyette Aydınoğulları Beyliği, Mehmet Bey'in Sasa'yı ortadan kaldırıp tek başına egemen olarak idaresini oluşturduğu bu zamana ki, tarih Umur'un doğumunun (h.709/1309) öncesine yani 1308 senesine denk düşer¹⁶⁵.

Aydınoğulları Beyliği'nin pek bir malumata sahip olmadığımız ilk yıllarında Mehmet Bey Ayasuluk (Theologo), Sultanhisar, Bodemya'yı ele geçirmiş ve İzmir'e doğru sokulmaya başlamıştır. İzmir içlerine sokulsa da hâkim olabilmek için kalesini ele geçirmesi gerektiğini bilen Mehmet Bey, 1317¹⁶⁶ yılında yukarı kaleyi (Kadifekale) fethetmiştir. Böylece Türkler İzmir'e yerleşmeye başlamıştı. Ayrıca

¹⁶⁴ İnalçık, Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi, ss. 3, 6; Ostrogorsky, ss. 488, 493-494; Köprülü, ss. 105-107; İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, ss. 16, 20-22; Nicol, ss. 293, 299, 324, 325, 351

¹⁶⁵ Enverî. **Düsturname-i Enverî**, Neşr. Mukrimin Halil, İstanbul, 1928, ss. 17-18; Ahmed Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, Cilt: II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 308; Himmet Akın, **Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, ss. 18-21, 25; Erdoğan Merçil, "Aydınoğulları", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, (Aydınoğulları), s. 239; Koca, ss. 141-142;

¹⁶⁶ Mustafa Daş, "İzmir'de Türkmen Beylikleri Dönemi", **İzmir Kent Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2013, (İzmir'de Türkmen Beylikleri), s. 46; Ayönü, s. 6; Nicol, s. 179.

Mehmet Bey beyliğin ilk donanmasını Ayasuluk'ta oluşturmuştur¹⁶⁷. Mehmet Bey'in Hızır, Umur, Süleyman, İbrahim ve İsa adında beş oğlu olmuş ve her birini bir yere göndermişti. Hızır Ayasuluk'a, Umur İzmir'e, Süleyman Tire'ye ve İbrahim Bodemya'ya (Beydağ?) tayin olunmuştur. "Ulu bey" sıfatıyla Mehmet Bey Birgi'de oturuyordu ve en küçük oğlu İsa da onun yanındadır¹⁶⁸.

Mehmet Bey Ayasuluk'daki donanmasıyla 1319'da Sakız Adası'na bir saldırı gerçekleştirmişti¹⁶⁹. Mehmet Bey'in İzmir'deki oğlu Umur Bey, bir tehdit unsuru olarak Hristiyanların elindeki liman kalesini kuşatmıştır. Yaklaşık iki buçuk yıllık bir kuşatmanın ardından 1329 başlarında İzmir'in liman kalesi Türklerin eline geçmiştir. Kaledeki Martino Zaccaria kaleyi teslim etmek zorunda kalarak Sakız Adası'na çekilmiştir¹⁷⁰. Sakız'daki Martino haraçgüzâr olarak Umur Bey'e bağlanmıştı. Ne var ki o dönem Bizans'ın baskısına direnmeye çalışan Martino'nun İzmir liman kalesini teslim edip garnizonunu Sakız'a taşıyarak buranın savunmasını güçlendirmeyi düşünmüş olması hesaba katılınca Bizans'a karşı Umur'un hâkimiyetini tanımış olması anlaşılmaktadır. Öyle ki Umur'un 1329'da Sakız'ı ele geçiren Bizanslılara saldırısı aradaki tâbîlik ilişkisini ispatlar¹⁷¹. Böylece Martino Zaccaria'nın Umur Bey'in egemenliğini tanıyarak tâbî olduğunun meydana çıkması başlarda Türk tehdidi karşısında mücadele eden, duvar ören Zaccariaların şimdi kendi çıkarı için tâbî oldukları Türklerin bölgede eriştiği gücü ve nüfuz alanını göstermektedir.

Umur Bey, limandaki kaleyi ele geçirdikten sonra hemen Hoca Selman'a bir kadirga, sonra yedi kayık yapmasını emretmiştir. Burada iskelelerin olması ve gemi yapımı için gerekli keresteyi sağlayacak ormanların bulunması¹⁷² sebebiyle donanma inşası için burası elverişliydi. İzmir böylece Umur Bey tarafından Ege Denizi'nde faaliyetlerde bulunmak için bir üs haline getirilmiştir. Umur Bey Bozcaada'ya bir deniz gazası gerçekleştirmişti. Burada savaştıkları beş gemi İstanbul'a kaçmıştı. Umur Bey'in adı böylece duyulmuş oldu. İzmir'e dönmesi ardından bir süre sonra

¹⁶⁷ Merçil, Aydınogulları, s. 239; Uzunçarşılı, s. 104.

¹⁶⁸ Enverî, s. 18.

¹⁶⁹ Merçil, Aydınogulları, s. 239; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, s. 229.

¹⁷⁰ Enverî, ss. 19-20; Feridun Emecen, "Umur Bey", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, (Umur Bey), s. 156; Baykara, Umur Paşa, s. 33.

¹⁷¹ Enverî, s. 20; İnalçık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 34.

¹⁷² Doukas, s. 19.

Bizans İmparatoru'nun Sakız'ı ele geçirip Martino Zaccaria'yı esir aldığını ve yerine Kalothetos'u geçirerek geri döndüğünü haber almıştı. Bu haberden sonra, kendisine bağlı olduğunu anladığımız Martino'nun elinden ada alınınca harekete geçme kararı almıştır. 1329 yılı sonlarında yeni inşa ettirdiği gemilerle ve kardeşi Hızır Bey'in yirmi iki gemisinin katılımı ardından toplamda elli gemilik bir filoyla Sakız seferi düzenlenmiştir. Adaya çıkan gaziler çarpışmalardaki üstünlükleriyle Sakızlıları kaleye kapanmaya mecbur etmiştir. Nihayetinde Aydınoğulları pek çok esir ve ganimetle geri dönmüşlerdir¹⁷³.

Aydınoğullarının İzmir'i tamamen fethetmesi ve ilk deniz gazalarından anlaşılan beyliğin kendine denizde bir yol tasarlamış olduğudur. Gerçi onları buna iten sebepler olsa da bunu iyi kavrayarak kaderlerini iyi tayin etmişlerdir. Şöyle ki, Aydınoğulları Beyliği diğer beyliklerle çevrili durumda olduğu için gaza faaliyetlerini Anadolu'da gerçekleştiremezlerdi. Gaza, onlara hem manevi bir tatmin ve de şöhret getireceği gibi hem de gazalar sırasında maddi kazanç da sağlayacak olmalarından dolayı bu durumu aşmaları gerekiyordu. Onlar da gazanın yönünü tamamen denizlere çevirerek bunu aşmıştır. İzmir limanı ele geçirildikten sonra burası bir üs konumuna gelmiş ve hemen gemiler inşa ettirilmiştir. Aydınoğulları donanmasındaki gemilerin sayısı sürekli artmıştır. Zira donanma sadece gaza yapmak için değil, aynı zamanda Anadolu'nun batıya açılan kapısı konumunda olan Aydınoğulları topraklarındaki ticaret merkezlerinin korunması ve emniyet altında tutulması ve dahi ticaret yollarında etkin olabilmek için zaruridir¹⁷⁴.

Umur Bey otuz beş gemi ile önce Saruhanoğullarını gazaya davet eder ve Saruhanoğlu Demirhan Bey ile müşterek harekâta girişirler. Müttefikler Gelibolu'ya çıkarma yapmıştır. Karşılarındaki orduya üstün gelmişler ve etrafı yağmalamışlardır. Yine buradaki hisara saldırmışlar ve direnişi kırarak işgal etmişler ve de yağmalayıp geri dönmüşlerdir¹⁷⁵.

¹⁷³ Enverî, ss. 20-24; Baykara, Umur Paşa, ss. 51-52; Emecen, Umur Bey, s. 156; İncalcık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 35; Umur Bey Sakız'dan, bu adaya has, nadide ve değerli bir ürün olan sakızdan çok sayıda ele geçirmiştir. Ayrıca müellifin Umur Bey'in adadan haraç aldığını bildirmesi Umur'un adanın bağımlılığının sürdürdüğünü gösterir. Fakat bu belki de Martino zamanındaki bir haberin bu olayla aktarılması da olabilir. Bkz. Eflaki, s. 310.

¹⁷⁴ Koca, s. 143.

¹⁷⁵ Enverî, s. 24-26.

Umur Bey 1332 senesinde büyük bir donanma ile Adalar Seferi'ne çıkmıştır. İlk olarak Kayın ve Kesten (Kösten?) adalarına yönelmiştir. Ardından İpsara ve Üsküra (Skyros) adalarına saldırmış ve halkı itaat altına alıp haraçgüzâr hale getirmiş ve esir tutulan Türkleri de kurtarmıştır. Buradan İskebolusa (Skopelos) adasına yöneldi ve zapt altına almıştır. Sonra Kavak limanına saldırıp yağma etmiştir. Tuzla ve Mumdunica'ya asker göndermiştir. Mumdunica'daki Tahta hisarına taarruz ile Frenk ve Katalanları hisara kapanmaya zorlamıştır. Umur Bey gelerek kaleyi kuşatmıştı. Sonunda kale teslim edilerek pek çok hediyeler verilmiştir. Burada boyun eğdirdikten sonra Eğriboz'a hareket etmiştir. Adadaki birçok hisarı ve köyü yağmalamıştır. Mağlup olan adanın hâkimi Pietro Zeno Umur Bey'den barış talep ederek, hediyeler sunmuştur. Buradan elde ettiği çok sayıda esir ve ganimetle yola koyulmuştur. Monevesya'ya gitmişti. Buradan topladığı ganimet ve esirlerle Eğriboz'a gitmiştir. Burada Pietro Zeno Umur Bey'e her sene haraç göndereceğini taahhüt etmiştir. Böylece Eğriboz haraçgüzâr hale getirildikten sonra Umur Bey dönüş yoluna çıkmıştır. Dönüş yolunda Kırım'dan gelen bir tüccar gemisi ile karşılaşınca, geminin yükü ele geçirilmişti. Ancak kardeşi İbrahim Bey'in gemiyi yakmasından üzüntü duymuştur. Sonunda Umur Bey ve donanması bu büyük seferden İzmir'e döndüler¹⁷⁶.

Umur Bey yanında İlyas, Ehat ve İbrahim beyler bulunduğu halde yüz yetmiş gemiyle Fuluri (Salamis) Adası'na sefer gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda Umur Bey, Mora üzerine de akıncılar göndermiştir. Mora prensi, yanında bulunan Angelus ve Paleologus ile karşı koymaya çalışmıştır. Bu durumda Umur Bey'de yardıma gelince Hristiyanlar çekilmek zorunda kaldılar. Umur Bey buradan tekrar Fuluri'ye gitti ve yağmaladı. Elde ettiği çok sayıda ganimet ve esirle İzmir'e geri dönmüştür¹⁷⁷.

Bu manzarada Ege'de Bizans egemenliğinin çöküşünde, onun yerini kimin dolduracağı sorunu ortaya çıkmıştır. Latinler tüm Bizans topraklarında olduğu gibi Ege Denizi'nde de söz sahibi olmak istiyorlar, ancak birbirleriyle olan rekabeti aşamıyorlardı. Daha da önemlisi işte XIV. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkıp hızla gelişen bu denizci Türk beylikleri büyük bir sorun teşkil ediyordu. Türklerin Ege

¹⁷⁶ Enverî, ss. 25-33; Emecen, Umur Bey, s. 157; Baykara, Umur Paşa, ss. 51-52; İnalçık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 35; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, s. 232; Merçil, Menteşeoğulları, s. 239; Uzunçarşılı, s. 105.

¹⁷⁷ Enverî, ss. 33-35.

dünyasında her geçen gün hissedilen gücü, Latinler için acil çözülmesi gereken bir sorundur. Ege Denizi'nde ve kıyılardaki egemenlik sorunu XIV. yüzyılda uluslararası alandaki öncelikli sorun haline gelmişti. Bu bağlamda da haçlı seferleri yeni bir yöne kaydırılmıştır¹⁷⁸. Umur'un Ege'nin batı kıyılarına kadar uzanan akınları ve pek çok adayı talan etmesi ve dahi bazılarını haraçgüzâr yapması tüm dikkatleri ona çevirmiştir.

Türk baskısı tırmanırken Latin idareleri ve ticareti tehlike altındaydı. Venedikliler karşılarındaki bu tehlikeyi aşmak için önce barış yolunu tercih etmişlerdi. Ancak bu da tehlikenin geçmesine çare olmayınca, ilk olarak 1327'de Türklere karşı bir ittifak fikri ile diplomatik temaslarda bulunmuş ancak bir sonuç alamamıştı. 1329-1333 yıllarında Türk tehlikesi iyice artmıştı. Ege'deki idareler güvenlikleri için Türklere mecburen boyun eğmiş ve bazıları da haraçgüzâr olmayı kabul etmiştir. Ayrıca Türklerin akınlarında fazlasıyla esir topladıkları için buralarda nüfus azalmıştı. 22 Haziran 1332'de Venedik Senatosu tüccarına Türklerle ticareti yasaklamıştı. Bu süreçte Mora kıyılarına kadar varan Türk akınları ve Eğriboz'a saldırı ile haraçgüzâr hale gelmesi bir müdahaleyi mecbur kılmıştı. Artık bu tehlike karşısında bir haçlı fikri olgunlaştı ve Venediklilerin uğraştığı¹⁷⁹ Haçlı Seferi için, Papa XXII. John girişimde bulunmuştur. Venedik'in öncülük yaptığı Haçlı ittifakında Kıbrıs Krallığı, Rodos Şövalyeleri bulunuyordu. Bizans, ittifaka yakın durmuştu. 6 Eylül 1332'de ittifak anlaşması imzalanmıştır¹⁸⁰

1333 senesinde Aydınoğulları Beyliği'ni ziyaret eden İbn Battûta bize beyliğin o zamanlardaki vaziyetini aksettiriyor. Birgi'ye yaz aylarında giden seyyah Mehmet Bey'in yaylada olduğunu öğreniyor ve yaylada beyin misafiri oluyor. Buradan Batı Anadolu'daki Türklerin yaylak-kışlak hayat şeklini sürdürdüğü anlaşıyor. Burada Mehmet Bey'in, oğlu Süleyman'ın kaynatası Menteşeoğlu Orhan Bey'in yanına gitmesinden duyduğu endişe görülüyor. Diğer taraftan Aydınoğullarında bilginlere gösterilen hürmette seyyahın dikkatini cezbetmiştir.

¹⁷⁸ İnalçık, Denizci Gâzi Beylikleri, s. 32.

¹⁷⁹ Önceden beri Venedikliler bir ittifak için çabalıyordu. 1332'de imzalar atılmış ancak henüz bir girişimde bulunulmamışken Karamanoğulları ile işbirliği için girişimde bulunmuş fakat işbirliği gerçekleşmemiştir. Bkz. Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, s. 235.

¹⁸⁰ Elizabeth A. Zachariadou, "Ege'de El Değiştiren İktidarlar (Changing Masters in Aegean)", çev. Serdar Çavuşdere, **OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı: 22, 2009, (Ege'de İktidarlar), s. 209,213; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, ss. 231,234-235; Setton, I, ss. 177-178, 180-181; Nicol, ss. 214,215; Koca, s. 146.

Yine anlıyoruz ki beyliklerde kadı gibi görevliler taşra teşkilatında mevcuttu. “*Birgi sultanı*” Mehmet Bey’in sarayının girişinde bulunan Rum delikanlıları gazalarda elde edilen esirlerdendir. Ayrıca Mehmet Bey İbn Battûta’ya da bir Rum köle armağan etmiş. Ayrıca Ayasuluk’ta da seyyah bir kadın köle satın almış. Birgi’den Ayasuluk’a gider ve burada sulak, bağlar, bahçelerle dolu bir kent bulmuş ki buralarda iklime uygun meyveler yetiştirilmektedir Anlaşılan zamanında burası küçük bir yerleşim yeri değildi. Buradan İzmir’e geçmiştir. Umur’un seyyaha Anadolu ötesinden gelen değerli bir kumaş hediye etmesi ticaretin kara kesiminden de uzak diyarlarla işlediği ve pazarların açık, erişilebilir olduğu anlaşılıyor. Yine gazalardan sayısız esir ile dönen Umur Bey seyyaha çok sayıda köle armağan etmiştir. Seyyahın başından beri malumatlarında görülen kölelerin bolluğu aynı zamanda köle ticareti konusunda da Aydınöğulları pazarlarının canlı olduğu fikrini uyandırmaktadır¹⁸¹.

1334 yılında denizden dönen Umur Bey babasının daveti üzerine Birgi’ye gittiğinde İzmir’e bir Haçlı taarruzu olduğunu ve kentin başarı ile savunulup Hristiyanların püskürtüldüğünü öğrenmiştir. Şehre geldiğinde Hristiyanların çekildiğini görmüş ve davet üzere tekrar Birgi’ye gitmiştir. Mehmet Bey ve Umur Bey ava çıktıkları sırada Mehmet Bey düşüp hastalanır. Kısa bir süre sonra da vefat eder. Yas tutulduktan sonra Mehmet Bey’in kardeşleri ve oğulları Birgi’de toplanmış ve ısrarlar sonucu Umur babasının yerine “Ulu bey” olmuştur. Aydınöğulları Beyliği’nin başına geçen Umur Bey kısa süre sonra gazaya devam etmek için tekrar İzmir’e dönmüştür. Saruhanoğlu Süleyman Bey İzmir’e Umur Bey’i gazaya davete gelir ve onlar Mora kıyılarındaki Monevesya’ya sefere çıkarlar. Umur’un haraçgüzârı olan Monevesya Beyi yıllık haracı takdim etmiştir. Dahası yine yakın yerlere de saldırılar düzenlenerek geri dönülmüştür¹⁸².

Aydın, Saruhan ve Germiyan illerinin sınırlarının ortasında kalan Alaşehir (Philadelphia) Bizans’a bağlı müstahkem bir kenttir. 1335 senesinde Umur Bey

¹⁸¹ İbn Battûta, ss. 419-422, 424-426; Aydınöğullarındaki esir bolluğu ve meyve üretimi hakkında Ömerî destekleyici bilgiler vermekte. Bkz. Ömerî, s. 168.

¹⁸² Enverî, ss. 35-38; Nicol, s. 215.

Alaşehir'i kuşatmıştır. Kuşatma sonucunda direnişi kırılan kent Umur Bey'in gücünü tanıyarak haraçgüzâr olmayı kabul etmiştir¹⁸³.

Foça valisinin kendi başına hareket etmeye başlaması ve ardından kendi yararına Midilli'yi işgal etmesi Bizans için yeni bir sorun ortaya çıkarmıştır. Bölgeye gelen imparator III. Andronikos, Saruhan ve özellikle Aydınogulları gibi bölgenin iki önemli gücünün sorunun çözümünde desteklerine ihtiyaç duymuş ve bölgedeki Bizans çıkarlarını emniyet altına almak için beylerle bir görüşme yapmıştır. 1335 yılı sonlarında III. Andronikos ve Umur Bey Karaburun kıyılarında görüşmüşlerdir. İmparator Umur Bey'in bu iş için desteğini sağlamak ve dostluğunu kazanmak için Alaşehir üzerindeki tahakkümünü kabul etmenin yanında ona para da teklif etmişti. Ancak parayı kabul etmemesi karşılığında Sakız Adası Umur Bey'in nüfuzuna bırakılmıştır. Böylece Aydınogulları ve Bizans arasında Karaburun sözleşmesi yapılmasıyla Bizans Aydınogulları desteğini ve dostluğunu kazanmıştır. Bizans, 1334'te girişimlerine şahit olduğumuz Haçlı İttifakına sırt çevirerek Türklerle işbirliği yapmıştı. Bizans, Sakız'ın Latinlerin eline geçmesi yerine Umur Bey'in tahakkümü altında kalıp, onun tarafından korunmasını yeğlemiştir. Bu XIV. yüzyılın başında Türklerin Batı Anadolu'da güçlenmesi ve Cenevizlilerin işgali ile beliren Sakız sorununun şimdilik Türkler lehine çözüldüğünü gösterir. Bizans bu sözleşmeyle Aydınogullarının askeri desteğini de sağlamış olmasına karşın Türkler için de yeni bir gaza yolunun açıldığı anlamına gelir. Nihayet 1336'nın başlarında Foça önlerine gelen İmparatora Türkler de destek sağlamış ve Foça zapt edilmiştir¹⁸⁴.

Umur Bey'in Ege'de giderek artan nüfuzu ve güç dengelerini etkilemesi ve bunların yanında beyliğin ticarete oynadığı önemli rol sebebiyle Venedikliler birkaç sene önce düşmanca hareket ederken şimdi Aydınogulları ile anlaşma yolunu takip etmiştir. 1337'de Girit Dukası Giovanni Sanudo ve Umur Bey arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bu ticaret anlaşması mahiyetindeki muahede, Aydınogulları ile batılı bir güç arasında bilinen ilk anlaşmadır. Anlaşılan bu, Venedik tüccarına ticaret serbestisi, arazi sahibi olma hakkı tanıyan ve de kilise inşa etme izni veren bir

¹⁸³ Enverî, ss. 38-39; İncalcık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 35; Akın, s. 42; Daş, İzmir'de Türkmen Beylikleri, s. 47; Emecen, Umur Bey, s. 157.

¹⁸⁴ Enverî, ss. 38-40; Akın, s. 413; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 237; İncalcık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 36; Baykara, Umur Paşa, s. 67; Emecen, Umur Bey, s. 157; Nicol, ss. 216-217.

ahidnâmedir¹⁸⁵. Haçlı İttifakı içerisindeki Venedikliler şimdi Ege'deki ticaretlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için ve Aydınogulları pazarlarından daha fazla faydalanabilmek için Umur Bey ile yakınlık kurmuşlar ve Umur Bey de beyliğin ticaret hacmini artıracak böyle bir yakınlığı faydalı bulması sonucu bu anlaşma ortaya çıkmıştır.

Karaburun görüşmesiyle Umur Bey'in dostluğunu sağlayan III. Andronikos, 1337'de Arnavut isyanını Umur Bey'in desteği ile bastırabilmişti¹⁸⁶. 1338-1340 sürecinde Umur Bey Atina civarına, Nakşa Adasına ve Tesalya dolaylarına akınlardan müteşekkil bir Yunanistan seferine girişmiştir¹⁸⁷. Umur Bey, önce Germe'ye uğramış oradan İstanbul'a kadar gitmişti. İmparator dostu Umur'u ziyafetlerle ağırlamıştır¹⁸⁸. Umur Bey ile Karaburun görüşmeleri ve Foça meselesi sırasında dostluk kuran, şimdi küçük imparatorun vasisi olan Ioannes Kantakuzenos iktidara sahip olmak ve düşmanlarını saf dışı edebilmek için güvenilir bir müttefik olarak gördüğü Umur Bey'in yardımına muhtaçtı. Kantakuzenos'un yardım talebi üzerine 1342'de Umur Bey harekete geçmiştir. Meriç üzerinden Rumeli'ye giriş yapan Umur Bey, Dimetoka'daki Kantakuzenos'un yanına varır. Ardından Saruhanoğlu Süleyman Bey de Rumeli'ye geçiş yapar. Böylece Türkler Rumeli'de Kantakuzenos lehine ve kendi yararlarına faaliyetlerde bulunmuşlardır. Trakya'da pek çok yer tahrip edilmiştir. Ancak bastıran yoğun kış faaliyetlerini kısıtlaması sebebiyle ve zarara uğradığı için Umur Bey, herhalde 1343 yılı başlarında geri dönmüştür. Aynı sene içerisinde tekrar Rumeli'ye yönelen Umur Bey, Selanik dolaylarında yağma faaliyetlerinde bulunmuştur. Sonra Kantakuzenos ile birleşip Trakya'da faaliyetlerde bulundular. Nitekim 1344 yılında sonların doğru Umur Bey geri dönmüştür¹⁸⁹. Özellikle 1340-41 sıralarında Aydınogulları deniz gücü zirveye ulaşmıştı. Ege Denizi'nde Umur Bey thalassokrasi oluşturmuştur. Ege Denizi'ndeki pek çok kıyı ve adaların hemen hemen hepsi Umur Bey tarafından tahrip edilmişti. Adalardan bazıları Umur Bey'in haraçgüzarı halindedir. Umur Bey çok büyük bir

¹⁸⁵ Delilbaşı, s. 100; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 238.

¹⁸⁶ Nicol, s. 223; Merçil, Menteşeoğulları, s. 240.

¹⁸⁷ Akın, s. 43.

¹⁸⁸ Enverî, ss. 43-45.

¹⁸⁹ Enverî, ss. 45-49, 49-57; Doukas, s. 5; Akın, s. 46; **Bizans Kısa Kronikleri (Chronica Byzantina Breviora): Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları**, çev. Şahin Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 73, 147; Emecen, Umur Bey, s. 158; Merçil, Aydınogulları, s. 240; Nicol, ss. 233-234, 245-247, Setton, I, s. 182.

alandaki seferleri sonucunda elde ettiği şöhretin yanında ganimet ve esrilerle büyük bir zenginliğe de kavuşmuş olmalı. Umur Bey şimdi tüm beyler arasında öne çıkmaktadır¹⁹⁰.

Umur Bey şu halde Ege Denizi'nde bir tahakküm oluşturmuş ve karşı kıyılara kadar pek çok yerde boyun eğdirmiş, bazı yerleri haraçgüzârı yapmıştı. Bu vaziyette Aydınoğulları Beyliği Ege dünyasının en güçlü bileşeni olarak görünmektedir. Karşısındaki Latin cephesinin müttefikleri olan Bizans ile dostluk ilişkisi onun Ege güç dengesinde bir odak noktası olduğuna işaret etmektedir. Şimdi Aydınoğulları Beyliği batı dünyası için acilen halledilmesi gereken bir sorundu. Öyle ki yenilenen Haçlı İttifakı İzmir'i doğrudan hedef olarak belirlemişti.

Latin birliğinin faaliyet göstermediği dönemde Venedikliler Aydınoğulları ile ilişkilerini geliştirmek isteyerek bir anlaşma yapmışlardı. Ancak Venedikliler bu anlaşmadan bekledikleri faydayı sağlayamamış ve hatta aleyhlerine uygulamalarla karşılaşmışlardı. Bunun yanında Umur Bey'in Venedik mülklerine saldırıları kesilmemiş ve Ege'deki tahakkümü artmıştı. Şu halde 1341'den itibaren Venedikliler Aydınoğulları aleyhine Haçlı İttifakını harekete geçirmek istiyordu. Bu noktada Venedikliler, Umur Bey'in denizdeki egemenliğini kaldırıp kendi hâkimiyetlerini yerleştirmeyi ve Cenevizlileri Anadolu kıyılarından uzak tutmayı hedefliyordu. Tabii ki Ege'deki tüm Latinler bu Türk tehlikesinin ortadan kalkmasını istiyorlar ancak cesaret bulamıyorlardı. Türk karşıtı Papa VI. Clementus bir an önce bir Haçlı Seferi yapılması için harekete geçti ve pek çok yere kutsal savaş çağrısı yapan mektuplar gönderdi. Ne var ki ittifakta sadece Venedik, Kıbrıs Krallığı, Rodos Şövalyeleri ve Papalık yer almıştır. Fakat Cenevizliler Papalığa sağladıkları gemilerle dolaylı yoldan ittifaka iştirak etmişlerdir. Nihayetinde 1344 senesi Ekim ayında İzmir önlerinde bulunan Haçlı donanması önce kıyıdaki Aydınoğulları donanmasını ateşe verdi. Ardından 28 Ekim günü bir taarruzla limandaki kaleyi ele geçirdiler. Haçlılar liman kalesinden ilerlemeye gayret ettilerse de başarılı olamamışlardır. Bu gayretlerinde önemli komutanlarını da kaybetmişlerdir. Umur Bey haçlıların ilerleyişini engellediği gibi hemen liman kalesini geri almak için taarruzda

¹⁹⁰ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 41-42; Setton, I, s. 83; Mükrimin Halil, **Düsturnamei Enveri Medhal**, İstanbul, 1930, ss. 41-42.

bulunmuştur. Umur Bey tüm çabalarına rağmen liman kalesini ele geçirememiştir. Böylece deniz gazaları için üssünü ve tersanesini kaybetmiştir¹⁹¹.

Haçlı taarruzu karşısında ana gaza üssü ortadan kalkan ve şimdi onu geri almaya çabalayan Umur Bey'e bu sırada Saruhanoğlu Süleyman Bey gelip Rumeli'ye gazaya, aslında Kantakuzenos'a yardıma çağırmıştır. Umur Bey son defa Rumeli'ye gitmiş, bu yolculuğunu da karayolundan gerçekleştirmişti. 1345 yılı yazında Dimetoka, Gümölcine ve Selanik taraflarında faaliyetlerde bulunduktan sonra Umur Bey geri dönmüş ve İzmir liman kalesini zorlamaya devam etmişti¹⁹². Liman kalesindeki Latinler Türk baskısına karşı koymakta zorlandığı sıralarda kalenin kaybedilmesi göze alınamadığı için yeni bir Haçlı birliği oluşturulmuştu. Başında Douphin Humbert bulunduğu halde bir Haçlı donanması liman kalesine gelip yerleşmişti. Humbert önderliğinde bir taarruza kalkışan Latinler mağlup olup çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu takviye birlik ile umduğunu bulamayan Latinler Umur Bey tarafından hala ciddi baskı altında tutuluyordu. Komutan Humbert bir başarı sağlanamayacağını anladığında, Papa'ya ittifakın başka işlerle uğraşabilmesi için bu durum korunarak Aydınoğulları ile anlaşılmasını önermiştir. Ancak Papa'dan olumsuz bir cevap alan Humbert, vazifesinden çekilerek Rodos'a gitmiştir¹⁹³. Aydınoğulları Hızır Bey'in bulunduğu Ayasuluk üzerinden denize açılabiliyorlardı. Bu durumun Latinleri huzursuz ettiği tahmin edilebilir. Bu vaziyette bazı Latinler Türklerle bir uzlaşma arayışına girmiştir. Türkler de taarruzlarla bir başarı elde edemeyince uzlaşma girişimlerini karşılıksız bırakmamıştı. Görüşmelerde Latinlere ticari serbestlikler tanınmasına karşılık, liman kalesinin yıkılmak şartı ile Umur Bey'e teslim edilmesi noktasında anlaşılmıştı. Ancak Papa VI. Clementus bu taslağı onaylamadığı için anlaşma geçerlilik kazanmamıştır. Uzlaşma sağlanamayınca Umur Bey taarruzlarına devam etti. Umur Bey yine liman kalesine bir taarruz sırasında aniden bir ok isabet etmesi sonucunda hayatını kaybetmiştir (1348)¹⁹⁴. Şimdi Umur

¹⁹¹ Enverî, ss. 57-62; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, ss. 239-242; İncalcık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 38; Emecen, Umur Bey, s. 158; Merçil, Aydınoğulları, s. 240; Baykara, s. 36; Mükrimin Halil, s. 56.

¹⁹² Enverî, ss. 66-68; Merçil, Aydınoğulları, s. 240; Emecen, Umur Bey, s. 158; Nicol, s. 251

¹⁹³ Enverî, ss. 62-65; Emecen, Umur Bey, s. 158; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 243; Baykara, Umur Paşa, s. 40.

¹⁹⁴ Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 244; Akın, ss. 47-48; Uzunçarşılı, s. 108; Enverî, ss. 68-71; Emecen, Umur Bey, s. 158; Merçil, Aydınoğulları, s. 240.

Bey'in vefatı ile sadece Aydınoğulları Beyliği'nde bir devir kapanmamış tüm Ege dünyası için bir dönem son bulmuştur.

Umur Bey, yaşadığı dönemde gazilikte önder olmuş ve şöhreti tüm Türk yurtlarında yayılmıştı. Hatta onun bu şöhreti, zamanında pek çok Türkü Aydınoğulları yurduna çekmiş ve bu yolla beyliğin nüfusu artmış ve gaza gücü yükselmişti. Gelgelelim Umur Bey Ege Denizi'ndeki gazaları ile her bir tarafa namını yaymış ve beyliğin esir ve ganimetle dolup taşmasını sağlamıştır. Umur Bey, beyliğin başına geçtiğinde batı yönlü deniz gazalarına devam etmek maksadıyla, babasının İlhanlı gücüne karşı olumlu tutumunu, doğuda bir sorunla karşılaşmak istemediği için sürdürmüştür. Aydınoğullarının bu dönemde komşularından Saruhanogulları ile iyi ilişkileri olduğu da görülmektedir. Anlaşılan Umur Bey hem deniz egemenliğini sağlamaya çalışmış hem Bizans ile ilişkilerinin Ege'deki dengeler için önemini anlayarak dostluğunu sürdürmüş ve yardımını esirgememiş, hem de doğudaki durumu takip etmişti¹⁹⁵. Diğer taraftan Umur Bey'in beyliğin iktisâdî gelişimi için, eskiden beri süren, XIV. yüzyılda da görülen bedraka vergisinin kaldırılması için İlhanlı valisi nezdinde girişimde bulunmuştu. Ticaret yapanlar için yol güvenliğini sağlama ve rehberlik hizmetleri için ödenen bu verginin, Anadolu'nun iç kısımları ile batı kıyıları arasındaki ticareti rahatlaştırarak daha akışkan hale gelmesi için kaldırılması Umur Bey tarafından talep edilmişti. Bu talebi kabul görmüştür. Bunun yanı sıra Umur Bey yeni bir yol inşası fikrini İlhanlı valisine kabul ettirebilmişti. Böylece ticaretin akışını istediği noktaya yönlendirebilmişti¹⁹⁶. Gazilikte önder, şöhretli Umur Bey'in vefatından kısa süre sonra Osmanogullarının Rumeli'deki akınlarının başlaması üzerine Aydınoğulları gazileri bu tarafa yönelmişti. Osmanlıların Trakya'da ilerlemeli ve yerleşmeye başlamaları tüm Anadolu'dan olduğu gibi Aydınoğullarından da pek çok gaziye çekmiştir. Bu gelişme beyliğin gücünü zayıflatmaktadır. Aydınoğullarının şimdi eski gücünden yoksun olmasının yanında Ege dünyasındaki yerini de kaybetmeye başlamış, şimdi Osmanlılar hızlıca önemli bir aktör olarak yerlerini almışlardır¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Baykara, Umur Paşa, ss. 28, 63-65, 73.

¹⁹⁶ Baykara, Umur Paşa, ss. 19-22.

¹⁹⁷ İnalçık, Denizci Gâzi Beylikler, s. 40; Umur Bey'in gazilikteki büyük şöhreti tüm Anadolu gazileri arasında yayılmış ve ölümü de başta Aydınoğulları olmak üzere önemli bir etki yaratmış olmalı. Oruç Bey, eserinde Süleyman Paşa'nın Rumeli fütühatında Umur Bey'in bir ara yanında olduğunu

Umur Bey'den sonra beyliğin başına geçen Hızır Bey, liman kalesinin geri alınabileceğinde ümidini kesmiş ve uzlaşma yoluna gitmiştir. Haçlı İttifakı zayıf Aydınoğullarına ağır şartlar dayatmıştı. Hızır Bey 18 Ağustos 1348'de Müttefiklerin dayattığı ağır şartları kabul ederek bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Aydınoğulları Beyliği gümrük vergisi gelirinin yarısını Haçlı İttifakına verecek, beyliğin donanması silahsızlandırılacak ve kaderini Müttefikler tayin edecek, Müttefik güçlerin gemileri Aydınoğulları limanlarına serbestçe girebilecek, Müttefik güçler Aydınoğulları kentlerinde yargı yetkisine sahip konsoloslar bulundurabilecek ve Aydınoğulları Müttefik güçlerin düşmanlarıyla anlaşma yapmayacaktır. Bu anlaşma kapitülasyon belgesi niteliğindedir. Neticede bu anlaşma Ege Denizi'ndeki Aydınoğlu tahakkümünü sona erdirmiş ve beyliği sınırlandırmıştır. Latinler sadece bölgedeki güçlü bir aktörü etkisizleştirmekle kalmamış, bölgede arzuladıkları ticarî ayrıcalıkları elde etmişlerdir¹⁹⁸.

1351 senesinde Ceneviz-Venedik savaşı sırasında Hızır Bey Cenevizlere daha yakındı. Zira Hızır Bey bölgede Venedik gücünü dengelemeyi amaçlıyordu. Diğer taraftan 1348'de Haçlı İttifakı ile Aydınoğulları arasındaki anlaşma da yer almamış olan Cenevizler şimdi düşmanlarına karşı Aydınoğulları ile anlaşarak imtiyazlar elde etmek ve düşmanına karşı da müttefik kazanmak istiyordu. 1351'de Ceneviz ile Aydınoğulları arasında bir anlaşma imzalanmış ve Cenevizliler çeşitli imtiyazlar elde ederken, beyliğin kıyı bölgelerindeki çatışmalarda da destek sağlamıştır. Anlaşma sağlanınca Cenevizliler çatışmalar sırasında Hızır Bey'den Ayasuluk limanından erzak tedarik etmişti¹⁹⁹. Bu anlaşma ile Cenevizliler dışlandığı Haçlı İttifakının ve başta da Venediklilerin Aydınoğulları sahasındaki artan nüfuzunu engellemek istediği ve elde ettikleriyle bu yönde önemli bir adım attığı görülür. Şimdi bu anlaşma ile Sakız Cenevizlileri için Türk komşularıyla bu mutabakat bir rahatlama ve gelişme evresinin başlangıcını teşkil ediyordu. Aydınoğulları ile yapılan bu anlaşma Sakız tüccarının Aydın ilindeki ticaretini arttırması muhtemel gözüküyor. Bu

ve telkinde bulunduğunu belirtmesi gerçek olmasa da Umur Bey'in ulvî bir gazi olarak şöhretini yansıtır. Bkz. Hüseyin Nihal Atsız (Haz.), **Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Bey Tarihi, Ahmedî: Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, Şükrullah: Behcetü't-Tevârîh**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 35.

¹⁹⁸ Akın, s. 53; Koca, ss. 150-152; Merçil, Aydınoğulları, s. 240; Mükrimin Halil, ss. 79-81; Uzunçarşılı, s. 109.

¹⁹⁹ Çavuşdere, Papalık ve Türkler, s. 170; Delilbaşı, 101; Akın, s. 54; Koca, s. 152

manzarada Aydınoğulları ile Sakız Cenevizliler arasındaki ilişkilerin geliştiği söylenebilir. Ceneviz ile Aydınoğulları Beyliği arasındaki 1351 anlaşması Sakız Ceneviz kolonisi ile Türkler arasındaki ilişkilerin bir safhasının başlangıcıdır.

Birbirini takip eden gelişmeler bölgenin tam bir rekabet alanı olduğunu ve Latin rakiplerin bu sahada birbiri ile kıyasıya mücadele ettiğini gösteriyor. Bu gelişmelerden biri de Ceneviz ile Aydınoğulları anlaşması ardından nüfuz alanını korumak isteyen ve buradaki ticarete ortak istemeyen Venediklilerin Aydınoğulları ile ilişkilerini geliştirmeye çabalamasıdır. Ceneviz ile anlaşması üzerinden çok geçmeden Aydınoğulları ile görüşmelere başlayan Venedikliler, ikna etmek için de Katalanlarla ortak bir donanmayı Ayasuluk önlerinde bulundurmuşlardır. Görüşmeler sürmüş ve en sonunda 1352 yılında anlaşmayı sonuca bağlamak üzere Hızır Bey Girit'ten bir elçi talep etmişti. Elçinin gelmesi ile anlaşmanın ayrıntıları belirlenmiş ve bir metin oluşturulmuştur. 7 Nisan 1353 tarihinde anlaşma onaylanmıştır. Şimdi bu anlaşma ile Aydınoğulları ticaret için emniyet sağlayacağını kabul etmiş ve Venedik gemilerinin emniyetini taahhüt etmiştir. İhracat ve ithalat için % 2 oranında bir vergi belirlenmiştir. Hububat, kuru sebzeler, çiftlik hayvanları ve esir satışı için % 6 oranında bir vergi belirlenmiştir. Bu oranlar düşük olmasa da Venedikliler daralan pazarlarını korumak istediği ve nüfuz alanı rekabetinde rakibine burayı kaptırmak istemediği için bu oranları kabul etmişti²⁰⁰. Açıkça Aydınoğulları Beyliği'nin rekabet alanı olduğu görülmektedir. Ne var ki Aydınoğulları eski gücünden yoksun, zayıf bir halde bu rekabetten faydalanmaya çalışmış ve kısmen yarar sağlamayı da becerebilmişti. Ancak üzerinde bir tahakküm kurulduğu aşikârdır.

1360 yılı civarında Hızır Bey'in yerine beyliğin başına İsa Bey geçmiştir. İsa Bey, sivrilen Osmanlılarla iyi geçinmiş ve dostluk kurmuştur. Venedikliler İsa Bey zamanında da Aydınoğulları üzerindeki nüfuzunu ve ticarî imtiyazlarını sürdürmek istiyordu. 1373 senesinde Aydınoğulları ile Venedikliler arasında bir önceki anlaşmayı yenileyen bir anlaşma yapılmıştır. İsa Bey zamanında bazı yerleşim yerlerinde yapılan imar faaliyetleri olduğu görülmektedir. Bundan başka İsa Bey zamanı durgunluk devridir. Zaman bu şekilde ilerlerken 1389'da Kosova'da Osmanlı I. Murat'ın şehit düşmesi üzerine Anadolu'da Karamanoğulları etrafında

²⁰⁰ Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 247; Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 156, 158; Merçil, Aydınoğulları, s. 240.

oluşan Osmanlı karşısı cepheye İsa Bey de katılmıştır. Ancak Bayezid'in babası yerine geçerek Anadolu'daki bu cepheyi dağıtması uzun sürmemiştir. 1390 senesinde Batı Anadolu'yu hâkimiyeti altına almaya girişmiş ve Alaşehir'i yeni zapt etmiş olan Bayezid'e Aydınolu İsa Bey gelerek bağılılığını bildirmiştir. Bayezid onun Tire'de oturmasına müsaade ederek tüm Aydınoluuları topraklarını ilhak etmiştir. Öyle ki bu topraklar Osmanlı egemenliğine geçince 21 Mayıs 1390'da Osmanlılar ile Venedikliler arasında önceki imtiyazları tanıyan bir anlaşma yapıldığı görölmektedir²⁰¹. Böylece 1390 yılı başlarında Aydınoluuları Beyliği'ne Osmanlılar tarafından birinci defa son verilmiştir.

XIII. yüzyıl sonlarında Saruhan Bey, muhtemelen Germiyanoluuları Beyliği'nin topraklarından hareketle, Gediz Ovasında akınlar yapmıştır. Saruhan Bey zamanla doğrudan Manisa'ya yönelmiştir. Bu süreçte aynı zamanda Katalanlarla da çarpışmıştı (1304). 1310 sıralarında veya biraz sonra Saruhan Bey Manisa'yı ele geçirerek buraya yerleşmiş ve faaliyetlerini bu merkezden gerçekleştirmişti. Hızla bölgedeki faaliyetlerine devam ederek yeni ele geçirdiği yerlerle birlikte Gediz Ovasında beyliğini kurmuştur²⁰². Saruhan Bey kıyı yönünde ilerlemiştir. Akınlarına denizde de devam etmiş ve hatta Aydınoluuları ile müşterek akınlarda da bulunmuştur. Aynı zamanda Osmanlıların akınlarından usanmış imparator III. Andronikos Saruhan Bey'e yakınlaşmıştır. Ancak Saruhan Bey ve Umur Bey 1331'de Bizans'a ait bazı yerlere saldırmaktan geri durmamışlardır. Yine 1332'de Eğriboz ve Semadirek iki beyin müşterek akını ile yağmalanmıştı. 1335'de Saruhanoğlu Süleyman Bey ile Umur Bey ortak bir deniz harekâtına girişmişti. Bu süreçte Saruhan Bey güney batı sınırındaki kıyı uçta bulunan Foça'nın Ceneviz hâkimini harağüzâr²⁰³ hale getirmişti. Sonrasında Foça valisinin Midilli'yi işgal etmesi üzerine bölgeye gelen III. Andronikos yardım isteyerek Saruhan Bey ve Aydınoluuları Beyi ile anlaşma yapmıştır. Beyler bu sorunun çözölmesinde imparatora yardım etmiştir. Saruhan Bey daha sonra Kantakuzenos'a da yardım

²⁰¹ Akın, ss. 57, 59; Merçil, Aydınoluuları, s. 241; Daş, İzmir'de Türkmen Beylikleri, s. 68; Koca, s. 153.

²⁰² Feridun Emecen, "Saruhanoğlu", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, (Saruhanoğlu), ss. 170-171; Emecen, Beylikler Dünyası, s. 107; Koca, s. 138; Uzunçarşılı, s. 84.

²⁰³ İbn Battûta, s. 427.

sağlamıştır²⁰⁴. Diğer taraftan batı yönlü ilerleyişi sürecinde batılilar ile ticari ilişkiler kurulmuştu. Latinlerle 1340 senesinde bu ilişkilerin tezahürü olan bir anlaşma yapıldığı görülmektedir. Latinler hububat, kuru meyve, işlemek için çeşitli ham maddeler, zeytinyağı, halı, koyun, at ve yoğun şekilde de köle satın alırken, buna karşın sabun, şarap ve tekstil ürünleri satmışlardır²⁰⁵. Saruhan Bey faaliyetleriyle dikkat çekici bir güç olmuş, deniz gazalarında bulunmuş, eriyen bir imparatorluğun aradığı desteğe cevap verebilmiş ve kıyılardaki hâkimiyeti ve deniz faaliyetleriyle de batılilarla münasebette bulunmuştur.

Saruhan Bey'in vefatı ardından beyliğin başına İlyas Bey geçmişti. İlyas Bey de iç savaşta bulunan Bizans'taki hiziplerden gelen ittifak taleplerini değerlendirmiştir. İlyas Bey'den sonra yerine oğlu İshak geçmiştir. Onun zamanında beylikteki yoğun imar faaliyetleri dikkati çeker. İshak Bey, yükselişteki Osmanlılarla iyi geçinmeyi tercih etmiştir. İshak Bey'den sonra oğlu Orhan başa geçmiş ancak kardeşi Hızır bunu kabullenmemiştir. Hızır Bey'in muhalefeti ile 1380 dolaylarından 1390 senesinde Bayezid'in beyliğe son vermesine kadar beylikte çalkantılı bir süreç yaşanmıştır²⁰⁶.

Tüm bu Batı Anadolu'da yayılmış beyliklerden biri üstünlük sağlamış ve hepsini egemenliği altına alarak bölgede yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu beyliklerin topraklarını ilhak etmeden önce de Osmanlı Devleti onlara gücünü, gazilikte önder olduğunu kabul ettirmiş ve tahakküm kurmuştu. Sultan Murat Balkanlardaki bir sefer için orduya asker toplamasını vezirine buyurduğunda, veziri komşu beylere bu gazayı bildirilmişti. Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Saruhanoğulları ve diğer bazı beylikler Osmanlı çağrısıyla gazaya iştirak etmişlerdir²⁰⁷. Yine bir başka sefer hazırlığı sırasında Osmanlı ordusuna Aydınoğlu ve Saruhanoğlu beyliklerinin askerleri katılmıştı²⁰⁸. Osmanlılar XIV. yüzyılın ortasından itibaren gazilikte öncü olmuş ve bu saygınlıkla beylikler arasında üstün konuma yükselmiştir. Bu üstün güç ile Batı Anadolu'daki diğer beylikler ilişkilerini iyi tutmaya mecbur olmuşlardır.

²⁰⁴ Koca, s. 139; Emecen, *Beylikler Dünyası*, ss. 108-109; Uzunçarşılı, s. 85; Emecen, *Saruhanogullari*, s. 171; Nicol, ss. 216-217.

²⁰⁵ Emecen, *Saruhanogullari*, s. 173.

²⁰⁶ Emecen, *Saruhanogullari*, ss. 171-172

²⁰⁷ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşrî Tarihi*, Cilt: I, (Haz. Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen), TTK Yayınları, Ankara, 1949, s. 241.

²⁰⁸ Neşrî, s. 291.

Artık diğer Batı Anadolu beylikleri Osmanlı Devleti'nin nüfuz alanıdır. Bu konu üzerine incelemelerde bulunan Emecen, Karesioğulları Beyliği'nin ilhakı ardından Osmanlıların Batı Anadolu'daki öteki beylikleri de bağımlı hale getirme yoluna gitmiş olduğunu ve bu doğrultuda da Murat'ın bir vasallık sistemi oluşturduğunu ve de bu sistemin konfederasyon şeklinde bir uygulama olduğunu öne sürer. Ancak Murad'ın bu stratejisi, yerini alacak oğlu tarafından terk edilerek tüm Anadolu'da egemenlik tesisine girişilecektir²⁰⁹.

1389'da Murat'ın şehit düştüğü savaşta Aydınoğlu ve Saruhanoğlu askerleri de yer alıyordu²¹⁰. Ne var ki Murat'ın vefatı beyliklerin Osmanlı Devleti ile aralarındaki zayıf bağı kopartarak, Anadolu'daki diğer bir güç merkezi olan Karamanoğullarının oluşturduğu Osmanlı karşıtı cepheye katılmalarını meydana getirdi. Babasının yerine geçen Bayezid, Batı Anadolu'daki beylikler hakkında babasının politikasından değil, tam egemenlikten yanaydı. Ayrıca bölgedeki tek Hristiyan idaresinde kalan Alaşehir hedefleri arasındaydı. Cülûsundan hemen sonra, 1389 kışında harekete geçen Bayezid'in ilk hedefi Alaşehir olmuş ve burayı zapt etmiştir. Aynı yıl bölgede gerçekleşen büyük bir deprem düşkün beylikleri daha da savunmasız hale getirmişti. Bu fethin ardından Bayezid'in huzuruna Aydınoğlu İsa Bey gelip itaatini bildirmiştir. Şimdi tüm Aydın ili Bayezid'in egemenliğindeydi, hutbe onun adına okunmaya başlandı ve adına sikke darp edildi. Ayrıca tüm timarların da sahibi Bayezid olmuştur. Bayezid kalelere asker de yerleştirdi. Aydınoğlu Beyini de meskûn olduğu Ayasuluk'a değil de Tire'ye yerleştirerek, burayı ve vakıflarını onun idaresine bıraktı²¹¹. Bundan sonra Saruhan iline giden Bayezid'i burada Hızır Şah karşılamış ve boyun eğmiştir. Bayezid, Aydınoğluna yaptığı gibi onu belirli bir yere yerleştirerek ve oranın idaresini de ona bırakarak tüm Saruhan ili topraklarını ilhak etti ve kesin egemenliğini tesis etti. Ancak Hızır'ın kardeşi Orhan sürgüne gönderildi. Çok geçmeden Saruhanoğlu vefat edince de Karasi ili ile Saruhanoğulları toprakları birleştirilmiştir²¹². Sonraki hedef en güneydeki Menteşeoğulları idi. Bayezid Menteşe iline yürüdüğü sırada Menteşeoğlu

²⁰⁹ Emecen, *Beylikler Dünyası*, ss. 42-46.

²¹⁰ Neşrî, s. 291.

²¹¹ Âşık Paşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, (Haz. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 127; Neşrî, s. 313; Koca, s. 153.

²¹² Âşık Paşazade, s. 127; Neşrî, s. 313; Emecen, *Beylikler Dünyası*, s. 119.

İlyas Bey kaçmıştır. Böylece Bayezid Menteşe ilini ele geçirerek hâkimiyetini yerleştirdi. Burayı Firuz Ağa idaresine bırakmıştır. Bundan başka Menteşeoğlu Ahmet Gazi'nin 1391'deki vefatı ile onun idaresindeki Peçin de Osmanlılara geçmiştir²¹³. Bayezid Germiyanogulları ve Hamidoğulları beyliklerini de zapt ederek ve Karamanoğullarının da bazı topraklarını ele geçirerek bu harekâtının sonucunda Batı Anadolu'ya egemen olmuştur²¹⁴.

1391'de Bayezid Batı Anadolu'yu tam olarak egemenliği altına almış vaziyetteydi. Ancak geçen on senenin ardından şimdi doğudan yaklaşan tehdit kapısına dayanmıştı. Gözünü Anadolu'ya dikmiş olan Timur geciktirmeden Anadolu yolunu tuttu. 1402 senesinde Ankara'nın Çubuk Ovasındaki büyük savaş Bayezid'in esir düşmesi ve parlak Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yol açmıştır. Savaşın öncesinde Timur Anadolu'ya yaklaşırken, Bayezid'in iktidarlarına son verdiği beyler Timur'un yanına giderek veya haber yollayarak durumlarını anlatmışlar ve itaatlerini bildirmişlerdir. Onların hepsi Timur'a umut bağlamış ve ondan ikbal beklemişlerdir²¹⁵. Nitekim zaferin ardından da Timur tüm bu beylere beyliklerini geri vermiştir. Aydınoğulları Beyliği Musa Bey'e²¹⁶, Saruhanoğulları Beyliği Orhan Bey'e²¹⁷, Menteşeoğulları Beyliği İlyas Bey'e²¹⁸ tevcih edilmiştir.

Muzaffer Timur ilerleyişini batıya doğru sürdürmüştür. İzmir'e yaklaşan Timur'a Eski Foçalılar hediyeler göndererek bağımlılıklarını sunmuşlardır. Timur Hristiyanların elinde bulunan İzmir liman kalesini kuşatma altına aldı. Yılın sonlarında Timur kaleyi ele geçirmeyi başarmıştı. Timur ele geçirdiği bu kaleyi yıktırmıştır. Yeni Foça'daki Cenevizliler elçiler göndererek Timur'a itaatlerini bildirmiştir. Timur torununu Foçalara gönderdiği sırada Midilli Adası'nın Cenevizli hâkimi buraya gelerek onun ağırlama merasiminde bulunmuştur²¹⁹. Yeniden kurulan

²¹³ Âşık Paşazade, s. 128; Neşrî, s. 313; Wittek, ss. 83-86.

²¹⁴ Atsız (Haz.), ss. 43, 214-215; Âşık Paşazade; ss. 127-128; Doukas, s. 9; Neşrî, s. 313; Şikârî, **Karamannâme (Zamanın kahramanları Karamanîler'in tarihi)**, (Haz. Metin Sözen ve Necdet Sakoğlu), Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul, 2005, s. 226.

²¹⁵ Atsız (Haz.), s. 49; Neşrî, s. 343; temkinli yaklaştığımız Şikârî, beyleri Timur'a yönlendirenin Karamanoğlu olduğunu bildiriyor. Bkz. Şikârî, s. 227.

²¹⁶ Akın, s. 67; Merçil, Aydınoğulları, s. 241; Koca, s. 153.

²¹⁷ Uzunçarşılı; s. 89; Emecen, Saruhanoğulları, s. 172.

²¹⁸ Wittek, ss. 89-90; Uzunçarşılı ve Merçil önce Mehmet Bey'e beyliğin tevcih edildiğini, kısa süre sonra ölünce de oğlu İlyas Bey'in yerine geçtiği kanısındadırlar. Bkz. Uzunçarşılı, ss. 77-78; Merçil, Menteşeoğulları, s. 153.

²¹⁹ Doukas, ss. 65-66; Turan, Türkiye - İtalya İlişkileri, s. 345.

Aydınoğulları Beyliği'nin başındaki Musa Bey ve kardeşi Umur Bey Timur'u Tire'de ağırlamışlardır²²⁰. Aynı zamanda Timur, Batı Anadolu'da bulunduğu sırada Cenova'ya da hükmeden Fransa Kralına, tacirlerin Anadolu'da bir engelle karşılaşmayıp iş yapabileceklerini bildirir. Yine Sakız Adasına elçi göndererek ticaretin kesilmemesi yönünde adımlar atmıştır²²¹. Timur'un gücü Batı Anadolu'dan sonra adalara da hissedilmişti. Timur, Anadolu'nun uluslararası ticaretteki önemli yerinin farkındadır ve bu ticaretin bozulmaması için girişimlerde bulunmuştur.

Saruhanoglu Orhan Bey, Timur'un müsaadesiyle 17 Ağustos 1402 tarihinde Manisa'ya gelip beyliği canlandırmıştır. Ancak yaklaşık iki yıl sonra Hızır Bey Orhan Bey'in elinden beyliği almıştır. Lakin Hızır Bey de pek hüküm sürememiş ve Çelebi Mehmet'in bölgeye gelmesi ile hem Hızır'ın hem de beyliğin ömrü son bulmuştur. 1415'ten biraz önce beylik Çelebi Mehmet'in egemenliği altına girmiştir. Lakin Saruhanogulları sülalesinden bir kolun kısa süre Demirci'de varlığını sürdürdüğü bilinmektedir²²². Diğer tarafta 1402 Ağustosunda Aydınoğulları Beyliği, Musa Bey'in bölgeye gelmesiyle canlanmıştır. Gelgelelim Musa Bey'in vefatı ardından kardeşi Umur Bey idareyi eline aldı. Ancak Aydınoğulları Beyliği'ndeki II. Umur devri de uzun sürmeyerek Cüneyt tarafından baltalandı. Cüneyt Bey beylik üzerinde hak iddia ederek kardeşi ile birlikte bazı yerleri ele geçirmiştir. Ona karşı koymaya çalışan Umur Bey başarısız olunca Menteşeoğlu İlyas Bey'e sığınmıştı. İlyas Bey'in desteği ile Cüneyt'in üzerine yürüyen Umur Bey kısa süren başarısının ardından, Cüneyt Bey karşı saldırıya geçti. Taraflar birbirine üstünlük sağlayamayınca uzlaşmayı tercih ettiler ve Umur "Ulu bey" olarak kabul edildi. Umur Bey'in kızı ile Cüneyt Bey evlendi. Gelgelelim 1405 senesinde II. Umur'un ölümü ile Cüneyt Bey beyliğe tek başına hâkim olmuştur²²³. Şimdi Aydınoğulları Beyliği'nin başına geçmiş olan bu Cüneyt hakkında zamanında çeşitli iddialar ortaya konulmuş ve Himmet Akın kendi zamanına kadar gelmiş olan tüm görüşleri çalışmasında ele alıp Cüneyt Bey'in İzmir subaşı Kara Hasan'ın oğlu olduğu iddiasının yanlış olduğunu, aslında Cüneyt Bey'in, beyliğin kurucusu Mehmet

²²⁰ Akın, s. 67.

²²¹ Michel Balivet, **Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyan**, 2. baskı, çev. Ela Güntekin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 63.

²²² Uzunçarşılı, ss. 88-89; Emecen, Saruhanogulları, ss. 172-173.

²²³ Doukas, ss. 71-74; Uzunçarşılı, s. 112; Merçil, Aydınoğulları, s. 241; Koca, ss. 153-155.

Bey'in oğlu Bodemya (Bademiye) emiri İbrahim Bey'in oğlu olduğunu ortaya koymuştur²²⁴. İşte bu Aydınolu Cüneyt Bey Şimdi beyliğin başında bölgedeki bazı yerleri de ele geÇirmişti. Cüneyt Bey Osmanlı taht mücadelelerinde sık sık taraf deĐiŐtirerek yer almıştı. Başlarda İsa Bey'i desteklemişken Çelebi Mehmet'in üzerine yürümesi sonucunda onun tarafına geÇmişti. Emir Süleyman Batı Anadolu'ya geldiğinde başta karşısında yer alsa da sonradan ona boyun eğmiştir. Süleyman da onu Ohri sancak beyliğine tayin etmişti. Ancak Cüneyt Bey burada fazla kalmadan beyliğine geri döndü. Çelebi Mehmet'in üzerine yürümesi sonucunda ona karşı gelemeyen Cüneyt Bey, onun hâkimiyetini tanıdı. Ayrıca Çelebi Mehmet'in İzmir'de bulunduğu sırada Sakız ve Midilli'den, Foçalardan, Menteşeoğullarından ve Germiyanooğullarından saygılarını sunmak üzere elçiler gelmişti. Çelebi Mehmet'in yanında götürölen Cüneyt Bey, Niğbolu sancağına atanmıştır²²⁵. Öte yandan Menteşeoğulları Beyliği'nde hâkim İlyas Bey, Osmanlı taht kavgalarında önce İsa'yı desteklemiş, sonra Çelebi Mehmet'in hâkimiyetini tanımıştır. İlyas Bey denizlerde de faaliyetlerde bulunmuştur. İlyas Bey 17 AĞustos 1414'te Venediklilerle önceki anlaşmayı yenileyen bir anlaşma yapmıştır. İlyas Bey Osmanlı hâkimi Çelebi Mehmet'e tâbi idi²²⁶.

Timur'un ardından Anadolu'da görölen kargaşa ve sefaletle bir de salgın hastalıklar ve kıtlık eklenmiştir. Batı Anadolu'da da yeniden kurulan beylikler istikrar saĐlayamıyordu²²⁷. Siyasi kargaŐaların yanında salgınlar ve açlık da eklenince toplumsal yaşamda da buhran ortay çıkmıştı. Bu vaziyetteki Batı Anadolu'da istikrarsızlığı pekiŐtiren ve Osmanlı egemenliğini de geciktiren bir ayaklanma meydana geldi. Şeyh Bedreddin'in müridi Börklüce Mustafa, Aydın ilinde yeni bir öğretiyi ve idealize edilmiş bir düzen fikrini yaymaya başladı. Mustafa kısa sürede bu yöredeki memnuniyetsiz, yoksul köylülerden oluşın büyük bir kitleyi ve marĐinal sufileri tarafına çekmeyi başarmıştır. Bununla beraber Hristiyanların da dostluğunu kazanmaya çalışmıştır. Önceden bir süre Sisam Adası'nda da bulunmuş

²²⁴ Akın, ss. 69-77.

²²⁵ Neşri, ss. 449-451, 497; Doukas, ss. 74-78, 85, 91-96; Akın, ss. 78- 82; Uzunçarşılı, ss. 115-116; ayrıca İzmir'de bulunduğu sırada Çelebi Mehmet'in huzuruna gelen Rodos Őövalyelerinden bir heyet, daha önce köprübaŐı olarak ellerinde tuttukları ve Timur'un yıktırdığı liman kalesinin yeniden inşası için izin istediler. Ancak Mehmet burada bir kaleyi istememiş, onlara, kendisine tâbi Menteşe bölgesinde bir yer göstermiştir. Bkz. Doukas, ss. 95, 103.

²²⁶ Uzunçarşılı, ss. 78-79; Merçil, Menteşeoğulları, s. 153.

²²⁷ Doukas, s. 70.

olan Mustafa, Sakız Adası'na da sık sık dervişlerini göndermişti. Birkaç yıl önce mürşidi de Sakız'da bulunup düşüncelerini bildirmişti. İşte bu vaziyette Börklüce Mustafa kendisini velî ilan ederek bir ayaklanma başlattı. Karaburun'da bulunan Mustafa'nın üzerine sancak beyi olan İskender Bey yürümüş ancak bir başarı elde edememişti. Ardından görevlendirilen Ali Bey de başarılı olamamıştı. Şimdi Mustafa'ya olan bağlılık daha da artmış ve şöreti yayılmıştı. Ancak bu çok uzun sürmemiştir. Sultan Çelebi Mehmet, Bayezid Paşa ile oğlu Murat'ı ayaklanmaya son vermek için görevlendirmiş ve görev başarı ile ifa edilerek ayaklanma bastırılmış ve Börklüce Mustafa ibretiâlem için öldürülmüş ve müritlerine de acınmamıştır. Ardından Torlak Kemal adında aynı yolu izleyen bir asi çıkmıştı. Bayezid Paşa Manisa'ya giderek Torlak Kemal ve müritlerini ortadan kaldırmıştır²²⁸.

Aydınoğlu Cüneyt Bey'in Niğbolu'ya görevlendirildiği sırada bu Börklüce Mustafa olayı baş göstermiştir. Aydın ilinde bu kargaşa yaşanırken Cüneyt Bey Rumeli'deydi. Sultan Çelebi Mehmet'in vefatı ardından yerine oğlu Murat'ın geçtiği sırada Anadolu'daki beyler yüz çevirmişti. Ancak II. Murat bunlara haber gönderip teskin etmiş ve bağlılıklarını sağlamıştır. Diğer tarafta Rumeli'nde Bayezid'in oğlu iddiasıyla dolaşan biri Murat'ın iktidarına gölge düşürüyordu. Bu Düzme Mustafa etrafına taraftar toplayıp faaliyetlerde bulunmaya başlamıştı. Buna bir de o sırada Rumeli'de bulunan Cüneyt Bey de katıldı. Düzme Mustafa Cüneyt'i vezir yapmıştı. Şimdi Cüneyt herhalde kendi beyliğindeki iktidarını düşünerek Osmanlı iktidarını parçalamayı hedefliyordu. Gelgelelim Sultan Murat, Cüneyt Bey'e eski beyliğinde iktidar vadedince, o da Düzme Mustafa'dan ayrılıp beyliğine dönmüştü. Zaten 1422 senesinde Sultan II. Murat, Düzme Mustafa'yı ortadan kaldırmıştır²²⁹. Beyliğine dönen Cüneyt, Doukas'ın dediğine göre burada çok sevilen ve sayılan biridir. Cüneyt Bey, beyliğine döndüğünde burada Aydınoğlu Mehmet'i ortadan kaldırarak hâkim oldu. Şimdi yeniden beyliğin başına geçmiştir²³⁰. Ne var ki Cüneyt Bey'in Aydın ilindeki hâkimiyeti ve diğer beylerle ilişkilerini geliştirmesi Osmanlı Sultanı Murat'ı endişelendirmeye başlamıştır. Bölgede Cüneyt'e karşı hürmet gösterilirken halkın Osmanlılara yüz çevirmesinin ve genel huzursuzluğun sebebi olarak Sultan Murat

²²⁸ Aşık Paşazade, s. 158; Neşrî, s. 545; Doukas, ss. 99-102; Atsız, ss. 62-63, 224; Balivet, ss. 77-80.

²²⁹ Aşık Paşazade, ss. 163-165; Atsız (Haz.), ss. 64-66.

²³⁰ Doukas, ss. 155-157.

Cüneyt'i görüyordu. Nitekim Murat, Cüneyt Bey'in üzerine Oruç Bey ve bölgede timar tevcih edilen Yahşi Bey'i göndermiştir. Bu haber üzerine Cüneyt Bey İpsili Kalesine çekilmiştir. Böyle olunca Oruç ve Yahşi beyler geri döndü. Ancak Cüneyt'in Osmanlı aleyhine tavırları ve halkı kendi yanına çekmeye girişmesi neticesinde tekrar harekete geçildi. Hamza Bey, Yahşi Bey, Saruhan ve Bursa sancakbeyleri toplanarak kaledeki Cüneyt'i kuşattılar. Öte yandan Sultan Murat kalenin denizden kuşatılması için bir Cenevizli ile anlaştı ve o da Sakız'dan üç gemi kiralayarak kuşatmaya katıldı. En sonunda Cüneyt Bey teslim olmaya mecbur kalmıştır. Ele geçirilen Cüneyt öldürülerek teşhir edildi (1425). Oğullarının da yaşamına son verilmişti. Artık tüm Aydın ili kesin olarak Osmanlı egemenliği altındadır²³¹.

Sultan II. Murat Düzme Mustafa ile meşgul olduğu sırada kargaşadan yararlanan Menteşeoğlu İlyas Bey'in iki oğlu Üveys ve Ahmet Edirne'den kaçarak yurtlarına dönmüşler ve beyliği diriltmişlerdir. 1421'de İlyas Bey'in ölümü ardından beyliğin başına geçen kardeşlerden Üveys'in aynı yıla ait gümüş bir sikkesi bulunmakta. Yine Ahmet adına da tarihsiz bir sikke mevcuttur. Bu iki kardeş aynı zamanda belki iki farklı merkezde hüküm sürmüş ancak bu da pek uzun değildir. Zira Cüneyt sorunun halledilmesinden önce, 1424'te Sultan Murat Menteşeoğulları Beyliği'ni ilhak etmiş ve egemenlik kurmuştur. Menteşeoğlu iki kardeş Tokat'a gönderildi ve burada hapsedildiler. Böylece Menteşeoğulları Beyliği son bulmuştur²³².

Bu Osmanlı egemenliğine geçen beyliklerin topraklarında bulunan Ayasuluk, Balat ve Milas kentleri uluslararası ticaret açısından çok kıymetli yerler olmalarının yanında korsanların da istinatgâhı veya çıkış noktası durumundaydı. Şimdi bu korsanlar da Sultan hizmetinde çalışmaya başlayarak Osmanlı donanmasına güç katacaklardı²³³. Artık buralardaki ticaretin kontrolü de Osmanlı Devleti'ne geçmiştir.

Tüm bu beylikler su kaynakları bol, verimli topraklara sahip ve ticaret güzergâhlarının geçtiği bir bölgede olmalarının sağladığı imkânlarla ekonomik olarak yükselmişlerdir. Beyliklerin üretimleri hakkında eldeki temel bilgiler dönemin

²³¹ Âşık Paşazade, ss. 177-179; Neşri, II, ss. 583-587; Doukas, ss. 168-174; Akın 80-83.

²³² Âşık Paşazade, s. 180; Neşri, II, ss. 587-590;

²³³ Wittek, s. 102.

önemli kaynakları İbn Battûta ve Ömerî tarafından sağlanmaktadır. Anadolu’da küçük ve büyük baş hayvanların ve atların bolluğu dikkat çekicidir. Hatta komşu bölgelere et ihracatı yapılmaktadır. Yine komşu bölgelere nispetle fiyatların düşük olduğu göze çarpmaktadır. Ömerî bu ucuzluğu çokça meranın olmasına, limanlara ve aktif ticarete, düşük vergilere bağlamıştır²³⁴. Anadolu’nun en kıymetli, rakipsiz atları Kütahya’da yetiştirilmektedir. Ayrıca Kastamonu’da soyunun kayıtları tutulan çok kıymetli atlar bulunurdu. Kütahya’da şap üretilmektedir. Bununla beraber üretilen buğday, pirinç, balmumu, kenevir Menderes üzerinden taşınarak ihraç edilirdi²³⁵. Denizli’de ise farklı olarak üretimi yapılan nar dikkat çekmektedir. Bolca üretilen nar pahalı değildir. Nardan pekmez ve şarap da yapılmaktadır²³⁶. Balıkesir’de bol miktarda ipek ve bir tür ilaç olan lavdanom üretilmekte ve ihraç edilmektedir²³⁷. Anadolu’nun batı kıyılarındaki bu beylikler deniz gazalarından fazlasıyla esir elde ettiği için köleler boldur. Batılılar için burası önemli bir köle pazarıdır. Ayrıca doğudan batıya uzanan köle ticareti güzergâhları buradan geçmektedir. Aydınoğulları yoğun deniz faaliyetleri sebebiyle herhalde kölenin en çok bulunduğu beylikti. İbn Battûta bu yöredeki beylerin kendisine köleler hediye ettiklerini kaydeder. Öte yandan Balıkesir de önemli bir köle pazarıdır. İbn Battûta burada kendisine bir köle satın almıştı²³⁸. Aydınoğulları havalisinde çeşitli hububatın yanında pamuk ve keten gibi ürünler de yetiştirilirdi²³⁹.

Anadolu ticareti bu dönemde genellikle hammaddelerin ihracatı ile az bulunan ve lüks maddelerin ithalatı şeklinde işlemektedir. Buna ek olarak doğunun kıymetli ve rağbet gören malları için bir transit pazar konumdadır. Bu biçimde işleyen ticaretin Batı Anadolu’daki en önemli noktaları Ayasuluk ve Balat idi²⁴⁰. Ayasuluk’ta tüccarın emtiayı saklayabilecekleri kiralık depolar mevcuttu ve Menderes üzerinden taşınan ürünler bu depolara koyulurdu²⁴¹. Ayasuluk ve Balat

²³⁴ Ömerî, ss. 144-145.

²³⁵ Ömerî, ss. 147, 158-159; Koca, s. 128.

²³⁶ Ömerî, s. 160.

²³⁷ Ömerî, s. 166.

²³⁸ İbn Battûta, ss. 424, 428; Ömerî, ss. 166, 168.

²³⁹ Baykara, Umur Paşa, ss. 75-76.

²⁴⁰ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 23.

²⁴¹ Yaman Dalanay, “The Medieval Harbour Of Ephesus/Ayasuluk”, **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu – I: Aydınoğulları Tarihi, (04-06 Kasım 2010): Bildiriler**, (Yayına Haz. Mehmet Ersan, Mehmet Şeker ve Cüneyt Kanat), TTK Yay., Ankara, 2013, s. 169; Koca, s. 156.

XIV. yüzyılda Batı Anadolu'nun en önemli dış ticaret limanlarıyken Foça, Çeşme (Aerythre), Kuşadası, Kadıkalesi (Anaea/Ania), Fethiye, İzmir daha az önemdeki dış ticaret limanlarıdır. Yerel ticaret merkezleri ise Birgi, Tire, Sultanhisar, Güzelhisar/Aydın, Çine, Milas, Peçin, Muğla, Köyceğiz idi²⁴². Batılıların tahıl tedarik ettiği önemli pazarlardan biri Anadolu'dur. Ceneviz tüccarı Ayasuluk, Balat ve Foça'dan tahıl ithal ederdi. Sakız Cenevizlileri Türklerden tahıl satın alıyorlardı. Hatta Aydınoğlu Cüneyt de Sakız'a tahıl satmıştır. Öte yandan Venedikliler de hem Menteşe hem de Aydın ilinden tahıl ithal ederlerdi. Bu pazarlarda Venedik ve Cenova rekabeti yaşanmıştır²⁴³. Ticareti yapılan ürünler arasında hayvanlar, hayvan derileri ve postları da bulunmaktadır. Gemi inşası için temel bir malzeme olan kerestenin hem ihracatının hem de ithalatının yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında yine gemi yapımındaki önemli malzemelerden ziftin ticareti de yapılmaktadır²⁴⁴. Ayasuluk'tan batılı tüccar pamuk, yün, buğday gibi ürünler satın alırdı²⁴⁵. Doğu Akdeniz'de ciddi bir köle ticareti söz konusudur. Batılılar bu köle ticaretini Pera, Girit, Sakız, Kıbrıs, Rodos ve Nakşa üzerinden yürütmekteydi. Batı Anadolu beyliklerinde köle pazarları mevcuttur. Bu pazarlarda beyliklerin gazalardan elde ettiği, çoğunluğu Rum olan köleler bulunmaktaydı. Türkler köle ticaretinden önemli gelir elde etmiştir. Diğer taraftan Sakız ve Cenova'daki köle pazarlarında Türk kölelere de rastlanabiliyordu²⁴⁶. Bütün bu ticareti siyasi olaylar etkileyebilmektedir. Çatışmalar ticareti rahatsız eder. Timur darbesinden birkaç sene sonra ticarete düzelme görülebilmektedir. XIV. yüzyıl sonlarında tahıl ticaretinde düzensizlik baş göstermiştir²⁴⁷.

Aydınoğullarında 1353'e kadar genel ithalat vergisi alınmazken ihracat için % 4 vergi alınırdı. Ancak şarap, sabun, balmumu, hububat, hayvanlar ve köleler için özel vergi tarifeleri bulunurdu. 1353'te ithalat ve ihracat için genel olarak tüm tüccar % 2 oranında temel bir vergi ödemek zorundaydı. Yine özel vergi tarifleri mevcuttu.

²⁴² Çağla Caner Yüksel, "14. – 16. Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Ticaret Ve Kent Ağı", **CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı (Uşak / 14-16 Nisan 2011)**, Cilt: II, (Yayına Haz. Adnan Şişman, Tuncer Baykara ve Mehmet Karayaman), Uşak İli Kalkınma Vakfı Yay., İzmir, 2011, s. 1346; Baykara, Umur Paşa, ss. 77-78.

²⁴³ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 63-64, 66.

²⁴⁴ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 30, 33-34.

²⁴⁵ Heyd, s. 604.

²⁴⁶ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 37-38,42; Zachariadou, Holy War, s. 218.

²⁴⁷ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 67-68.

1337’de temel tahıl ürünleri ve kuru sebzeler % 6 oranında bir vergiye tâbidir. 1353’ten sonra vergilerin çoğu artmıştır. Bu dönemde bölgede fiyat artışı yaşanmıştır. Gelgelelim Aydınoğulları Beyliği ticaretinin en zayıf dönemi Haçlı Seferi (1344) ve sonrasındaki birkaç yıl boyunca yaşanmıştır. Öyle ki Ayasuluk’da tüccar bir hayli azalmıştı²⁴⁸. Ayrıca 1404-1405 tarihinde de Cüneyt’in Ayasuluk’u ele geçirmeye çalıştığı sırada yangın, yağma ve kıyımı²⁴⁹ ticareti sekteye uğratmış olmalı. Zira Ayasuluk’ta yaşayan Hristiyan tüccarlar da vardı²⁵⁰. Menteşeoğullarında ise tüm tüccar % 2 ithalat ve % 2 ihracat vergisi ile yükümlüydü. Bunun yanında özel vergi tarifeleri de mevcuttur. Örneğin atlar için hayvan başına 3 akçe (asper) vergi alınırdı²⁵¹. Menteşeoğulları topraklarındaki en önemli ticaret kenti olan Balat pazarında safran, susam, bal, balmumu, Kütahya şapı, köleler ve doğudan gelen çeşitli ürünler satılmaktaydı. Özellikle Rodos ve Kıbrıs adaları Balat’tan buğday tedarik ediyorlardı. Yakınında bulunan Sakız Adası ile Balat’ın yoğun ticaret trafiği vardı. Öte yandan Sakızlı tüccar da Balat’da tekstil ürünleri, sabun, kalay ve kurşun gibi maddeler ihraç ederlerdi²⁵². Aydın ve Menteşe beylikleri limanlarından adalara, batıya ithal edilmek üzere tahıl getirilirdi. Adalar birer ihracat merkezidir. Batı ülkelerinin iâşesinde çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Batı Anadolu’daki Türkler mısır ihracatını kesince Ege pazarlarında fiyatlar yükselmişti. Türkler bu yolla Hristiyanlara baskı uygulamaktadırlar²⁵³. Saruhanoğullarının 1340 yılında Latinlerle yaptığı bir anlaşma olduğu bilinmektedir. Saruhanoğulları Latinlere çeşitli tahıllar, kuru meyve, zeytinyağı, şap, afyon, pamuk, Gördes halıları, çeşitli hayvanlar ve köle ihraç etmektedir. Saruhanoğullarının ithal ettiği ürünler ise diğer beyliklerde olduğu gibi daha çok tekstil ürünleri, şarap ve sabundur. Saruhanoğulları malların kıyıdaکی ihraç noktalarına taşınmasında Gediz nehrinden faydalanmıştı²⁵⁴.

²⁴⁸ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 156-158.

²⁴⁹ Zeki Arıkan, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ”, **Belleten**, Cilt: LIV, Sayı: 209, 1990, s. 138.

²⁵⁰ Heyd, s. 607.

²⁵¹ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 153, 156

²⁵² Heyd, s. 608.

²⁵³ Zachariadou, Holy War, s. 218.

²⁵⁴ Mustafa Korkmaz, “Anadolu Beyliklerinin Sosyo-Ekonomik Tarihine Bir Örnek: Saruhan Beyliği”, **Türkler**, Cilt: 7, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 421; Emecen, Saruhanoğulları, s. 173.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAKIZ CENEVİZ KOLONİSİ İLE TÜRKLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.1. SAKIZ MAONASI VE TÜRK BEYLİKLERİ SİYASİ-ASKERİ İLİŞKİLERİ

XIV. yüzyıl başlarında Türkler Batı Anadolu'da egemen hale gelmiş ve idarelerini kurmuşlardır. Ve aynı süreçte deniz faaliyetlerine de başlamışlardır. Kısa sürede Türkler bir tehdit haline gelmiştir. 1304 senesinde Katalanlar Türk tehdidine karşı kışı Sakız Adası'nda geçirmişlerdi. Aynı yıl adaya bir Türk saldırısı gerçekleşmişti. Yine aynı sıralarda Zaccarların Sakız Adası'na yerleşmesiyle zaman zaman Sakız Türklerin denizlerde ilerlemesine engel teşkil etmiştir. Rodos Şövalyeleri ile Cenevizli tüccarlar arasındaki sürtüşmelerden dolayı ortaya çıkan gerilim Cenevizliler ile Menteşeoğullarını yakınlaştırmıştı.

1319 senesinde Aydınoğlu Mehmet Bey Sakız Adası üzerine bir sefer gerçekleştirmiş ancak bir başarı elde edememiştir. 1329'da Umur Bey İzmir liman kalesindeki Martino Zaccaria'yı teslim olmaya mecbur etmişti. Martino Zaccaria da Sakız Adası'na çekilmiş ve Umur Bey'in haraçgüzârı haline gelmişti. Bu ilişkiden kaynaklı olmalıdır ki aynı yıl Bizans İmparatorluğu'nun Sakız'a egemen olmasından kısa bir süre sonra Umur Bey adaya bir saldırı gerçekleştirmişti. Sakız'daki Zaccarialar döneminde Martino Zaccaria'nın Umur Bey'e boyun eğip, haraçgüzâr olması bir dönüm noktasını teşkil eder. Böylece Aydınoğulları Beyliği deniz faaliyetleri karşısındaki Zaccaria engelini aşabilmiştir. Bizans İmparatoru II. Andronikos Sakız'ı Zaccarialara bırakırken Türk tehlikesi etkili olmuştu. Oysa şimdi ise Zaccarialar Türklere karşı boyun eğmiştir.

1335 senesi sonlarında Karaburun açıklarında III. Andronikos ile Umur Bey arasında yapılan görüşmede, İmparator dostluğu ve yardım sözü karşılığında Sakız Adası'nı Umur Bey'in nüfuzuna bırakmıştı. Sakız Adası Bizans egemenliğinde bulunduğu halde de Aydınoğulları önündeki bir engel olmaktan çıkmıştır. İzmir'deki Umur Bey'in nüfuz alanına Sakız Adası dâhil olmuştur. Bu ada önce Türklerden korumak için Zaccarialara bırakılmışken şimdi Türklerin dostluğunu kazanmak isteyen Bizans siyasetine uygun olarak Türk nüfuzuna bırakılmıştır.

1344 yılında Haçlı İttifakı İzmir liman kalesini ele geçirmeyi başarmıştı. Umur Bey aralıksız taarruzlarla kaleyi geri almaya çalışmış ve 1348'de bu taarruzların birinde hayatını kaybetmişti. Hızır Bey'in İzmir liman kalesindeki Haçlı varlığını kabullenmesi üzerine Müttefikler ile Aydınogulları Beyliği arasında bir anlaşma yapılmıştı. Bundan sonra Aydınogulları Ege'de Latinler için bir tehdit unsuru olmaktan çıkmıştır. Haçlı Seferinin yarattığı kargaşa ortamında Cenevizliler Sakız Adası'nı ikinci defa ele geçirmek için fırsat bulmuşlardır.

1346 senesine tarihlenen Aydınoglu Hızır Bey'e ait ancak kime verildiği bilinmeyen bir ahidnâme mevcuttur. Bu anlaşma karşılıklı şekilde taahhüt edilmiş maddeleri içermektedir. Anlaşmada can ve mal güvenliği, zararların tazmini ve ticaret serbestliği ele alınmıştır. Bu ahidnâmenin karşı tarafının aynı tarihte Sakız'a yerleşen Cenevizlilerin olabileceği öne sürülmüştür²⁵⁵. Haçlı İttifakı ile Aydınogulları Beyliği arasında görüşmeler sonucu oluşan ve Papa'nın onayıyla yürürlüğe giren 1348 tarihli anlaşmada, Hızır Bey daha önce Rodos Şövalyeleri ile yaptığı anlaşmayı kabul ederek sürdüreceğini taahhüt etmesi 1346 tarihli ahidnâmenin tarafının Rodos Şövalyeleri olduğu ihtimalini güçlendirir²⁵⁶. Zira Hızır Bey ait bilinen sadece iki ahidnâme mevcuttur.

Venediklilerin Ege'de nüfuzunu arttırması Cenevizlilerle gerilimlerinin artmasına sebep olmuştu. Neticede 1350 senesinde bu iki ezeli rakip arasında bir savaş başlamıştı. Bu süreçte Cenevizliler Aydınogulları Beyliği'ne yakınlaştı. 1351 senesinde Cenova Komünü ile Aydınogulları Beyliği arasında bir anlaşma yapıldı. Cenevizlilerin Aydınogulları ile ilişkilerini bu anlaşma düzenlemiştir. Cenevizliler çeşitli imtiyazlar elde etmiş ve savaş sırasında küçük yardımlar sağlayabilmişti. Bu anlaşma ile Ayasuluk'da bir Ceneviz konsolosluğu kurulmuştur. Bu anlaşma ile Sakız Maonası ile Aydınogulları ilişkilerinin de gelişmeye başlamış olabileceğini varsayabiliriz.

XIV. yüzyılda Türklerin idaresindeki bölgelerde Ceneviz yargısının işlediği görülebiliyor. Türkler Sakız Adası'ndaki Ceneviz mahkemesini kullanabiliyordu.

²⁵⁵ Delilbaşı, s. 100.

²⁵⁶ Serdar Çavuşdere, **Marino Sanudo Torsello'nun Gözünden XIV. Yüzyılın Birinci Yarısında Ege'de Egemenlik Mücadelesi, 1291-1353: Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, ss. 446-447.

Pamuk satışı üzerine bir anlaşmazlık için alıcı 1414'te Sakız'daki mahkemeye başvurmuştu. Bu ticaret içerisinde Bergamalı Kâtip Paşa adında bir Türk de bulunuyordu. Davanın Sakız'daki bir mahkemede görülmesi, mahkemeye başvuranın Ceneviz vatandaşı olması veyahut da satışın Sakız'da yapılmış olmasından kaynaklanır. Bir başka örnek de Maona tarafından Foça'ya vergi tahsildarı olarak görevlendirmiş olan Francesco de Campis ile bir Türk tacir arasında yaşanan anlaşmazlıktı. Francesco de Campis şap satın almak üzere bir Türk'e ödeme yapmış ancak şapı teslim alamamıştı. Kölelerinin Foça'ya kaçtığını iddia eden Türk, para iadesini de reddetti. Francesco de Campis parasını geri almak için Sakız'daki Ceneviz mahkemesine başvurmuştur. Süreç işlerken davacı haklarını Sakız Maonası'na devretmişti²⁵⁷. XIV. yüzyıl ortalarından itibaren ilişkilerin hızla geliştiğini ve ticaretin de arttığını söyleyebiliriz. Gelişen ilişkiler Türk bölgesinde Ceneviz adli idaresinin yerleşmesini hazırladı. Cenevizliler ve Türkler arasındaki anlaşmazlıklar koşullara bağlı olarak Türk veya Ceneviz mahkemelerinden birinde görülebiliyordu.

1388 ve 1389 yıllarında Pera Cenevizlileri, Sakız Maonası, Kıbrıs Krallığı ve Midilli'deki Cenevizli Gattilusio Lordluğu arasında başarısız bir Türk karşıtı ittifak girişiminde bulunulmuştu. Bu başarısız girişimin hedefi en başta Osmanlı olmak üzere tüm Türk idareleriydi. Daha sonra da Batı Anadolu'ya da egemen olmuş Osmanlı Devleti'ne karşı bir girişimde bulunuldu. 1392'de Sakız Maonası, Midilli Gattilusio Lordluğu ve Rodos Şövalyeleri Osmanlılara müşterek bir harekât için görüşmeye başlamıştır. Sultan Bayezid'in Batı Anadolu'ya egemen olup buradaki limanlardan deniz akınları yapması ve tahıl ihracatını kısıtlaması buna sebep olmuştu. 1396'dan sonra durum aleyhine gelişen Venedikliler, 1400 senesinde Osmanlıların ağırlaşan baskıları ve ciddi tahribatları altında eziliyordu. Kısa bir süre sonra Venediklilerin gözde mülkleri Girit ve Eğriboz'un her an bir saldırıya uğrayabileceği endişesi artınca Rodos, Sakız ve Nakşa idareleri ile temas kurulmuştur²⁵⁸. 1402'de Timur darbesiyle kargaşaya sürüklenen Osmanlı Devleti bir süreliğine tehlike olmaktan çıkınca Sakız Maonası ve Ege'deki Hristiyanlar

²⁵⁷ Kate Fleet, "Turkish-Latin Diplomatic Relations in the Fourteenth Century: The Case of The Consul", **Oriente Moderno**, Cilt: 22, Sayı: 3, 2003, (Turkish-Latin Diplomatic Relations), s. 609.

²⁵⁸ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 74, 75, 78-80; Balard, LRG, s. 95.

rahatlamış ve müşterek bir harekâta gerek kalmamıştır. Ancak yine de Sakız Maonası ve Hristiyan güçlerin arasında bulunduğu bir cephe 1403 senesinde, Gelibolu’da, sivrilen Süleyman Çelebi ile anlaşma yapmıştır.

1403 Gelibolu Anlaşması bir barış anlaşmasıdır. Anlaşmaya göre Osmanlı topraklarında, anlaşmanın tarafları olan Hristiyan güçlerin tüccarları, eskiden yükümlü oldukları vergileri ödemeye devam edeceklerdi. Tüm Osmanlı limanlarının açık olacağı taahhüt edilmiştir. Süleyman Çelebi babası gibi tahıl ihracatında bir kısıtlama yapmayacağını sözünü vermiştir. Osmanlı gemileri anlaşmadaki Hristiyan güçlerin onayı olmadan Çanakkale Boğazı’ndan geçemeyecekti. Sakız’da tutulan yirmi beş tutsağın salınması kararlaştırılmıştır. Sakız Maonası’nın Ayasuluk hâkimine ödediği 500 dukalık haraç kaldırılmıştır. Yeni Foça’nın ödemekte olduğu haraçtan 500 duka indirim yapılmıştır²⁵⁹. Bu anlaşma ile büyük mağlubiyetin ardından gücü kırılmış Osmanlı Devleti’nin Çanakkale Boğazı’ndan serbest geçişi kısıtlanarak Ege’den uzaklaştırılmıştı. Böylece Sakız Adası Osmanlı tehdidinden kurtulup huzura kavuşmuştur. Sakız Maonası yükümlü olduğu haracın kaldırılması ile mali olarak rahatlatmıştır. Osmanlı Devleti’nin acizliğinden yararlanarak tahıl ambargosunu kaldırtan Hristiyan güçler önemli bir başarı elde etmiş oldu. Böylece tahıl gibi temel bir maddenin akışı sağlanarak iâşe krizi halledilmiş oldu.

Timur’dan itibaren Batı Anadolu’daki kargaşa ile idari ve sosyo-ekonomik buhran Osmanlı Sultanı II. Murad’ın tam egemenlik kurmasına kadar sürmüştür. Bu durum bölgedeki ilişkileri olumsuz etkilemiş olabilir.

XIV. yüzyılda Aydınoğulları bölgesine gelen Hristiyan ziyaretçilere ve Sakız elçilerine pek sıcak davranılmamıştı. XV. yüzyılda bu durum değişmiştir. Batı Anadolu’da faaliyetlerde bulunan Şeyh Bedreddin Sakız Adası’na seyahat etmiştir. Dönüşünde Sakızlı yüksek memurlardan biri bizzat Anadolu kıyılarına kadar gelip Bedreddin’i uğurlamıştı. Birkaç yıl sonra Şeyhin müridi Börklüce Mustafa da Sakız Adası’nı faaliyet alanı olarak seçmişti²⁶⁰. Sakız ile Türk egemenliğindeki kıyılar arasında temas kurmak zor değildir. XV. yüzyılın başındaki bu temaslar yüzyılın geri kalanında gelişecek ilişkilerin emaresi olarak görülebilir.

²⁵⁹ George T. Dennis, “1403 Tarihli Bizans - Türk Antlaşması”, çev. Melek Delilbaşı, **DTCF Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 1.4, 1978, ss. 160-161.

²⁶⁰ Balivet, ss. 62, 63, 79.

3.2. SAKIZ MAONASI VE TÜRK BEYLİKLERİ TİCARİ İLİŞKİLERİ

Anadolu'da üretilen ve Anadolu'ya doğudan gelen ürünlerin ticareti için adalar önemlidir. Bu sebeple Cenevizliler, diğer kolonilerine ulaşımında önemli olan Sakız'a ayrıca değer yüklediler. Bu bağlamda da Cenevizliler adaları kontrol altında tutmak istemiştir. Sakız Adası önemli bir güzergâh üzerindedir. Anadolu ticaretinden faydalanmak açısından da avantajlı bir konumdaydı. Sakız Adası bir antrepo ve istasyondur. Öte yandan Anadolu'ya egemen olan Türkler ticareti de kontrol ediyorlardı. Bu durumda Türkler ile Cenevizliler arasında mecburi bir ilişki vardır²⁶¹. Batı Anadolu'da ticaretin yürütüldüğü iki önemli liman kenti Ayasuluk ve Balat idi. Ticaret arttıkça bu iki kent başta olmak üzere Batı Anadolu kentleri büyümüş ve gelişmiştir. Balat ve Ayasuluk XIV. yüzyılın ikinci yarısında kozmopolit bir ticaret merkezi görünümündedirler. Sakız'a Cenevizlilerin yerleşmesiyle bu kentlerin de gelişme dönemi başlamıştır. Zira ticaretle gelişme ve bir artış yaşanmıştı²⁶². Aynı zamanda Cenevizliler Sakız'a yerleşince kendi iâşelerini de Anadolu kıyılarındaki beyliklerden sağlıyorlardı. Türk beylikleri için de Avrupa tüccarı önemli bir gelir kapısıdır.

Batı Anadolu'daki en önemli ticaret kentlerinden biri Aydınogulları Beyliği egemenliğinde bulunan Ayasuluk kentidir. Antik bir mirasa sahip, XIV. yüzyılın başında Türkler tarafından ele geçirilen şehir, gelişen ticaretle en parlak zamanlarını bu yüzyılda yaşamıştı. Ayasuluk XIV. yüzyılda Akdeniz ticaret ağına entegre olmuştur. 1337'de Ayasuluk'da Venedik konsolosluğu kurulmuştu. 1351 anlaşmasıyla Ayasuluk'da bir Ceneviz mahallesi ve konsolosluğu oluşturuldu. 1351 Aydınogulları ve Cenevizliler arasındaki anlaşma ile aradaki ticaretin arttığı söylenebilir. Bu bağlamda ticaret hacmi artan Ayasuluk kenti de gelişmiştir²⁶³. Ayasuluk'ta çeşitli kumaşlar, pamuk, yün, tahıllar, balmumu, şap, şarap, gümüş, kenevir, sabun, at, sığır ve köle satılmaktaydı.

Aydınogulları egemenliğindeki topraklarda Ayasuluk'dan başka dikkat çeken liman kentleri Çeşme, Klazomenai, Foça ve İzmir'dir. İzmir bunlar arasında geç bir

²⁶¹ Zachariadou, Trade and Crusade, s. 126.

²⁶² Zachariadou, Trade and Crusade, s. 127; Yüksel, s. 1356.

²⁶³ Dalanay, s. 169; Arıkan, ss. 133, 136.

vakitte ticaretle öne çıkacaktır. Türkler zamanında İzmir limanı deniz seferleri için bir üs olarak kullanılmıştı. 1344'ten itibaren Hristiyan döneminde de önemli bir ticaret limanı değildi. Klazomenai eski bir liman yerleşimidir. Ancak burası ticaret için çok da kullanılmıyordu. Sakız Adası'nın tam karşısındaki Çeşme, özellikle Sakız Cenevizlilerin uğradığı bir yerdi. Kıyıdan içeri doğru uzanan yol üzerinde zamanla bir pazar olarak Urla ortaya çıkmıştır. Urla hem Çeşme hem de Klazomania'ya yakındı²⁶⁴. Aydınoğulları sınırları içerisinde yüksek seviyede seyreden uluslararası ticaretiyle en gelişmiş kentin Ayasuluk olduğu anlaşılmaktadır. Ardından Çeşme büyük olmasa da dikkate değer bir ticarete sahiptir. Sakız ile kıyı kentleri arasında ulaşımı en elverişli yer Çeşme'nin²⁶⁵ olması Sakız ile aralarında doğal bir iletişimi ortaya çıkarmış. Foça önceden beri çıkarılan şapın satılmasıyla uğrak bir liman kentiydi. Sadece şapın satılmadığı, başta buğday olmak üzere çeşitli tahılların ve başka birkaç ürünün satıldığı önemli bir liman kentiydi. İzmir ise zamanla ticari hareketliliğin odak noktalarından biri haline gelecek ve gelişecektir.

Batı Anadolu'daki en önemli ticaret kentlerinden bir diğeri Menteşeoğulları Beyliği egemenliğindeki Balat kentidir. Önemli bir pazar olan Balat, Menteşeoğulları Beyliği'nin uluslararası ticaretinin yapıldığı kentti. Yakınındaki Sakız ile ciddi bir ticari ilişkisi mevcuttu. Sakızlı tüccar Balat'a sık sık gelirken, ada idaresi ile beylik arasında diplomatik ilişkilere rastlanmıyor. Öyle ki beylikle ilişkileri önceden beri yoğun olan Venedikliler ticarete de çok etkindi. Venedikliler Menteşeoğulları beylerinden pek çok imtiyaz elde etmişlerdir. Balat'ta bir Venedik konsolosu bulunuyordu. Ayrıca Venedikliler buraya bir kilise inşa etmişti. Venediklilerin Menteşeoğulları beyliğindeki ağırlığı görülüyorsa da, uluslararası ticaret kenti Balat'ta da Sakız Cenevizlileri çok aktıftı. Balat'ta çeşitli tahıllar, susam, bal, balmumu, şap, halı, dokumalar, köle ve safran satılmaktaydı²⁶⁶. Balat'ta hamamın duvarlarında bulunan gemi resimleri kentin uğrak bir uluslararası ticaret kenti olduğunu kanıtlamaktadır. Balat'a gelen gemi mürettebatından hamamı kullananların bıraktıkları izler Balat'ın hareketli bir liman kenti olduğunu gösterir. Resimlerdeki

²⁶⁴ Baykara, Umur Paşa, ss. 77, 78; Heyd, s. 603.

²⁶⁵ Baykara, Çeşme Kalesi, ss. 611-612.

²⁶⁶ Heyd, s. 608; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, s. 267.

gemiler daha çok Ceneviz ve Venedik gemileri olarak yorumlanmıştır. Limana uğrayan bu ticaret gemileri kentin ekonomik canlılığının göstergesidir²⁶⁷.

Beyliklerin yaptığı anlaşmaların çoğu mütekabiliyet esasına göre düzenlenmesinden Türk tüccarın da adalarda ticaret yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak konsolos bulundurma hakkının Türklere tanınmamış olması da Ceneviz veya Venedikliler kadar yoğun bir Türk ticaretinin olmadığını gösterir²⁶⁸. Yani Türk tüccar Latin bölgelerinde, Latinlerin Türk bölgesinde gösterdiği kadar faaliyet göstermiyordu.

Sakız Maonası, diğer batılıların da yaptığı gibi beyliklerden, en çok temel tüketim maddesi olan buğday ve diğer tahılları satın alıyorlardı. XIV. yüzyılda Batı Anadolu'dan tahıl ihraç eden en önemli liman Ayasuluk limanıdır. Aydınoğulları Beyliği'nin artan gücü ilişkileri bozarken batılı tüccarı da endişelendiriyordu. Diğer taraftan 1343 senesinde Kırım bölgesini idare eden han ihracatı yasaklayınca batılılar iase sıkıntısı çekmeye başladı. Karadeniz tahıllarından mahrum kalan Hristiyanlar Türkiye'den tahıl akışını rahatlatmak için Aydınoğulları üzerine bir Haçlı Seferi organize etmişti. 1344 yılındaki Haçlı Seferi kısa süreliğine ticareti sekteye uğratsa da sonrasında alışveriş hız kazanarak devam etti. Daha sonra 1390'daki Osmanlı yayılması sırasında Batı Anadolu limanlarından yapılan ticaret olumsuz etkilendi ve bölge tahıl kaynağı olarak güvensiz görülmeye başlandı. Batı Anadolu'dan tahıl ihracatının tam olarak kesilmediğini söylemek gerekir, fakat Osmanlı tehdidi ve kısıtlamaları ticareti kesintiye uğrattırıyor ve dalgalanmalar yaşanıyordu. Timur darbesinden ticaretin de etkilenmesi kaçınılmazdı. Buna karşın Timur, Sakız Maonası da dâhil, Hristiyan idarelerine elçiler göndererek ticaretin engellenmeyeceğini ve tehlike olmadığını bildirerek ticaretin kesilmemesini sağlamaya çalışmıştı. Bu halde 1402'de Sakız'dan Cenova'ya Türk tahılı taşınmıştı. Ticaretin kesilmediği görülürken durgun bir şekilde işlediği ve bir artış yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Batı Anadolu'da tahıl ticareti XIV. yüzyılın sonlarından itibaren düzensiz ve durgundur²⁶⁹.

²⁶⁷ Otto F. A. Meinardus, "Balat (Ortaçağda Miletos) Kentinin Ekonomik Canlılığının Kanıtları", çev. Şadan Karadeniz, **Belleken**, Cilt: XXXVII, Sayı: 147, 1973, ss. 302-304.

²⁶⁸ Delilbaşı, s. 101.

²⁶⁹ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 63, 65-68.

Sakız Cenevizlileri Türklerden tahıl ithal edenlerin başında gelmektedir. 1414 senesinde Sakız Adası'nda düzenlenen bir belgeye göre Sipahi Bayezid adındaki bir Türk, notare Domenico Giustiniano'ya sattığı buğday ve metal gibi tüm malların ücretini aldığını doğrulamıştı. Kayıtlar Sipahi Bayezid'in ilk ticareti olmadığını ve hatta onun Sakız'a mal tedarik ettiğini çağrıştırmış. Yine aynı vakitlerde Aydınoğlu Cüneyt Bey Sakız'a tahıl satmıştır²⁷⁰.

XIV. yüzyıl sonları ve XV. yüzyıl başlarında Cenevizliler Balat'dan halı ihraç ederlerdi. Balat'dan balyalar halinde kumaş da satılırdı²⁷¹. Kumaş Anadolu'ya batıdan ithal de edilirdi. 1354'ten itibaren Sakız'dan Anadolu'ya ipek getiriliyordu. 1377'de Domenico Cattaneo, Cenova'dan gemisine çeşitli ürünler ve de kumaş yüklemiş, Sakız üzerinden Ayasuluk'a varacaktı. 1382'de yine Ayasuluk'a gitmek üzere gemiye kumaş yüklenmişti. 1394 senesinde de Ayasuluk'a gitmek üzere Sakız limanında bekleyen bir Ceneviz gemisine bir balya tafta kumaş yüklenmişti²⁷². Anadolu pamuğu Ayasuluk ve Balat pazarlarına taşınırdı. Bu pazarlardan pamuğu genellikle Sakız Cenevizlileri alırdı. Avrupalılar pamuk ihtiyaçlarını karşılamak üzere Anadolu'ya yönelmiştir. Bu ticarete de Sakız aracı olmuş ve önemi artmıştı²⁷³. 1377 senesinde Balat'tan Cenova'ya giden bir gemiye 3.942 Ceneviz lirası değerinde otuz yedi çuval pamuk yüklenmişti²⁷⁴. 1414 senesinde Bergamalı Türk tacir Kâtip Paşa Sakız Adası'ndaki bir Ceneviz tacirine pamuk satmıştır²⁷⁵.

Sakız Adası'nda üretilen özgün sakız ürünü yüksek kazanç sağlamaktadır. Akdeniz'de ilgi gösterilen lüks tüketim maddelerinden biridir. Sakız ürünü pek çok yere satılmaktadır. Sakız satışı, belirlenen bölgelerdeki Maonaya bağlı mültezimler (apaltatore) tarafından yönetilirdi. Sakız ürününün gönderileceği bölgeler arasında Türkiye ve Romanya yani Bizans ülkesi birlikte anılıyordu. 1394'te sekiz yıllığına Türkiye ve Romanya satışlarını bir grup mültezim satın almıştı. Bu işte sandık başına 25 altın dukadan 200 kantar (9.400 kg) satacaktır. Bu dönemlerde Türkiye ve

²⁷⁰ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 64; Zachariadou, Trade and Crusade, s. 46.

²⁷¹ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 97.

²⁷² Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 104.

²⁷³ Serdar Çavuşdere, **14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci Pagolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2007, (Türkiye Ticaret Tarihine Dair), s. 116.

²⁷⁴ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 100.

²⁷⁵ Çavuşdere, Türkiye Ticaret Tarihine Dair, s. 117.

Romanya bölgesine, Mısır ve Suriye'ye göre daha fazla sakız ithal ediliyordu. Bu tarih öncesindeki yakın bir zaman aralığında da durumun buna yakın olduğu varsayılabilir. Türk tacirlerin de sakız ithal ettiğine dair kanıt bulunmaktadır. 1404'te Hacı Mustafa adlı bir Türk tacir, Elias Sacerdotus'tan 13 kutu sakız satın almıştır²⁷⁶.

Avrupa tekstil endüstrisi için aranan bir ürün olan şapın büyük üreticisi Anadolu'dur. Anadolu'daki iki önemli şap madeninden biri Foça diğeri Şebinkarahisar'da idi. Bunlardan başka biri de Kütahya'da bulunmaktadır. Buralardan çıkarılan şapın ticaretini büyük ölçüde yapanlar Cenevizlilerdir. Ne var ki Cenevizli Zaccarialar Foça şapının işletmesini almışlardı. Cenevizliler Şebinkarahisar'daki madeni doğrudan kontrol altına almasalar da buradan elde edilen şapın ticaretini daha çok onlar gerçekleştiriyordu. Cenevizliler Avrupa şap ihracatını tekelleştirmişlerdi²⁷⁷. Kütahya'da üretilen şapın üçte ikisi Ayasuluk ve Balat üzerinden satılmaktaydı²⁷⁸. Şapın Avrupa'ya ihracatı adalar üzerinden yapıyordu. Bu ticarete Sakız Adası öne çıkmaktadır. Başta Foça şapı olmak üzere Anadolu şapı önce Sakız Adası'na buradan da Avrupa pazarlarına satılıyordu.

İtalyan kentlerinde üretilen lüks tüketim maddelerinden olan sabun doğuda satılırdı. Aydınoğulları ve Menteşeoğulları beyliklerine ithal edilen birkaç ana üründe biri sabundur. Sabunun ithalatı Cenevizliler tarafından Sakız üzerinden gerçekleştirilirdi. Sakız'a getirilen ürün buradan Ayasuluk veya Balat'a ithal edilirdi. Venediklilerin de Aydınoğulları Beyliği'ne sabun ihraç ettiği bilinmektedir. Kârlı bir meta olan sabunun ticaretine tüccar ilgi gösteriyordu. 1344 senesinde Sakız Adası'nda bulunan tacir Francesco Bartolomei, Venedik'teki bir tanıdığına mektup gönderip ondan sabun göndermesini talep etmişti. Anlaşılan sabun iyi bir yatırım olarak görülmektedir²⁷⁹.

Köle ticaretinde Anadolu çok önemli bir yere sahiptir. Batı Anadolu beyliklerinde köle pazarları bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'deki köle ticaretinde Cenevizliler aktifti. Doğu Akdeniz'deki en önemli köle pazarlarından biri de Sakız

²⁷⁶ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 26.

²⁷⁷ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 167, 168.

²⁷⁸ Altay Tayfun Özcan, "XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kütahya Şapının Dünya Ticaretindeki Yerine Dair", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu – III: Germiyanogulları Beyliği, (8-10 Mayıs 2014): Bildiriler**, (Yayına Haz. Mehmet Ersan ve Mehmet Şeker), TTK Yayınları, Ankara, 2017, s. 87.

²⁷⁹ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 172-173; Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 25.

Adası idi. Hem güneyden hem batıdan hem doğudan hem de kuzeyden gelen yolların kesiştiği yerde bulunan ada köle ticaretinin akışında önemli bir yere sahiptir. Sakız'daki köleler, diğer adalarda pek görülmeyecek derecede farklı etnisitelerdendi. Batı Anadolu'da ve Ege adalarında satılan kölelerin çoğu Türklerin akınlarında ele geçirdikleri Rumlardı. Ancak öte yandan Sakız ve Cenova'daki köle pazarlarında Türklere de rastlanabiliyordu²⁸⁰.

Bunlardan başka ticareti yapılan pek çok ürün arasında metaller de bulunmaktadır. Cenevizliler XIV. yüzyıl sonlarında ve XV. yüzyıl başlarında Balat kurşun ticareti yapıyordu. Balat'a ithal edilen kalay Cenevizliler tarafından getirilirdi²⁸¹. Sakız Cenevizlileri Ayasuluk'tan bakır satın alırdı. Bakırı Türk tüccarların da Sakız'a götürüp sattığı görülmektedir. 1404'te Bursalı Hacı Mustafa, Yahudi Elias Sacerdotus adlı tacire bakır satmıştı²⁸². Deri, kösele ve post gibi ürünlerin de ticareti yapılırdı. Cenevizlileri Balat'tan tabakalanmış kösele ihraç ettikleri bilinmektedir²⁸³.

3.3. SAKIZ MAONASI VE OSMANLILAR

Cenevizlilerin, 1352'de Osmanlılarla ilk anlaşmasından önce Türklerle iyi ilişkilerinin olduğu görülmektedir. 1311'de Cenevizliler, Rodos Şövalyelerine karşı Türklerle işbirliği yapmıştı. Cenevizliler 1344'teki Aydınogullarına karşı yapılan Haçlı Seferine katılmamışlardı. 1351'de Aydınoglu Hızır Bey ile Cenevizliler arasında bir anlaşma yapılmıştı. Cenevizliler öncekinde olduğu gibi 1362'deki haçlı girişiminde de yer almamıştı. Bunların yanında 1387 ve 1389 tarihlerinde Cenevizliler Osmanlı Devleti ile anlaşmalar imzalamıştır. Karşılık çıkara dayanan Osmanlı-Ceneviz ilişkilerinde Cenevizliler pragmatikti. Bu şekildeki Ceneviz politikası Pera ve Sakız kolonileri öncülüğünde yürütülmektedir. Cenova, Sultan ile irtibata geçmeden veya diplomatik temasta bulunmadan önce Pera ve Sakız'daki Cenevizlilere danışılır ve bilgi alınırdı. İstanbul kuşatması sırasında Cenevizler Türklerle ilişkilerini sürdürmüştü. Ancak Türklerle ilişkilerini sürdürürken Bizans ile

²⁸⁰ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 37-42; Balard, LRG, ss. 308-309.

²⁸¹ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 112-113.

²⁸² Çavuşdere, Türkiye Ticaret Tarihine Dair, s. 118.

²⁸³ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 30.

ilişkilerini de ihmal etmiyordu. İstanbul fethedilince Cenevizliler sadece Pera'yı ellerinde tutmayı düşünüyorlardı. Ticaretlerine devam etmek istiyorlardı²⁸⁴.

Ceneviz kolonileri, şehzade Halil olayında ortaya çıktığı gibi Osmanlılara karşı birbirinden ayrı, kendi çıkarlarına yönelik, birbirinden kopuk ve hatta çelişen yollar izliyorlardı. Sultan I. Murat zamanında Foça Cenevizlileri Osmanlılara karşı düşmanca hareket ediyorlardı. 1380'de Osmanlı donanması Sakız'a saldırmış ve Maonanın elinde tuttuğu Sisam Adası'nı almıştı. Bu durumda Foça Cenevizlileri ve Pera kolonisi Türklerle dost kalmaya çalışmıştır²⁸⁵. 8 Haziran 1387'de I. Murat Cenevizlilere bir ahidnâme vermişti. Dostluk ve ticaret anlaşması niteliği taşımasına rağmen, Pera Cenevizlileri Osmanlı karşıtı haçlı girişimini fırsat bilerek Osmanlılar aleyhine hareket etmeye başlamıştır. Bu bağlamda Pera Cenevizlileri, Sakız Maonası, Rodos Şövalyeleri, Midilli Gattilusio Lordluğu ve Kıbrıs Krallığı ile bir ittifak oluşturmuştur. Bu ittifak Sultan Murat'ı ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Aynı sıralarda Balkanlardaki Osmanlı ilerleyişini durdurmayı amaçlayan Haçlı girişiminin başarısızlığa uğradığı haberi Hristiyan dünyasında infial yarattı²⁸⁶.

Sultan Bayezid, Batı Anadolu'ya egemen olduktan sonra adalara buğday ihracını kısıtlamıştır. Aynı zamanda Sakız Adası'na altmış gemiyle bir saldırı düzenlemişti. Ardından diğer adalara da saldırılar gerçekleştirmişti²⁸⁷.

1394 senesinde İzmir subaşısının iki oğlu, Cenevizli bir capitaneus (yüksek soylu, şef) tarafından esir alınmıştı. Sakız Podestası tarafından subaşı ile capitaneus arasındaki görüşmeleri yapmak için Antonio Leardo adında biri görevlendirilmişti. Neticede yedi yıllık bir anlaşma yapıldı. Subaşı 10.000 duka ya da eşdeğerinde bir ödeme yapacağını taahhüt etmişti. Bu sorunun hızla çözülmesi ticaretin sağlıklı işlemesi için önemliydi. Ticaretin sürekliliği için Türk görevlileriyle sorunlar çözülmeli ve ilişkiler iyi seviyede tutulmalıydı²⁸⁸.

²⁸⁴ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 11-14 (124-25); Enrico Basso, "İşbirliğinden Ayrılığa: XIV ve XV. Yüzyıllarda Cenevizliler ve Türkler", **Türkler**, Cilt: 9, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 359.

²⁸⁵ Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, s. 288.

²⁸⁶ Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, ss. 293-294.

²⁸⁷ Doukas, s. 40.

²⁸⁸ Kate Fleet, "Turkish-Latin Relations At The End Of The Fouteenth Century", **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Cilt: 49, Sayı: 1/2, 1996, (Turkish-Latin Relations), ss. 131-132, 157.

1396'da İstanbul Osmanlılar tarafından kuşatılmışken, batılılar bir haçlı girişimi tasarlıyordu. Bu Türk karşıtı haçlı birliğine Sakız Maonası da katılıyordu. Daha sonra Venedikliler de Türklere karşı müşterek hareket için Sakız, Rodos ve Nakşa idareleri ile görüşme kararı almıştı²⁸⁹. Türklere karşı haçlı ittifakı oluşturma amaçlarından biri Türk savaş gemilerini yok ederek deniz yollarını serbest ticarete açmaktı. Ceneviz kolonilerinin ve Sakız Maonası'nın ittifaka katılmasındaki esas neden ticari etkinlikteki azalmadır²⁹⁰.

Bayezid döneminde Ceneviz kolonileri ile yaşanan sorunlardan biri de kölelerin Ceneviz bölgelerine kaçmalarıydı. 1390'da kölelerin Foça'ya kaçması sonucunda, şap ödemesinde anlaşmazlık ortaya çıktı. 1403'te Sakız'a köle kaçmıştı. Bu köle için Sakız Podestası ödeme yapmayı kabul etmişti. Sorunun kısa süreli olmadığı, ilerleyen yıllarda da sürdüğü anlaşıyor. 1413'te Simon de Sera Sakız'dan Türk bölgesine kaçan iki kölesini geri getirmesi için bir vekil tayin etmişti²⁹¹.

1403 senesinde Osmanlı Rumeli'sini elinde tutan Süleyman Çelebi Bizans, Venedik, Cenova, Rodos, Sakız ve Nakşa idareleri ile bir anlaşma yapmıştı. Bu 1403 Gelibolu Anlaşması ile Sakız Maonası'nın ödediği haraç kaldırılmıştır. Ayrıca Yeni Foça'nın ödediği haraçta da indirim yapılmıştı. Genel olarak bu anlaşma ile Hristiyan güçlere ticaret serbestliği tanınmış, hububat ticaretindeki kısıtlamalar kaldırılmıştı. Osmanlı limanlarına serbest girişe müsaade edilecekti. Tutsaklar serbest bırakılacaktı²⁹².

Çelebi Mehmet saltanatının başında İzmir'deki Cüneyt Bey'in üzerine yürümüştür. İzmir'i kuşatan Sultan Mehmet deniz kuşatmasına ihtiyaç duyuyordu. Denizden kuşatma için Mehmet Bey'in yardımına Menteşeoğulları, Rodos Şövalyeleri, Foça, Sakız ve Midilli Cenevizlileri gelmiştir. Görülen bu yardım Sultana saygı ve bağlılık sunmanın bir yoluydu. Devletin toparlandığı, iktidarın sağlandığı yeni dönemde Sakız Maonası ile ilişkilere iyi bir başlangıç yapılmıştır²⁹³. Venediklilerle Çelebi Mehmet arasındaki anlaşmazlık zamanla derinleşmişti.

²⁸⁹ Zachariadou, Trade and Crusade, ss. 79-80.

²⁹⁰ Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, ss. 325-326.

²⁹¹ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 57.

²⁹² Dennis, 160-161; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, ss. 345-346, 355.

²⁹³ Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, ss. 373-374; Selim Parlaz, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Cenevizliler (1400-1450)", **I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler**, (04-05 Mayıs 2015 Saraybosna / Bosna Hersek), (Ed. Hasan Kara), Pamukkale Üniv. E-Yayınları, Denizli, 2015, (Osmanlılar ve Cenevizliler), s. 220.

Venedik şimdi Osmanlılara karşı işbirliği için Bizans ve Foça ile Sakız Cenevizlilerine başvurmuştu. Sakız Maonası, Cenova'nın izni ile Venediklileri görüşmek üzere adaya kabul etmişti. Venediklilerin esir tuttıkları Türkleri Sakız'da asması, Maona ile Osmanlı arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Ne var ki Osmanlılara karşı Venediklilerin yanında yer alan Sakız Maonası bu tavrı pahalıya mal olmuştu. Osmanlı-Venedik savaşı sona erince Maona İzmir'e elçiler göndererek barış dilemiş ve kendisini affettirmeye çalışmıştır. Görüşmelerde Sakız ve Foça Cenevizlilerine Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapma hakkı yeniden tanınmıştı. Ancak diğer taraftan Sakız'ın haracı 4.000 duka olarak belirlenmiş ve Foça'nın da haracı yükseltilmişti²⁹⁴.

Çelebi Mehmet'in vefatı ardından tahtta hak iddia eden Düzmece Mustafa ortaya çıkmıştı. Foça Cenevizlileri bu durumda tahta oturmuş olan II. Murat'a bağlılık göstermişlerdir. II. Murat'ın Düzmece Mustafa ayaklanması ile mücadelesinde Foça Cenevizlileri gemi tahsis ederek destek olmuştur. II. Murat, Düzmece Mustafa ve yanındaki Cüneyt Bey ile mücadele ederken Cenevizlilerden sağladığı gemilerle Anadolu'dan Rumeli'ye geçebiliyordu. Sultan Murat bu yardımdan yarar sağlamıştır. Foça Cenevizlileri de bu yardımları karşılığında ihsanlar görüyordu. Aynı zamanda Foça idarecisi II. Murat'ın huzuruna çıkarak altı yıldır ödeyemediği haracın Katalanlarla olan çatışmalar sebebiyle ödeyemediğini bildirmişti. Bu borç, yardımlar neticesinde affedilmiştir. Daha sonra da haraç 9.000 dukaya indirildi. Adorno'dan sonra Yeni Foça Podestası olan Percinalle Pallovicino II. Murat'a Cüneyt ile mücadelesinde destek vermiştir. Sakız'dan kiraladığı üç kadirga ile yardımcı olmuştur²⁹⁵.

Sultan II. Murat, sonunda sorunları kaldırıp mutlak hâkimiyetini sağlayınca Anadolu'ya geçti ve Bursa'ya gitti. Şimdi buradan hareketle Bergama'ya, oradan Manisa'ya ve sonra İzmir'e ve oradan da Tire ve sonra Ayasuluk'a gitmiştir. Tüm Batı Anadolu'da tam Osmanlı egemenliği bu süreçte sağlanmıştır. Sultan buradayken hem uzak hem de yakın ülke hükümdarları gelip bağlılıklarını bildirmişti. Sakız

²⁹⁴ Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, ss. 375-377; Parlaz, Osmanlılar ve Cenevizliler, s. 222.

²⁹⁵ Doukas, ss. 145-147; Parlaz, Osmanlılar ve Cenevizliler, ss. 221, 223; Turan, Türkiye – İtalya İlişkileri, ss. 378-379.

Maonası da II. Murat'a bağılılık bildirmiştir. Sultan da bağımlılarına güvenceler verdi²⁹⁶.

XV. yüzyılın ilk yarısındaki Türkler tarafından batılılara verilen ahidnâmelerde buğday ihracatının önemi ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında boğazlardan geçiş müsaadesi önem arz etmektedir. Boğazlardan geçiş müsaadesi ile batılılar Karadeniz'e erişmek ve özellikle buranın tahılını elde etmeyi arzuluyordu. Bu bölgedeki kolonileriyle bağlarının zayıflamasını istemiyorlardı. Kıtılık ve salgınlarla geçen XIV. yüzyıl zaten buğdaya ve diğer tahıllara olan ihtiyacı artırmıştı. Bu durumda bu ihtiyaçlar bir şekilde Türk bölgesinden karşılanmaya çalışılmıştır. Bu da Osmanlılarla iyi ilişkileri mecburi kılmaktadır²⁹⁷.

II. Mehmet Cenevizlilerle ilişkisinde çatışmacı değildi. Bu Cenevizlilerin uyumlu tavrı ve eskiye dayanan dostluk ilişkisinden kaynaklanıyordu. Bunların yanında Ceneviz faaliyetleri de göze batacak düzeyde değildi. İlişkiler böyle bir temel üzerinde şekillenmişti²⁹⁸. Gelgelelim Sultan II. Mehmet Ceneviz kolonilerini ya doğrudan yönetimi altına almayı ya da tahakküm altına alıp kontrolü altında tutmayı hedeflemiştir.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet hâkimiyetini yerleştirmek için 1455 senesinde Ege Denizi'ne donanmasını göndermiştir. Çanakkale Boğazı önündeki Limni ve Gökçeada ve de kıyıya çok yakın olan Sakız Adası gibi önemli adalar bir tehdit oluşturabileceği için Sultan yönünü Ege'ye çevirmiştir. Şimdi adaların bir tehdit unsuru olmaktan çıkarılması gerekiyordu. Sultan bunu ya fethederek ya da etkisiz hale getirerek yapabildi²⁹⁹. Bu vaziyette Sultanın eline Sakız Maonası'na baskı yapmak için kullanabileceği bir fırsat geçmişti. Pera'da yerleşmiş bir zimmî olan Francesco Draperio, Sakız Maonası'ndan tahsil edemediği alacağı için Sultandan yardım istemişti. Draperio borcu padişaha devretmişti.

²⁹⁶ Doukas, s. 175.

²⁹⁷ Delilbaşı, s. 102.

²⁹⁸ Kate Fleet, "The Ottomans in the Mediterranean in the Later Fifteenth Century: the Strategy of Mehmed II", **Storja**, 2015, (The Ottomans in the Mediterranean), s. 24

²⁹⁹ Halil İnalcık, "Fatih ve Ege Denizi", **Türk Denizcilik Tarihi**, (Ed. Bülent Arı), Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 2002, (Fatih ve Ege Denizi), ss. 91-93; Fleet, The Ottomans in the Mediterranean, ss. 20-21.

Böylece Sultan Sakız üzerinde baskısını artırmak için bir fırsat elde etmiş oldu ve bu halde harekete geçti³⁰⁰.

1455 senesinde Hamza Bey idaresindeki donanama Sakız seferine çıkmıştır. Sakızlılar borçlarını kabullenmediler. Hamza Bey sorunun çözümü için Rodos'tan dönüşünde tekrar Sakız'a uğradı. Görüşme yapılırken karaya çıkan birkaç Osmanlı askeri taşkınlık çıkardı ve kargaşada bir Osmanlı gemisi battı. Bu gelişme uzlaşma ortamını bozdu ve böylece Hamza Bey geri döndü. Fatih Sultan Mehmet Sakızlıları cezalandırmak için Yunus Bey kumandasında donanmayı göndermiştir. Ancak fırtına nedeniyle adaya varmaları mümkün olmamıştı. Yunus Bey güç kaybederek kıyıya yanaşmak zorunda kaldı. Burada Foçalara el koymuştur (31 Ekim 1455). 1456'da donanmanın başına İsmail kaptan geçirilmişti. Maona Osmanlılardan çekindiği için batan geminin tazminatı olarak 30.000 duka ödemeyi ve yıllık haracındaki artışı kabullenmiştir³⁰¹. Böylece Sultan amacına ulaşmış Sakız'a boyun eğdirerek tahakkümünü kabul ettirmiştir. Aynı zamanda yüklediği haraç ile hem iyi bir gelir sağlayacak hem de Sakız Maonası'nın kendi aleyhine bir harekâta kalkışmasını veya katılmasını bu mali yükü engellemiş olacaktı.

Boyun eğdirdiği, kontrol altına aldığı ve yüklediği mali yükü kendisine karşı bir harekâta girişmesine mahal vermeyerek Sakız Adası'nı tam tahakkümü altına alan Sultan, istese pek tabii burayı fethedebilirdi. Ancak o canlı bir ticari hayata sahip olan bu adayı bu şekilde kendisine bağlayıp ticaretin işleyişini kesintiye uğratmamak için doğrudan yönetimi altına almamıştı. Yüklediği haraç ile zaten iyi bir gelir de elde ediyordu³⁰².

II. Murat zamanında Sakız Maonası'nın Osmanlı Devleti'ne ödediği haraç 4.000 duka idi. İstanbul'un fethinden sonra Edirne'ye gelen Fatih Sultan Mehmet burada yabancı ülke elçilerini kabul etmiş ve haraçlarının artırmıştı. Burada Sakız

³⁰⁰ Rohan, s. 46; Caselli, ss. 259-260; Franz Babinger, **Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı**, 5. baskı, çev. Dost Körpe, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 126; Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 31; Kenneth M. Setton, **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Cilt: II, American Philosophical Society, Philadelphia, 1978, (II), s. 145.

³⁰¹ Doukas, ss. 289-298; İnalcık, Fatih ve Ege Denizi, s. 94; Setton, II, s. 145; Fleet, The Ottomans in the Mediterranean, s. 21; Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 31-32; Babinger, ss. 127-129; Vlastos, s. 52.

³⁰² Giustina Olgiati, "The Genoese Colonies In Front Of The Turkish Advance (1453-1475)", çev. Mahmut H. Şakiroğlu, **Erdem**, Cilt: VII, Sayı: 20, Ankara, 1991, s. 702; Setton, II, s. 323.

Adası haracı 6.000 duka oldu. Daha sonra Sakız ile yaşanan gerginlik ardından 1456'da Sultan Sakız haracını 10.000 dukaya yükseltmiştir³⁰³.

Ege Denizi'nde Osmanlı donanmasının dolaşması ve Foça da dâhil tüm Batı Anadolu kıyılarının Osmanlı egemenliğinde bulunmasından dolayı Sakız Adası tehdit altındaydı. İstanbul'un fethinden itibaren tehlike sezilmeye başlanmıştı. Tehlike kısa sürede artmış ve kapıya dayanmıştır. Ada kuşatılmış bir vaziyette, Osmanlı tehdidi altında eziliyordu. Bu süreçte adada hareketlilik yaşandı. Önce şehrin etrafını duvarlarla ve kulelerle çevirme kararı alınmıştı. Diğer taraftan adada tehlike altındaki insanlar ellerindeki köleleri, gemileri ve gayrimenkulleri satmaya başlamıştı. Maona hisselerinin bazıları da el değiştirmiştir³⁰⁴.

Osmanlı tehlikesine karşı savunmasını güçlendirmek isteyen Sakız Maonası, aynı zamanda haraç yükünü de kaldırabilmek için mali düzenlemeler yapmaya girişmişti. Foça'nın elden çıkmasıyla şap geliri de kaybedilmişti. Bunun yanında denizdeki tehlike sakız ticaretini de olumsuz etkilemişti. Bu bağlamda gelirlerini arttırmak isteyen Maona, adaya yabancılar tarafından getirilen malların üzerindeki vergiyi % 2'den % 3'e çıkarma, şaraptan alınan mitrum başına 8 denarilik vergiyi 10 denariye ve tüm mallar üzerindeki vergiyi iki katına yükseltme kararı aldı. Adada yaşayanlardan evleri ve sahip oldukları mülkler için vergi alınması kararlaştırılmıştır. Bunların yanında ada halkından bağış ve hediye toplamak iyi bir fikir olarak ortaya çıkmıştı. Tüm bu konular 18 Aralık 1454 tarihinde bir dilekçe ile bildirilip, izin istenmiş ve müsaade edilmesiyle yürürlüğe konmuştur³⁰⁵.

1457 senesinde Türklere yakın adalara destek için Papa Callistus tarafından 11 gemi gönderilmişti. Sakız'a da giden Papalık gemileri, Türklere haracı vermeyip savaşı yeğlemelerini talep ettiler, fakat Sakız idarecileri ikna olmamıştı³⁰⁶. 1458 yılında Sakız Adası'nda veba salgını ortaya çıkmıştı. Salgından kaçıp Midilli'ye gidenler olmuştur. Maona Cenova'dan askeri katkı beklediklerini bildirmişti³⁰⁷. İstanbul'un fethinin ardından Pera'daki Cenevizlilerden Sakız'a gelenler olmuştu.

³⁰³ Doukas, s. 279; Setton, II, ss. 161, 239; Babinger, s. 103; Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 33; Miller, s. 307.

³⁰⁴ Rohan, s. 69; Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 29; Olgıati, s. 704.

³⁰⁵ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 29, 33.

³⁰⁶ Doukas, s. 300.

³⁰⁷ Olgıati, s. 706.

Bunların bazıları geri dönmüşse de bazıları adada yaşamaya devam etti³⁰⁸. Adadaki bu ufak göç hareketleri ada nüfusunda ciddi bir değişim ortaya çıkarmamıştır.

1462 senesinde Midilli'nin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi Sakız için tehlikenin artması anlamına geliyordu. Sakız'dan sultana elçiler gönderilse de bir başarı elde edememişlerdi. Ertesi sene Osmanlı-Venedik savaşı patlak vermişti. Bu savaşta Sakız Maonası Venedik'i müttefik olarak görüyordu ve Venedik donanmasının Sakız'da konuşlanmasına da izin vermek suretiyle Osmanlılara karşı cephe almaktan çekinmiyordu. Sultan o sıralarda bir şey yapmasa da daha sonra Sakız'ı zapt etmeyi istemişti³⁰⁹. Sakız Maonası'nın bu düşmanca tavrına karşılık Osmanlılar 1469'da bir girişimde bulundu. Ardından Osmanlı donanması 1472, 1473, 1475 ve 1477 yıllarında Sakız'ı açıkça tehdit etmiştir. Bu girişimlerin henüz başında Osmanlılar Maonadan donanma için denizci talep etmişti. Sakızlılar Pera'daki Cenevizlilerden Osmanlıların bir deniz seferi için hazırlık yaptığını öğrenince hedefin kendileri olduğunu anlamışlar ve endişe içerisinde savunmalarını berkitmeye girişmişler. Cenova da Sakız savunmasının güçlendirilmesi için çaba göstermişti. Osmanlıları yatıştırmak için haraç ödemesi bu sıralarda yapılmıştır. Osmanlılar yaptıkları girişimlerden sonuç alamamıştır. 1479'da Osmanlılar adaya çıkartma yapmış ve bazı yerleri de vurmuşlardı. Ertesi yıl Osmanlı donanması çıktığı Rodos seferi sırasında Sakız'ı da açıkça tehdit etmişti³¹⁰.

İstanbul'un fethinin ardından Cenevizliler için önemi artan Sakız Adası, aynı zamanda doğu ile batı arasında askeri destek ve bir buluşma noktası haline geldi. 1475 senesinde Kefe'nin Osmanlılar tarafından fethi ile Sakız'ın önemi daha da arttı ve doğudaki tek Ceneviz merkezi haline geldi. Sakız net bir biçimde Doğu Akdeniz'de Cenevizliler için ana karakoldu. Tabii bu daha çok askeri harcama anlamına da geliyordu. Osmanlı tahakkümü altındaki Sakız'da hesaplar Osmanlı akçesinden (asper) tutulmaya başlanmıştı³¹¹. Sakız Adası'nın Cenevizliler için önemi artmasının yanında diğer taraftan da adada Osmanlı tehdidi ve nüfuzu da artmıştır.

³⁰⁸ Rohan, s. 77.

³⁰⁹ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 33; Babinger, s. 193.

³¹⁰ Babinger, s. 244; Olgiati, s. 707; Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 33-34.

³¹¹ Olgiati, ss. 706, 707; Rohan, s. 77.

Fatih Sultan Mehmet dönemi son bulunca Sakız Maonası eskisi kadar tedirgin değildi. İlişki belirlenen şartlarla yürüyordu. Yavuz Sultan Selim'in doğu işleri ile ilgilenmesi Sakız Maonası'nın daha az baskı hissettiği rahat bir dönem yaşamasını sağlamıştı. Yavuz Sultan Selim Şam üzerine yürüdüğü sırada erzak sıkıntısı nedeniyle 15 Ocak 1517'de Sakız Maonası'na haber gönderip 200.000 kantar peksimet tedarik edilmesini buyurmuş. Nitekim Maona buyruğu yerine getirmiştir³¹².

Osmanlı İmparatorluğu ile Sakız Maonası arasındaki ilişkiler, Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra, o dönemdekinden daha iyi ilerlemiştir. Sadece II. Bayezid döneminde, 1495 senesinde Osmanlı donanması adayı doğrudan tehdit etmişti. Osmanlı tehdidi karşısında 1444, 1477 ve 1478'de borç alan Maona şimdide şaraptan alınan vergileri attırılmasını gerekli görmüştü. Bundan başka zaman zaman Türk korsanlar adayı tehdit ediyordu. 1511 senesi yazının başında adanın güney taraflarına Türk korsanları saldırmış ve Maona emniyeti sağlamak için girişimde bulunmuştu³¹³. 1522 senesinde Osmanlılar tarafından gerçekleştirilen Rodos kuşatması sırasında iki Ceneviz gemisinin yardım yapabileceği Sultan Süleyman'a Sakız Adası'ndan haber verilmişti. Sultan Süleyman döneminde Osmanlılar denizlerde yüksek seviyede etkinlik gösteriyordu. Bu durumda Sakız Maonası tam bir tahakküm altındaydı. Sakız Maonası tam bir bağlılık gösteriyor ve harağüzâr olarak sorumluluğunu yerine getirmeye çalışıyordu. Sakız Maonası öyle bir boyunduruk altındaydı ki 1534'te Osmanlı Sadrazamı Cenova'dan gönderilen Podesta ve diğer görevlileri Maona aracılığıyla adadan sürmüştü³¹⁴. Aynı şekilde 1552'de de Osmanlılar Cenova'dan gönderilen Podestaya itiraz etmişlerdi³¹⁵. Bu bağlamda Sakız Maonası Osmanlı aleyhine bir tavır veya davranışta bulunması beklenemez. Osmanlılarla Sakız Maonası arasında ödenemeyen harağ bir sorun olarak belirlemiştir. 1534 senesinde 12.000 duka Sakız haracı Osmanlılara teslim edilmişti. Ancak ertesi sene sadece 3.000 duka toplanabilmiştir. Bunun üzerine Sultan biriken borcun ödenmesini talep etmişti. Sakız idarecileri tedbir olarak altın ve gümüş dolaşımını kısıtlama kararı aldılar. Bundan sonra Maona birikmiş borçları

³¹² Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 44-45.

³¹³ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 40-41.

³¹⁴ Riccardo Musso, "XVI. Yüzyılda Ceneviz ve Osmanlı İmparatorluğu", **Türkler**, Cilt: 9, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 610.

³¹⁵ Kenneth M. Setton, **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Cilt: IV, American Philosophical Society, Philadelphia, 1984, (IV), s. 893.

için gereken meblağı toplayabildi. Ancak bu sorun kalıcı olarak çözüme kavuşturulamamıştı. Zira Sakız'ın ticari faaliyetlerinde yaşanan düşüş Maona ekonomisini zayıflatıyor ve Osmanlı haracını ödemekte güçlük çekiliyordu. Maona yeni vergiler koymasından ötürü halkta memnuniyetsizlik meydana geldi. Ada sakinlerinde Maona karşıtlığı gelişti. Öyle ki ada halkı 1549'da adanın Floransa hâkimiyetine geçmesini arzuluyorlardı³¹⁶. Diğer taraftan Maonanın vergileri artırarak gelirlerini artırma düşüncesi de gerçekleşmemiş olabilir. İdare zaten memnuniyetsiz olan halktan aldığı vergilerin oranını artırınca insanların bundan kaçınmış olması mümkündür.

Osmanlılar Sakızlıların cezalandırılmasını gerekli gördüklerinde onların mallarını taşıyan veya onlara ait gemilere el koymuşlardır. Osmanlıların genellikle, Maona haracı geciktirdiği zamanlarda cezalandırmak için bu yolu takip etmiş olabileceği ilk akla gelendir. 1539'da Sakız tüccarının mallarının taşındığı bir gemiye Osmanlıların el koyması³¹⁷ bu yönde bir eylem olabilir. 1559'da ele geçirilip İstanbul'a götürülmek üzere Rodos'a getirilen gemiler arasında, içerisinde keten, tabakalanmış deri ve reçine yüklü bulunan bir Sakız gemisi de vardı³¹⁸. Osmanlılar savaş halinde oldukları devletlerin halkından veya tüccarından kimselerin Sakızlı gemilerde de bulunabileceğinden şüpheleniyordu³¹⁹. Bu şüpheler Sakız Maonası'nın bağlılığına gölge düşürmektedir.

Sakız Adası Sultan Süleyman zamanında limanlarını koşulsuz Osmanlı donanması açmıştır. İstanbul'daki Ceneviz elçisine Cenova'dan gönderilen 2 Mart 1558 tarihli mektupta Sakız Maonası Cenova tebaası olarak kabul edilmemişti³²⁰. Bu dönemde Sakız Adası Osmanlı İmparatorluğu'nun bir toprağı gibidir. Maona Sultanın kuludur. 1559'da Osmanlılar tarafından ele geçirilip Sakız Adası'nda bırakılan korsan gemilerinin payitahta gönderilmesi emredilmişti³²¹. Burada Sakız bir Osmanlı toprağı ve limanı görünümündedir.

³¹⁶ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 50-51.

³¹⁷ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 51.

³¹⁸ **3 Numaralı Mühimme Defteri, (966-968/1558-1560)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993, (BOA, MD, nr. 3), s. 66 (h.131).

³¹⁹ BOA, MD, nr. 3, s. 165 (h.361).

³²⁰ Miller, s. 308; Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 53.

³²¹ BOA, MD, nr. 3, s. 197 (h. 443).

İlişkilerde ortaya çıkan bir sorun da korsanların sığındığı ve bazen sahip çıkılıp saklandığı yerler arasında Sakız Adası'nın da yer almasıdır³²². Kaçakların ve suçluların da Sakız Adası'na firar etmesi ve sığınması bu dönemdeki bir vakadır³²³. Aynı zamanda Sakız Adası kaçak emtianın satıldığı yerlerden biriydi³²⁴. Bunun yanında Sakızlı eşkıyalar da rahatsızlık veriyordu³²⁵. Başka bir mesele de Sakızlıların karaya vuran gemileri yağmalamasıdır³²⁶. Sakız ile Osmanlı arasındaki ilişkide haracın ödenmemesinden başka gerilim yaratan meseleler bu şekildedir.

Osmanlılar tarafından, Sakız onlara ait bir toprak parçası ve Maona da kulları olarak görülüyordu. 1560'ta Selanik'ten Silifke'ye kurşun götürmek için Sakız idaresinden iki gemi gönderilmesi istenmişti. Bunun yapılması istenirken Cenevizlilerin kulluklarının gereği şeklinde ifade edilmişti³²⁷. Öte yandan Sakız'dan Sultan için limon, sakız ve turunc çiçeği suyu ve reçine gönderiliyordu³²⁸. Aslında bu da kulluk gereğince yapılmaktadır. Diğer taraftan 1564'te Sakız tereke sıkıntısı çekiyordu. Osmanlılar Sakız'a gereğince akçe karşılığında tahıl satılmasını kararlaştırmıştır³²⁹. Aynı yılın sonlarında bu sefer Sultan has topraklarından karşılıksız olarak tereke gönderilmesini emretmişti³³⁰.

Sakız Maonası'nın son zamanlarında haracı ödemek daha da güçleşmişti. Osmanlı ile ilişkilerde bu haraç meselesi aşılamamış ve son zamanlarda tırmanmıştır. 1565 yılında önce üç yıllık biriken borcun ödenmesi talep edilmiştir. Ayrıca bunun için adaya da merkezden bir görevli gönderilecekti³³¹. 1565 yılı haracı eksik teslim edilmiştir. Bunun üzerine de Hüseyin Çavuş isminde birisi eksik kısmı tahsil etmek üzere Sakız'a gönderilmiştir³³². Birkaç yıllık borcu bulunan ve son haracı da eksik teslim eden Sakız Maonası'ndan son ödemenin eksik kısmını tahsil etmek üzere

³²² BOA, MD, nr. 3, s. 401 (h. 901).

³²³ BOA, MD, nr. 3, s. 664 (h. 1498); **5 Numaralı Mühimme Defteri, (973/1565-1566)**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1994, (BOA, MD, nr. 5), s. 44 (h. 238).

³²⁴ BOA, MD, nr. 5, s. 156 (h. 948).

³²⁵ BOA, MD, nr. 5, s. 45 (h. 244).

³²⁶ BOA, MD, nr. 5, s. 211 (h. 1337).

³²⁷ BOA, MD, nr. 3, s. 584 (h. 1320).

³²⁸ BOA, MD, nr. 3, s. 673 (h. 1520).

³²⁹ **6 Numaralı Mühimme Defteri, (972/1564-1565)**, Cilt: I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1995, (BOA, MD, nr. 6, I), ss. 145-146 (h. 226).

³³⁰ BOA, MD, nr. 6, I, s. 338 (h. 592).

³³¹ BOA, MD, nr. 6, II, s. 81 (h. 963).

³³² BOA, MD, nr. 5, s. 105 (h. 602).

gönderilen Hüseyin Çavuş'un da gecikmesi üzerine geri çağırılıp durumun araştırılması ve önceki haraçların ödenmemesinin sebeplerinin soruşturulmasına girişilmiştir³³³. 1565 yılı sonlarına doğru haracın yine eksik ödenmesi ile önceki yıllardan kalan borçlar hakkında başlayan soruşturmada bir netice alınamamıştır. Hüseyin Çavuş devamlı oyalanmış ve ek süre istenerek bekletilmişti. Nitekim 5 Nisan 1566'da Piyale Paşa'ya Sakız'a gidip kalan borcun eksiksiz toplanması emredilmiştir³³⁴. Bu sıralarda Sokullu Mehmet Paşa bir Cenevizlinin sorumluluğunda Sakız Adası'na tahıl taşıyan bir gemi göndermişti. Bahsettiğimiz gibi ada kaçak ürünlerin satıldığı bir yerdi. Bu Cenevizli de tahılı satmıştı. Yakalanıp Sakız'da Türklere teslim edilmiş fakat yine kaçmıştı. Bu sebeple Vezîriâzam Mehmet Paşa Sakız idarecilerine çok öfkelenmiştir. Sakız'dan teskin etmek için hemen elçiler gönderilmiştir³³⁵.

5 Nisandaki emirle yola çıkan Piyale Paşa önce Çeşme kıyılarında demirlemişti. 15 Nisan günü Sakız limanına girmiştir. Podesta ve Maona üyeleri Piyale Paşa'nın gemisine gitmişlerdi. Bu görüşmede Piyale Paşa ada idarecilerini casuslukla, kaçak kölelere ve korsanlara bakmak ve haracı ödememekle suçlamıştı³³⁶. Ödemeleri talep edilen borçların ödenemeyeceği Sakız idarecileri tarafından bildirilince Piyale Paşa'nın emriyle adaya çıkan yeniçeriler bir mukavemetle karşılaşmadan kaleye girerek Osmanlı sancağını çektiler. Sakız idarecileri İstanbul'a gönderilmiş ve daha sonra Kefe'ye sevk edilmişlerdi. Sarayda hizmet için yetiştirilmek üzere devşirilen çocuklar İstanbul'a götürülmüştü. Piyale Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'a fethi bildiren bir mektup göndermiştir³³⁷. Bir Osmanlı sancağı haline getirilen Sakız'a sancakbeyi olarak Kırşehir Bey'i Gazanfer Bey atanmıştır. Kaptanpaşa eyaletine bağlanan adaya kadı, imam ve yeniçeri gönderilmişti. Adada tercümanlık kurulmuştur³³⁸. İlk Sakız tahririne göre Sakız şehri ve kalesinin yaklaşık nüfusu 2.583 idi. Sakız şehrinin dışında bulunan ve nüfusu 9.610 olan yerleşim yeri en kalabalık mahaldi. Sakız Adası'nın toplam nüfusu

³³³ BOA, MD, nr. 5, s. 210 (h. 1329).

³³⁴ BOA, MD, nr. 5, s. 219 (h. 1390).

³³⁵ Setton, IV, s. 895.

³³⁶ Setton, IV, ss. 894-896.

³³⁷ Şerafettin Turan, "Sakız'ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 6, 1966, (Türk Hâkimiyeti), ss. 186-190.

³³⁸ BOA, MD, nr. 5, s. 234 (h. 1490); Örenç, ss. 6-7.

yaklaşık 23.152'dir. Adanın nüfus yoğunluğu Sakız şehri ve etrafındadır. Adanın toplam cizye geliri ise 232.267 akçe olarak hesaplanmıştır³³⁹.

Böylece Sakız Adası'ndaki 220 yıllık Maona yönetimi son bulmuş ve kesin Türk hâkimiyeti başlamıştır. Bu fetih hakkında kaleme aldığı makalesinde Turan, bu fethi getiren meselenin merkezinde ödenmeyen haraçları görmektedir³⁴⁰. Osmanlı-Ceneviz ilişkileri üzerine hazırladığı tezinde Parlaz, fethi gerektiren başlıca nedenler arasında korsanların Sakız'ı mesken tutması, adadaki ekonomik durgunluk sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'na ödenemeyen haraç ve Malta kuşatması sırasında Sakızlılardan Malta'ya yardıma gidenlerin olması gibi üç nedenin öne çıktığını düşünmektedir³⁴¹. Ayrıca Parlaz fethi Sakız'dan elde edilen gelirin adayı doğrudan egemenlik altına alarak bu geliri dolaysız olarak elde etmek ve güvence altına almaya yönelik bir çaba olarak görmüştür³⁴². Doğu seyahati sırasında Stephan Gerlach, 1574 kayıtlarında Sakız halkının Ceneviz idaresinden duyduğu hoşnutsuzluğun son zamanlarda çok arttığını ve adanın Türk hâkimiyetine bu şekilde geçtiği söylentisini paylaşmaktadır³⁴³.

Pîrî Reis Sakız Adası'nı dağlık ve taşlık bir yer olarak tarif etmektedir. Adanın kuzey tarafında büyük bir dağ mevcuttur. Adanın büyük kalesi güneydoğuda, Anadolu karşısında alçak yerde ve deniz kenarında bulunmaktadır. Bu kalenin önünde inşa edilmiş bir liman vardır. Liman büyük gemilerin yanaşması için müsaittir³⁴⁴. Sakız'ın fethinden biraz önce İstanbul'da bulunan Pedro, Sakız Adası'nda çok sayıda bahçe bulunduğunu ve bahçelerde çeşitli meyveler elde edildiğini kaydetmişti. Adada yetişen en önemli ürün olan sakızın yarısının İstanbul'a diğer yarısının da batıya nakledildiğini belirtmiştir³⁴⁵. Fethinden birkaç yıl sonra da hala adanın meyve bahçeleri dikkat çekiyor, nar, limon, portakal ve zeytin

³³⁹ Murat Kekeç, **363 Numaralı (H.974 - M.1567 tarihli) Tahrir Defterine göre Sakız Adası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, ss. 48-49, 52-53, 85, 90.

³⁴⁰ Turan, Türk Hâkimiyeti, s. 185.

³⁴¹ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 54.

³⁴² Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 58.

³⁴³ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, Cilt: 1, Ed. Kemal Beydilli, çev. Turkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, (Türkiye Günlüğü-I), s. 127.

³⁴⁴ Pîrî Reis, **Kitab-ı Bahriye: Denizcilik Kitabı**, Cilt: I, Haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman Yayınları, 1973, s. 165.

³⁴⁵ **Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati: 16. Yüzyılda Türkler'e esir düşen bir İspanyol'un anıları**, çev. Fuad Carım, 3. baskı, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss. 80-81.

yetiştği anlaşıyor. Ayrıca üzüm de yetiştirilir ve bunlardan şarap üretilirdi³⁴⁶. Bir transit merkez ve ticari bir üs olan ada ile Osmanlılar arasında yoğun ticari ilişkiler bulunuyordu. En başta önceden beri ada ile bağı bulunan Batı Anadolu limanları Osmanlı egemenliğine geçince yine ticaret bu yönde işlemişti.

Sakız Adası ile yoğun ticarete sahip olan Batı Anadolu liman kentleri Osmanlı egemenliğine geçmesi ile yeni bir süreç başlamış oldu. Aydınoğulları zamanından beri Ayasuluk canlılığını korumuştur. XV. yüzyılda Ayasuluk pazarı ve limanı canlıdır. 1421 sonrasında 1529 senesine kadar, birleştirilen Çeşme ve Ayasuluk liman gelirleri sürekli artmıştı. 1529'dan itibaren yüzyılın sonuna kadar sabit kalmıştı. 1575 senesinde Çeşme ve Ayasuluk gelirlerine Karaburun ve Ayayorgi limanları eklenmiş. 1575'te Çeşme limanının geliri yıllık 520.000 akçeydi ve Çeşme ile birleştirilmiş Ayasuluk ve diğer iki limanın geliri 166.667 akçedir. Ayasuluk liman gelirlerinde yüzyılın sonlarına doğru bir düşüş yaşanmıştır. Bu ticari hareketliliğin azaldığına işaret eder. Ayasuluk nüfusu XV. yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıl ortalarına kadar artmıştı. Bu artış kentin geliştiğini gösterir. 1530'da Ayasuluk nüfusu yaklaşık 3.760 ile çevresindeki sekiz şehirden en kalabalık olan üçüncüsüdür. Bu şehirlerden biri olan İzmir'in o tarihlerde nüfusu yaklaşık 1.219 idi. Böylece bölgede Ayasuluk'un önemli bir liman kenti olduğu anlaşılır. Diğer taraftan tahrirlerde görüldüğü üzere Ayasuluk ve çevresinde buğday, yulaf, arpa, keten, burçak, susam, bakla, nohut üretilir ve pazarına pirinç, yaş üzüm, kuru üzüm, soğan, zeytin, bal, elma, karpuz ve tereyağı getirilirdi. İlaveten XV. yüzyıl sonlarına göre XVI. yüzyıla gelindiğinde Balat nüfusu % 30,4'lük bir artışla 3.404'e, Ayasuluk nüfusu % 27 civarında bir artışla 3.760'a ulaşmıştır. Balat'ın bu dönemdeki durumu Ayasuluk kadar parlak olmasa da bir liman kenti olarak önemi geçmişten beri nispeten devam etmişti. XVI. yüzyıl sonlarına doğru azalan Ayasuluk nüfusu, imparatorluğun geneli ve pek çok Akdeniz ülkesindeki nüfus artışıyla çelişmektedir. Bu durum Ayasuluk kentinin eski önemini kaybettiğini göstermektedir³⁴⁷.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Çeşme'de ticaret gelişmişti. 1466 senesinde Çeşme vergi gelirinin toplamı 10.729 akçedir. 1472'de Venedik filosu Foça, İzmir,

³⁴⁶ Gerlach, Türkiye Günlüğü-I, s. 127.

³⁴⁷ Cahit Telci, **XV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ Kazâsı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999, ss. 59-61, 64; Dalanay, ss. 174, 175, 176; Arıkan, ss. 145, 148, 155, 158.

Klazomania ve Antalya gibi yerlerle beraber Çeşme'ye de saldırmıştı. Çeşme faal fakat korunaksız bir limandı. Bu saldırıda depolar zarar gördü ve yağmalandı. Osmanlı-Venedik savaşı sırasında, 1501 senesinde Venedik filosu Çeşme'ye saldırmıştır. Çeşme limanının gemi trafiği dikkat çekmiştir. Bu saldırı Çeşme'nin ticaretini sekteye uğratmıştı. Bunun ardından Çeşme'nin savunması için bir kale inşa edilmiştir. Kale inşa edildikten sonra Çeşme'nin nüfusu artmıştır. 1467'de yaklaşık 400 ve 1478'de yaklaşık 470 civarında olan nüfus 1529'da 21.850'ye ulaşmıştı. Bu doğrultuda Çeşme vergi geliri toplamı da 1527'de 50.000 akçeyi bulmuştu. Çeşme ile Ayasuluk'un birleştirilen liman gelirlerinin XV. yüzyıldan XVI. yüzyıl sonlarına kadar arttığı görülür. Bu Çeşme'de ticari faaliyetin arttığına işaret eder. Bununla birlikte Çeşme nüfusunun artışı da gelişen bir kent olduğunun göstergesidir. Bu gelişmelerde, inşa edilen kalenin sağladığı emniyetli ortamın ve 1528'de inşa edilen kervansarayın etkisi olmuştur³⁴⁸. Bu gelişmede Osmanlı politikasının esaslı bir yeri vardır. Zira XVI. yüzyılın ilk yarısında Sakız ve Avrupa'dan gelen bazı ürünlerin gümrük vergisini toplama yetkisi Çeşme'deki görevlilere verilmişti. Anlaşılan uluslararası ticaret ürünlerinin Anadolu'ya girdiği kapı Çeşme'dir. Çeşme'ye gelen veya giden mallar genellikle Sakız'dan hareket ederdi. Akış Sakız Adası üzerinden sağlanmıştır³⁴⁹. XVI. yüzyıl sonlarında Çeşme ticareti yüksek düzeyde seyrediyordu. 1575'te Çeşme limanının geliri yüksek seviyedeydi. XVI. yüzyılda Çeşme ticareti sürekli artıyorken Ayasuluk'un ki yüzyılın ortasından itibaren düşüşe geçmiştir³⁵⁰. Çeşme önceden olana aykırı olarak Batı Anadolu'nun Balat ve Ayasuluk yerine en önemli ticaret limanı haline gelmiştir. Sakız ile Osmanlı ticaretinin ağırlıklı olarak yürütüldüğü liman Çeşme limanıdır.

Pîrî Reis İzmir'i büyük gemilerin girebileceği bir limana sahip bir kent olarak tarif eder³⁵¹. 1528 senesinde İzmir'in nüfusu yaklaşık 1.194 civarındaydı. 1575'te

³⁴⁸ Baykara, Çeşme Kalesi, ss. 616, 618-622, 629-630; Mübahat Kütükoğlu, **XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**, TTK Yay., Ankara, 2010, (Çeşme), s. 93; Mübahat Kütükoğlu, **XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2000, (İzmir), s. 81.

³⁴⁹ Daniel Goffma, **İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650**, çev. Ayşen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, (İzmir), ss. 5, 8; Daniel Goffman, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa, 1300-1700**, çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, (Osmanlı Dünyası), ss. 98, 180.

³⁵⁰ Dalanay, s. 175.

³⁵¹ Pîrî Reis, ss. 156-158.

nüfus, Akdeniz dünyasındaki artışla paralel olarak atmış, yaklaşık 3.345'e ulaşmıştı. Gelgelelim bu artış Akdeniz'deki genel durumla uyumlu gözükse de, etraftaki diğer yerleşim yerleri arasında bir farklılık arz ediyordu. 1528-1575 arasındaki nüfus artışında İzmir'deki artış oranı % 123,4, Manisa'da % 27, Çeşme'de yaklaşık % 36 ve (nüfusu İzmir'den fazla olan) Urla'da % 69,5'ti. İzmir'deki bu artış kentin tanınması ile özel ilgiden ve ekonomik yükselişten kaynaklanmaktadır³⁵². 1466'da İzmir liman geliri 17.500 akçedir. 1527'de İzmir liman geliri 80.000 akçedir. Bu tarihlerde İzmir limanı henüz yüksek seviyede bir ticari hareketlilik söz konusu değildir³⁵³. 1530'larda İzmir limanına sadece Ceneviz ve Venedik³⁵⁴ bayraklı gemiler gelmekteydi. 1536'da Fransız, 1580'lerde İngiliz gemileri gelmeye başladı. Bu dönemde Dubrovnik gemileri de İzmir limanında sıkça görülürdü. Yüzyılın sonlarında birleştirilmiş İzmir ve Urla liman geliri bir hayli yüksekti. XVI. yüzyılda İzmir giderek bir dış ticaret merkezi olarak önem kazanmış ve uluslararası ticaret ağına entegre olmuştur. Bunu sağlayan etkenlerin başında, Pîrî Reis'in de bahsettiği gibi elverişli bir limana sahip olması gelir. Bunun yanında serbest ve emniyetli bir ortamın olması ve düşük gümrük vergisi etkilidir³⁵⁵. Tüm bunların yanında Sakız Adası'nın fethi ile İzmir, Urla ve Çeşme gibi Batı Anadolu kentlerine göçler yaşanmıştır³⁵⁶.

Anadolu'dan ihraç edilen önemli ürünlerden biri olan şapın elde edildiği merkezlerden olan Kütahya 1381'de I. Murat tarafından ele geçirilmiştir. Şap ticaretinde Cenevizliler büyük rol oynuyordu ve de Anadolu'dan gerçekleştirilen ihracat genellikle Sakız Adası üzerinden yapılıyordu. I. Murat şimdi şap ticareti üzerinde bir nebze kontrol sağlamıştı. Dolaylı olarak, Kütahya şapının satıldığı pazarların bulunduğu Aydınoğulları ve Menteşeoğulları beyliklerine de nüfuz edebiliyordu. 1387'de I. Murat ile Cenevizliler arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma şap ticaretinde etkili olan Osmanlılarla iyi ilişkiler kurmanın yanında çok

³⁵² Kütükoğlu, İzmir, ss. 24-33.

³⁵³ Baykara, Çeşme Kalesi, ss. 616, 630.

³⁵⁴ Pedro da İzmir'de İtalyan gemilerin bulunduğunu bildirmektedir. Bkz. Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, s. 82.

³⁵⁵ Kütükoğlu, İzmir, ss. 39-40, 42-43.

³⁵⁶ Kütükoğlu, İzmir, ss. 31-33;

daha temel bir ürün olan buğday ticaretini bir anlaşmaya bağlayarak uygun ödemelerin yapılarak akışın kesilmemesini sağlama amacıyladır³⁵⁷.

1390'da Batı Anadolu'yu egemenliği altına alan Bayezid buradaki limanlardan gerçekleştirilen ticareti de denetim altına almıştı. Sultan Bayezid ihracatı kontrol etmeye başladı. Bayezid atların, kerestenin ve tahılın ihracatını kısıtlamıştı. Bayezid kontrol altına aldığı ihracat limanlarında istediği ücreti dayatıyordu. Finansal olarak bu yolla kazançlı hale gelmişti. Ticaret kısıtlamalarıyla da politik çıkar sağlamayı hedefliyordu. Kısıtlanan ürünler arasındaki buğday Latinler için temel ihtiyaçtı. Bu sebeple onlar hem istenilen ücreti ödemeye hem de şartları kabul etmeye hazır³⁵⁸.

Bayezid döneminde Batı Anadolu'da ele geçirilen limanların denetimi çok sıkı değildi. Bazı yerlerdeki görevliler inisiyatif kullanabiliyorlardı. Bayezid döneminin başından beri yetkililerin inisiyatif kullanabileceği kabul edilebilir. Limanlardaki görevliler tüccarlarla kendi çıkarları doğrultusunda ilişki kurabiliyordu. Özellikle Bayezid dönemindeki ticari kısıtlamalara karşın yerel memurlarla tüccarlar anlaşarak kısıtlamaları deliyorlardı. Mesela Scorpiata limanı Bayezid dönemi boyunca serbest bir liman görünümündedir. XIV. yüzyıl sonunda göze çarpan bu olgu I. Murad döneminde başlamış olabilir. Anlaşılan Osmanlıların kısıtlamaları karşısında Latin tüccar inisiyatifi elinde bulunduran yerel memurlarla anlaşarak Osmanlı denetiminden kaçabiliyorlardı³⁵⁹.

Osmanlılar fetihler sırasında ele geçirdikleri esirlerin ticaretinden önemli gelir sağlıyorlardı. Bayezid'in Batı Anadolu'yu egemenliği altına almasıyla buradaki köle pazarlarını da kontrol altına almış oldu. 1393'te Bayezid, Rodos Şövalyelerine bildirdiği barış şartları arasında Rodos Adası'nda sınırlama olmaksızın köle ticareti yapılabilmesi şartı bulunuyordu. Bu dönemde Osmanlıların yoğun şekilde köle ticareti ile uğraştıkları ve Türk tacirlerin köle ticareti yapmak üzere Ege adalarında bulundukları ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber 1413'te Sakız'da düzenlenmiş bir

³⁵⁷ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 63; Zachariadou, Trade and Crusade, s. 134.

³⁵⁸ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 69; Zachariadou, Trade and Crusade, s. 134; Kate Fleet, "Ottoman Grain Exports from Western Anatolia at the end of the Fourteenth Century", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Cilt: 40, Sayı: 3, 1997, (Ottoman Grain Exports), s. 290.

³⁵⁹ Fleet, Ottoman Grain Exports, ss. 286-287, 291-292.

belgeye göre Anadolu’da Cenevizler Osmanlılarla köle ticareti yapmaktadır³⁶⁰. Köle ticaretinde Osmanlıların ağırlığının arttığı XIV. yüzyıl sonları ve XV. yüzyılın ilk yarısında köle pazarlarında nispeten bir istikrar mevcuttu³⁶¹.

XIV. yüzyıl sonlarında Sakız Adası tüccarlar için bir toplanma, değiş tokuş ve sevkiyat merkezidir. Pek çok farklı ülkeden tüccarlar buraya gelirdi. Sakız Adası bu dönemde çok hareketli bir hayata sahip olmalı. Adada çok ciddi seviyede mal birikimi oluyordu. Bu dönemde ticaret üssü görünümündedir. Bir ticaret merkezi olarak Sakız’ın prestiji üst seviyede idi. Öyle ki Bayezid’i ikna edemeyen Fransa Kralı VI. Charles bir Sakızlı tacirin sözünü alınca Sultanı ikna edebilmişti³⁶².

Osmanlı Devleti’nde iktidar krizi zamanında Osmanlı tüccarının Sakız ile ticaretinin devam etmiştir. 1403’te Bursalı Hacı Mustafa, Sakızlı Yahudi Elias ile on üç kasa sakız almak üzere anlaşmış ve ödeme yapmıştı. Aynı yıl kaçak köleler sorununun da devam ettiğini görüyoruz. Sakız Adası Podestası Osmanlılardan kaçan bir köle için 25 florin ödemeyi kabul etmişti³⁶³. Bu arada bu dönem Sakız Adası’nın uluslararası ticaretteki önemli yerinin göze çarptığı bir süreçti. 1404 yılında Sakız’dan Michale Lomellino 3000 kantar (141 ton) şapı Flanders’e göndermişti. Ayrıca Midilli’ye de 1000 (47 ton) kantar şap satmıştı³⁶⁴.

Sakız ile Türklerin geniş alanda yoğun ilişkilerinin bir göstergesi de adada bulunan Türkçe tercümanıdır. 1414’te Sipahi Bayezid’in ticaretiyle ilgili belgede Maona idaresinde bir Türkçe tercümanı bulunduğu anlaşılmıştır. Yine aynı belge adada Türk tacirlerin iş yaptığına da işaret etmektedir³⁶⁵. Batı Anadolu’da birbirleriyle keskin sınırlarla ayrılmış farklı dünyalar yoktu. Sınırlar silikleşmiş, karşılıklı bir akış vardı. İlişkiler çok yönlü ve yoğun. Ticareti buradakiler birbirleriyle karşılıklı olarak yapmanın yanında birleşerek, ortaklık kurarak da yapıyorlardı. 1414’te bir Türk, Bergamalı Katip Paşa ile Eski Foçalı Alamano Sophianos bir pamuk işinde ortaklaşa faaliyet göstermişlerdi³⁶⁶.

³⁶⁰ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 41.

³⁶¹ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 50.

³⁶² Vlastos, ss. 40-41.

³⁶³ Kate Fleet, “The Treaty of 1387 between Murad I. and Genoese”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Cilt: 56, Sayı: 1, 1993, (The Treaty of 1387), s. 29.

³⁶⁴ Rohan, s. 20.

³⁶⁵ Fleet, Osmanlı Devleti’nin Denizcilik Faaliyetleri, s. 66.

³⁶⁶ Wright, s. 273.

Osmanlı idaresinin kontrolü, öncesine göre daha sıkı sağladığı bir zamanda, 1438 senesinde subaşılar Latin tüccardan rüşvet alıyorlardı. Rüşvet, ana limanlar dışındaki limanlarda işliyordu. Scorpiata ve Camalı limanlarından tahıl ihracatı yapan bir tüccar rüşvetle iş yapıyordu. Bunun için işlek olmayan limanlar daha makuldür. Böylece genellikle bilinen büyük limanlar dışında yine Batı Anadolu'daki küçük limanların da ticaret için kullanıldığı görülmektedir. Büyük tahıl ihracatında tüccar vergilerden kaçınmak için rüşvetle iş yapıyor ve bunu yapabileceği küçük limanları kullanıyordu³⁶⁷.

Sakız'dan Anadolu'ya kumaş getirildiği de oluyordu. 1394'te Sakız'da bir gemiye Ayasuluk'a götürmek için bir balya ipek kumaş yüklendi³⁶⁸. Anadolu'dan ihraç edilen önemli ürünlerden biri de pamuktur. Batı Anadolu limanlarından pamuk ihraç edilenlerden birisi de Foça limanıdır. 1430'larda Foça'dan İspanya'ya pamuk gönderilmişti³⁶⁹. Foça'dan ihraç edilenler arasında ipek ürünü de bulunmaktadır. Batı Anadolu'da yapılan ihracatın çoğunda olduğu gibi Foça'dan yapılan ihracatta da Sakız Adası ara limanıdır. 1472'de bir Cenevizli tacir Foça'dan aldığı 50 kantar ipeği önce Sakız'a oradan da Cenova'ya götürecekti³⁷⁰.

Önemli bir üretim bölgesi olan Batı Anadolu XIV. yüzyılın başlarından itibaren Sakız Adası üzerinden batıya açılmıştı. Batı Anadolu'nun pek çok ürünü batılılar tarafından ilgi görüyordu. Mesela Türkmenler tarafından yetiştirilen pamuk Ayasuluk ve Balat üzerinden önce Sakız Cenevizlilerine satılırdı. 1450'li yıllarda Sakız Cenevizlilerinin buralardan aldığı pamuğun toplam değeri yarım milyon kûsur dukaya ulaşmıştı³⁷¹.

Ticaret farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda krizlerle karşılaşmışsa da bu zor şartlarda devam etme istikrarını göstermiştir. 1453 yılında Osmanlılar ile batılılar arasındaki ticaretin kesildiği söylenemez. Fethin gerçekleşmesi kentteki ticareti o günlerde tabii ki olanaksız kıldı. Fakat bu çok zaman almadı. Zira Fatih Sultan Mehmet 30 Mayıs'ta bir amanname ile ticaret özgürlüğü tanıdı. Bunun yanında İstanbul'daki çok sayıda tüccar Sakız Adası'na kaçmıştı. Böylece Sakız doğuda

³⁶⁷ Fleet, Ottoman Grain Exports, s. 288.

³⁶⁸ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 104.

³⁶⁹ Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, s. 99.

³⁷⁰ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 91.

³⁷¹ İncelik, Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi, ss. 37, 64.

Ceneviz faaliyetlerinin merkezi haline gelmiştir. Aynı zamanda Cenova'ya Sakız'dan büyük miktarlarda ithalat yapılmıştı. Yine fetih senesinin kışına doğru Pera'dan Sakız'a büyük miktarda kumaş gönderilmişti. Her ne kadar büyük bir savaştan bahsedilse de ticareti büyük bir hasara uğrattığından bahsedilemez. Hatta Sakız ticareti olumlu etkisini de görmüştür denilebilir. Fakat tüm bunlardan azade Sakız Cenevizlileri için sorun teşkil eden konu 1453'ten itibaren denizlerdeki Türk gemilerinin artan faaliyetleriydi. Türk gemileri doğuda seyreden Ceneviz gemilerini tehdit ediyordu. Bu süreçte Sakız'ın aldığı göçlerle önemi daha da artıp bir merkez haline gelmesi ve Ceneviz mallarını depolandığı ve Ceneviz gemilerinin sığındığı liman haline gelmesi güvenlik meselesini meydana çıkarıyordu. Sakız bu artan öneminin yanında güçlü bir savunmadan mahrumdu. İşte denizlerde dolaşan Türk gemileri de bu dikkat çeken adanın zayıf savunmasının farkındaydı ve etrafında dolaşıyordu. Bu durum adanın fethine kadar sürmüştür³⁷².

Bursa'dan Çeşme'ye kadar uzanan kervan yolu, Bursa pazarını Çeşme üzerinden Sakız Adası'na bağlamaktadır. 1456'da bu yol üzerinden Sakız'a getirilen büyük miktarda ipek Cenova'ya sevk edilmişti. Sakızlı tüccar Bursa pazarına sakız satardı. Sakızlılar için Bursa uluslararası bir pazardı. Doğulu tüccar Bursa'dan sakız alıyordu. Bu sakız ürünü bu yolla doğu memleketlerine ulaşırdı³⁷³. XV. yüzyıl ortalarında Sakızlı tüccarların Edirne'de de iş yaptıkları görülmektedir. Edirne'de ipekli kumaş ticareti yapıyorlardı. Sakız Cenevizlilerinden Battista Canali Edirne'de bulunduğu sırada vefat etmişti³⁷⁴. 1458'de Sakız'dan 4 gemi ile 9.000 kantar (423 ton), 185.000 Ceneviz lirası tutarında pamuk satılmıştı. XV. yüzyıl ortalarında Sakız'a, Ayasuluk ve Balat limanlarından yoğun ve yüksek değere ulaşan pamuk akışı göze çarpmaktadır³⁷⁵.

Osmanlının batı ile ticaretinde Sakız tam bir transit merkezi vaziyetindedir. Floransa ile Osmanlı arasındaki ticarete gemiler önce Sakız Adası'na gelir ve yükleri Sakız'dan Çeşme'ye sevk edilir ve buradan da karayoluyla Bursa ve

³⁷² Manfred Pittioni, "The Genoese Foreign Trade with the Ottoman Empire in the 16th Century" **XIV. Türk Tarih Kongresi**, (9-13 Eylül 2002), II. Cilt II. Kısım, TTK Yay., Ankara, 2005, s. 997; Argenti, s. 422, 520; Fleet, Türk-Ceneviz Ticareti, ss. 119-124; Setton, II, s. 144.

³⁷³ Musso, s. 610; İnalcık, Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi, ss. 263, 274; İnalcık, Fatih ve Ege Denizi, s. 96.

³⁷⁴ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 113-114.

³⁷⁵ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 94, 95.

İstanbul'a taşınırdı. Sakız Adası'nın bir ticaret üssü ve transit merkezi olarak artan önemi onu sadece Osmanlı ve batı arasındaki ticarete değil, doğu ülkeleri ile batı arasındaki ticarete de merkezi bir konuma getirmişti. Kefe, Kili ve Akkerman'dan Sakız Adası'na dikkat çekici düzeyde ihracat yapılıyor ve bunun büyük kısmını da deri ihracatı oluşturuyordu. İngilizlerin Osmanlı mallarına erişimi Sakız üzerinden gerçekleşirdi. Osmanlı ile Felemenk ticaretinin gerçekleştiği iki yerden biri Sakız Adası'dır³⁷⁶. Bu ticari işleyişi bir usul olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu'na gelen tacirler Anadolu'ya geçmeden önce Sakız'da konaklardı. Aynı şey Kuzey Afrika'dan gelen tüccar için de geçerlidir. Bunun bir sebebi de Sakız Cenevizlilerinin, mesela Rodos Şövalyelerine göre, daha esnek olmasıdır³⁷⁷.

Ticari ilişkiler yoğun bir şekilde ve karşılıklı güven içerisinde işlemiştir. 1463'te Sakızlı tacir Manuele Bocaccio ile Enebey arasındaki ticarete Osmanlı tüccarından Ömer Bey aracılık ediyordu. Anlaşılan o ki Sakızlı tacir adına Ömer Bey yapılan ticaret için Enebey'e 1.000 akçe ödemişti³⁷⁸.

1462'de Tolfa'da şap madenleri bulunmuşsa da Anadolu'da gerçekleştiren şap ihracatı kesilmemişti. 1480-81'de Türkler Sakız üzerinden şap ticareti yapıyorken aynı zamanda Rodos ve Otranto'ya saldırıları Papa IV. Sixtus'u kızdırmıştı. Böyle olunca Türklerle ticaret yasağına aforoz cezası eklendi. Sakız üzerinden yapılan Türk şapının ticareti Osmanlı İmparatorluğu'na kazanç sağlıyordu. Papalık Tolfa'daki şaptan elde edilen kârı Haçlı Seferi'ne ayırmıştı. Hâlbuki Tolfa şapının ticaretine Türk şapının ticareti zarar veriyordu. Bu durumda Papa, Sakız Adası'ndaki Türk şapının elden çıkarılmasını istedi³⁷⁹. Faruqi XV. yüzyıl boyunca Sakız ticaretinde önemli rol oynayan ürünlerin başında şapın geldiğini ve mesela Hindistan'dan gelen baharat gibi, daha çok uzak bölgelerden gelen ürünlerin rol oynadığına dikkat çekmektedir³⁸⁰.

1480 senesinde Sakız Maonasi tarafından alınan karara göre Osmanlı tebaası olan tüccar Sakız limanına girmesinden itibaren yabancı tüccar statüsünde olacak ve böyle muamele edilecek ve de adaya ithal ettiği mallardan gümrük vergisi

³⁷⁶ İnalçık, Osmanlı Ekonomik ve Sosyal Tarihi, ss. 152, 295, 308, 354, 441-443.

³⁷⁷ Fleet, Osmanlı Devleti'nin Denizcilik Faaliyetleri, s. 64.

³⁷⁸ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 73.

³⁷⁹ Setton, I, s. 324.

³⁸⁰ Suraiya Faruqi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, 3. baskı, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 143.

alınacaktır. 1482’de Sakız Adası’nda sakız iltizamı için açılan ihale sonucunda Osmanlı topraklarında yaşayan zimmî Cenevizli bir tüccar ihaleyi kazanmıştı. 20.000 akçe karşılığında üç yıllık sakız iltizamını almıştır. 1484’te Sakız’da alınan bir karara göre Osmanlı tüccarının Sakız’a getirdikleri mallar için ödedikleri % 1’lik vergi kaldırılmıştır. 1513’teki bir kararla da Osmanlı tüccarı % 2’lik bir vergi ödemekle yükümlü tutulmuştu³⁸¹.

Osmanlı İmparatorluğu’nun çeşitli yerlerinden Sakız Adası’na buğday sevkiyatının yapıldığı göze çarpmaktadır. 1480’de Osmanlıların elindeki Eğriboz’dan Sakız Adası’na Cenevizli bir tüccar tarafından buğday taşınmıştır. Yine 1485’te Eğriboz’dan buğday sevkiyatının sürdüğü görülüyor. İzmir’den Sakız’a buğday³⁸² taşınmaktadır. Selanik’ten Sakız’a buğday akışı söz konusudur. Sakız’a taşınan buğday Cenova şehrine gönderilirdi. Bu şekildeki buğday ticareti bir takım şartlara bağlanmıştı. Bu ticareti yapacak tüccarın Osmanlı İmparatorluğu’ndan özel izin belgesi sahibi olması gerekir. Sakız tüccarının sorumlulukları ve taşınabilecek buğday miktarı belirlenmişti. Bununla beraber bu buğday ticareti yapma iznine sahip tüccarlar yerel görevlilerle anlaşarak bu işi yürütürlerdi. Burada güçlü olan ve ilkelerini dayatan Osmanlı İmparatorluğu’dur³⁸³.

XVI. yüzyılın başlarında Sakız Adası tekstil ürünleri ticaretinde gözde bir merkez niteliğindedir. 1516’da Sakız Adası’ndan Cenova’ya satılan ürünlerin büyük bir kısmını tekstil ürünleri oluşturmaktaydı. Ayrıca bu dönemde Sakız Adası’nın Cenova’ya gerçekleştirdiği bir yıllık ithalatı yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bunun yanında Sakız Adası’nın Osmanlı ile ne kadar yoğun bir ipek, yün ve kumaş ticareti içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber Osmanlı’ya kalay akışı da Sakız Adası üzerinden sağlanıyordu. 1517’de Sakız Adası’ndan İstanbul’a 12,8 ton kalay getirilmiştir³⁸⁴. 1519’da Pera’daki bir Cenevizli tacir 840 parça kumaşı Gelibolu yoluyla Sakız Adası’na götürmüştü. Sakızlı bir tacir Gelibolu’daki bir Cenevizli tacirden 12 çuval Gelibolu yününü ve 1 çuval yıkanmış yün almış ve bunu da Eski Foça’dan bir Türk gemisi ile Sakız’a taşımıştır³⁸⁵. Ayrıca tekstil ürünleri ile

³⁸¹ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 149, 151, 155.

³⁸² Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati, s. 82.

³⁸³ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 79-81.

³⁸⁴ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, s. 130.

³⁸⁵ Parlaz, Osmanlı-Ceneviz İlişkileri, ss. 98, 100.

de öne çıkan Sakız Adası'nın fethinin ardından da bu öneminin devam ettiği ve adada imal edildiği için adanın ismiyle anılan bir çeşit örtü bilinmektedir. Sakız dokumacılığı tanınacak nitelikte ürünler üretmektedir³⁸⁶.

Fethinden birkaç sene önce bir sandık sakızın yüz dukadan aşağı satılmadığı ve Sakız Maonası'nın sakız ürününden yıllık yaklaşık 20.000 duka elde ettiği Osmanlı'da esir bulunan Pedro tarafından bildirilir³⁸⁷. 1564'te Sakız Adası'ndan İstanbul'a 400 duka değerinde 4 kasa sakız sevk edilmişti³⁸⁸.

1556 yılının sonlarında İzmir ve Urla üzerinden bir Ceneviz taciri Sakız Adası'na ipek ve yün kumaş götürmüştür. Sakızlı bir tacir Urla'dan 9,5 dukaya 7 balya deri satın almıştır. Yine aynı tarihlerde Sakız'dan İstanbul'a ipekli kumaş ve altın götürülmüştür. 1564 senesinde İstanbul'dan alınmış 44 balya deri önce Sakız'a getirilmiş ve buradan Ancona'ya sevk edilmişti³⁸⁹.

Osmanlı ile Sakız arasındaki ticarete de, ilişkilerde olduğu gibi, Osmanlıların Sakız Maonası'nı kul olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Pera tacirlerinden vefat eden Zorzo'nun borçlu olduğu Vezir Rüstem Paşa, 1560 senesinde, Zorzo'nun borcuna karşılık Sakız Adası'ndaki kalay ve bakkamının kendisine gönderilmesini buyurmuştur³⁹⁰.

Bu dönemde veba gibi bir salgın hastalık karşısında karantina uygulamasının yapıldığı bilinmektedir. Sakız Adası'nda da adaya gelen tüccar hastalığın bulunduğu yerden geliyorsa yirmi beş gün karantinada tutuldukları ve her gün için iki akçe ödemekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlılar Müslümanları ayrıca gösterilecek uygun bir yerde bekletilmelerini buyurmuştur³⁹¹. Osmanlı İmparatorluğu doğrudan Sakız Adası yönetimini kendisine bağlı yerel bir yönetici gibi gördüğü iyice ortaya çıkmaktadır.

³⁸⁶ Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1577-1578**, Cilt: 2, Ed. Kemal Beydilli, çev. Turkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, (Türkiye Günlüğü-2), ss. 784, 806.

³⁸⁷ Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati, s. 81.

³⁸⁸ Selim Parlaz, "Cenova Elçilik Mektuplarına Göre Cenevizlilerin Erken Dönem Osmanlı Ekonomisine Katkıları Hakkında Bazı Notlar (1555-1566)", **Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-2 (İzmir, 25-27 Nisan 2019)**, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2019, (Cenevizlilerin Osmanlı Ekonomisine Katkıları), s. 300.

³⁸⁹ Parlaz, Cenevizlilerin Osmanlı Ekonomisine Katkıları, ss. 298, 299, 301.

³⁹⁰ BOA, MD, nr. 3, s. 301 (h. 675).

³⁹¹ BOA, MD, nr. 5, ss. 210-211 (h. 1334).

Sakız Maonası'nın son zamanlarına kadar Osmanlı tüccarı ada ile ticaretini sürdürmüştür. Adaya tahıl satan Osmanlı tüccarı bulunmaktadır. Aynı zamanda zimmiî statüsündekiler de Sakız'a tahıl götürüp satmaktadırlar³⁹².

Osmanlılar açısından Sakız Adası'nın önemi, ihtiyaç duyulan Avrupa ürünlerine ada aracılığıyla erişilebiliyor olmasıdır. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nda imtiyazı bulunmayan devletlerin tüccarı mallarını Sakız üzerinden Osmanlı ülkesine satabiliyordu. Bu ticaret alışılmış Batı Anadolu limanlarından bir süre daha devam etmişti. XV. yüzyılda kısa süre Balat ve Ayasuluk eski canlılıklarını korumuş ve sonra gerilemişti. Bununla beraber Çeşme, Urla ve İzmir limanları canlanmıştı. XVI. yüzyılda giderek ticaret adalardan anakaraya kaymıştı. Sakız bu durumda eski önemini kaybetmeye başlamıştır³⁹³.

³⁹² BOA, MD, nr. 6, I, s. 245 (h. 423); BOA, MD, nr. 6, II, ss. 133-134 (h. 1063).

³⁹³ Parlaz, Cenevizlilerin Osmanlı Ekonomisine Katkıları, s. 302; Faroqi, s. 150; Selim Parlaz, "Osmanlı Ceneviz Ticaretinde Sakız Adasının Yeri ve Önemi (1346-1566)", **ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 14, 2017, (Osmanlı Ceneviz Ticaretinde Sakız), ss. 1287, 1296.

SONUÇ

Sakız Cenevizlileri ile Türkler arasındaki ilişkiler, Bizans İmparatoru'nun Sakız Adası'nın Türkler karşısında savunmasını sağlayamaması sebebiyle Cenevizlilere bırakmasıyla önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda arada çok yönlü ve yoğun ilişkiler gelişmesi kaçınılmazdır.

Sakız Adası'nın Cenevizli Zaccaria ailesine bırakılması ile Bizans açısından, Türk tehlikesinin önüne Latin bir set çekilmişti. Zaccarilar Türklerin ilerlemelerini önlemeye çalışmıştır. Bu durumda Zaccarilar Foça'daki varlıklarını emniyet altına almıştır. Adayı ele geçirerek aynı zamanda yeni bir kazanç kaynağı da elde etmişlerdir. Türkler açısından ise denizlerde girişilecek faaliyetler için bir engel ve tehdit ortaya çıkmıştır. Öte yandan Zaccariların Sakız'da bulunması, Papalık tarafından kâfirlerle savaş veya kâfirler karşısında Hristiyanlığın savunulması olarak görülerek meşruluk kazanmıştır. Şu halde Foça ve Sakız'daki Zaccariların Ege'nin doğusunda, aynı zamanda İstanbul ve Karadeniz yolu üzerinde, Ceneviz varlığının gelişimine büyük bir katkı sağlamıştır.

Batı Anadolu'daki Türklerin başlardaki denizcilik girişimleri Zaccarilar tarafından kısıtlanmıştır. 1317'de İzmir liman kalesinin Martino Zaccaria tarafından ele geçirilmesi Türkler için endişe vericiyken, Zaccariların prestiji artmıştı. Öyle ki Papalık Zaccarilara başarılarından ötürü Mısır ile ticaret yapabilmeleri için özel izin vermiştir. Burada görülmektedir ki Zaccarilar doğuda Hristiyanlığın kutsal savaşçıları ve aynı zamanda tüccardılar.

1329 senesinde Aydınoğlu Umur Bey İzmir liman kalesini Martino Zaccaria'dan aldığı gibi aynı zamanda onu kendisine bağlamıştır. Şu halde Türk tehlikesine karşı Sakız'ın teslim edildiği ve bir haçlı misyonu üstlenen Zaccarilar şimdi çok manidar şekilde Türklere boyun eğmiştir. Kısa bir süre sonra adayı Bizans İmparatoru ele geçirmişti. Burada değişen Bizans politikası da kendisini gösterir. Artık Bizans bölgede zamanla Türklerle iletişim kurarak ilişkileri geliştirecektir. Böylece kendi topraklarını güvence altında tutmaya çalışmıştır. Nitekim bu değişen Bizans siyasetinde Sakız Adası bir dönem Türkler için engel ve tehdit olmaktan çıkmıştır. Hatta ada Türk nüfuzuna bırakılmıştı.

Zaccarialar zamanında Sakız'ın ticaret hacmi artmıştır. Bu gelişme Papalık tarafından Zaccarialara tanınan özel ticaret izni ile gerçekleşmişti. Zaccarialar devrinde adadaki refah seviyesi yükselmiştir. Martino Zaccaria eski egemenlik bölgesine ve adadaki parlak günlerine dönebilmek için 1344'teki Haçlı harekâtında yer almıştır. Haçlıların İzmir liman kalesini elde ettiği bu sefer sonrasında karışıklıkların sürdüğü zamanlarda Cenevizliler ikinci kez Sakız'a sahip olmuştur.

1346 yılında, karışıklıktan faydalanarak, hafızalarında yer etmiş stratejik ve ticari öneme sahip ve aynı zamanda Venediklilerin de ilgilendiği Sakız Adası'nı Cenevizliler ele geçirmiştir. Fethi gerçekleştiren filodaki armatörlere Cenova Komünü ödeme yapmaktan acizdi. Cenova borcu ödeyene kadar ele geçirilen yerler üzerinde armatörlere haklar tanıyarak kazanç sağlamalarını kabul etmiştir. Cenova fethedilen toprakların doğrudan ve tek sahibidir. Ve hukuki olarak tüm yetkileri elinde tutar. Cenova ödenmesi gereken toplam borcu hisselerle ayırmıştır. Elinde hisseler bulunan armatörler bir ortaklık oluşturmaktadır. Cenova ile armatörlerden oluşan Maona denilen bu ortaklık arasında süreç işlemiştir. Cenova borcunu ödeyene kadar fethedilen toprak üzerindeki haklarını ortaklığa devretmiştir. Cenova egemenliğinin ve kolonisi ile bağının bir simgesi olarak adaya Podesta göndermektedir. Adada hem Cenova idaresi ve hem de daha güçlü olarak Maona idaresi kurulmuştur. Adanın idaresinde Podestadan çok Maona hak sahibidir. Podesta, kolonide Cenova egemenliğini temsil etse de, bu memurun bağımsız hareket edemeyip, her işte konseye danışma ve onay alma zorunluluğunun bulunması Maonanın üstün egemen olduğunu kanıtlar. Adadaki diğer pek çok memuriyet de Maonaya bağlıydı. Maona idareyi tam olarak ele alıp istikrarlı bir yönetim oluşturarak buradan elde ettiği kazançları korumak ve artırma yolunu tutmuştur.

Maona mâlî bir ortaklıktır. Gerçekleştirilen harekâtın harcamaları karşılanana kadar harekât sonucunda elde edilen yerlerde haklar tanınan bir ortaklık oluşumunun adı Maonadır. Maonanın ortaya çıkışı, sömürge mülkiyetini yönetme isteği ile sömürgeyi yönetme gücünden yoksunluğun birleşmesi sonucunda gerçekleşmiştir.

Sakız Adası'nda ikinci Ceneviz hâkimiyetinde ilkin nazaran daha fazla Latin yerleşimci görülmektedir. Bu da adanın Maona tarafından idaresini daha güçlü bir şekilde sağlamıştır. Ayıca bu dönemdeki Latin yerleşimciler adanın iktisadi gelişmesine de ciddi katkı sağlamıştır. Maona, ilk Ceneviz devrine dair tespit ettiği

bu kolonizasyon sorununu çözmeye çalışarak adanın yönetimini güçlü bir şekilde gerçekleştirirken ekonomik olarak da önemli bir gelişme sağlayıp yüksek kazançlar elde edebilmiştir. Ancak yine de göçmenlerin adada iskânı arzu edilen düzeyde bir türlü gerçekleştirilememiştir.

Sakız Adası'nda çoğunluğu Cenevizlilerden oluşan bir ticaret aristokrasisi ve Rumlardan oluşan bir toprak aristokrasisi mevcuttur. Toplumsal hayatta ve ada ekonomisinde bu iki aristokrasi etkili olmuştur.

Sakız Adası'nda üretilen en kıymetli ürün sakızdır. Maona kârını korumak ve arttırmak için sakız üretimini tam bir kontrol altına almıştır. Maona üretimi organize etmiştir. Üretimin yapıldığı, adanın güneyinde müstahkem yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Maona, idareyi başından beri sıkıca eline alma çabasının altında bu sakız üretiminin sağlıklı işleyişini ve elde ettiği kazancı yüksek noktada tutabilmeyi sağlamak için gerekli her türlü düzenlemeyi yapabilme, kırsal hayatı düzenleme ve koruma altına alma gücünü elde etme amacı yatmaktadır. Nitekim yapılan düzenlemeler kırsal alanın kontrol ve koruma altına alınabildiğini gösterir. Maona istikrarlı bir sakız üretimi için kırsal hayatı düzenlemiş, kırsal alanı kontrol ve koruma altına almıştır.

XVI. yüzyılla başlatılan Plantasyon sistemine Sakız Adası'ndaki düzen benzetilebilir. Ancak doğrudan Sakız Adası'nda bir Plantasyon sisteminin olduğunu söylemek için meselenin etraflıca tetkik edilmesi gerekir. Gelgelelim Sakız Plantasyon sisteminin erken örneklerinden biri olarak görülebilir.

Sakız Adası XIV. yüzyılda bir antrepo, ticari bir üs ve transit bir merkez görünümündeydi. Kandiye'den hareketle gerçekleştirilen seferlerde Sakız en fazla uğranılan limanlardan biri olması Ege Denizi'ndeki gemi trafiğinin odak noktalarından biri olduğunu ispatlar. XIV. yüzyılda Sakız Adası'ndaki ticaret sebebiyle yaşanan bu gemi trafiği yüzyılın sonunda azalmıştır. Bunun sebebi de Bayezid'in Batı Anadolu'yu ele geçirmesi ardından tahıl ihracatına kısıtlama getirmesidir. Böylece tahıl gibi temel bir maddenin ticareti için Sakız'a gelen Egeli tacirler bu süreçte eskisi gibi sıkça gelmemiştir. XV. yüzyılın başlarında kısa süre olsa da bu durum devam etmiş daha sonra ticaret gelişme eğilimi göstermiş ve gemi trafiği artmıştır. Ege'deki Ceneviz ticaretinin odak noktası Sakız Adası olmuştur. Öyle ki yakınındaki Midilli'den daha hareketli bir ticaret hayatına sahiptir.

Batı Anadolu'ya yerleşen Türk beyleri kutsal savaş öğretisini benimsemiş olan gazilerdir. Demek oluyor ki Batı Anadolu'daki Türk idarelerinin Sakız ile siyasi ilişkileri bu temelde kurulmuş ve bu doğrultuda işlemiştir.

Batı Anadolu kıyılarının Türkler tarafından ele geçirilmesinden itibaren Anadolu'ya yakın adalar tehdit altına girmiştir. Diğer taraftan daha başlarda Türklerin denizlerde faaliyette bulunmasına iki ana engel ortaya çıkmıştır. Birisi Rodos Şövalyeleri ki özellikle Menteşeoğullarını daima kısıtlamış ve tehdit oluşturmuştur. İkincisi de Sakız Cenevizlileridir.

Rodos Şövalyeleri ile Cenevizlilerin arasının açıldığı zamanda Menteşeoğulları ile Cenevizliler arasında yakınlaşma olduğu bilinir. Menteşeoğulları ile yakınlaşan bu Cenevizlilerin Sakız'daki Cenevizliler olma ihtimali bulunsada ispata muhtaçtır.

Ege'de Türk ilerleyişinin önündeki iki temel engel olan Sakız Cenevizlileri ile Rodos Şövalyeleri (1310'larda) Türklere karşı başarılı müşterek harekâtlarda bulunmuşlardır. Bunlar Türklerin Ege Denizi'ndeki ilerleyişini engellemiş ve ötelemiştir.

Osmanlı Devleti'nin Cenevizlilerle ilişkileri erken devirlerde başlamış ve ilk imtiyazın Cenevizlilere tanınmış olması Sakız Cenevizlileri ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerin bu bağlamda elverişli bir zeminde gelişmesini sağlamıştır.

Martino Zaccaria devri Ege'deki Zaccaraların en parlak zamanı olduğu gibi Martino'nun iktidarının son zamanları da Zaccaraların Sakız'daki egemenliklerinin sona erdiği tarihtir. 1329'da Umur Bey Martino'yu İzmir liman kalesinden çıkarınca aynı zamanda onu haraçgüzârı haline getirdi. Bu durum Sakız'da Cenevizlilerin bulunma amaçlarından birine aykırıdır. Zaccaraların Türk tehdidine karşı buraya yerleşmelerine müsaade edilmişken şimdi Türklere boyun eğmişlerdir. Öyle ki kısa bir süre sonra hem eski mülklerini elinde tutmak isteyen ve hem de Zaccaraların buradaki ömrünün dolduğunu anlayan Bizans Sakız'a doğrudan sahip olmuştur.

Umur Bey ve diğer Türk beyleri deniz faaliyetlerine sadece gaza için girişmemişlerdir. Denizlerdeki akınlarla ele geçirilen ganimetler ciddi bir gelir sağlarken ele geçirilen esirlerin satışıyla da kazanç elde edilirdi. Umur Bey'in daha yakınındaki adalardan, kıyılardaki Hristiyan idarelerden sonra Ege'nin diğer ucuna kadar sefer yapması gazadan çok etraftakilerin yağmalanıp tamamen tüketilmesi

ardından yeni ganimet arayışıdır. Ayrıca çok önemli bir nokta da denizci Türk beyleri Ege'deki ticari faaliyetlerin, ticari akışın farkındaydılar. Umur Bey Ege'de tahakküm kurarak buradaki ticaret üzerinde baskı kurmayı ve böylece kendi çıkarına uygun şekilde ticareti yönlendirmeyi de hedeflemiştir.

1351 senesindeki Aydınogulları Beyliği ile Cenevizliler arasındaki anlaşma ile Sakız Maonası ile Türklerin ilişkilerinde yeni bir safha başlamıştır. Adada yeni yönetimin yerleşme sürecinde bu anlaşma ile Sakız tüccarı için iş alanı genişlemiş olmalıdır.

Ege Denizi bir rekabet alanıdır. Bu rekabet eriyen Bizans İmparatorluğu'ndan boşalan yerlere sahip olma rekabetidir. Buradaki Aydınogulları Beyliği bölgesi bir rekabet alanıdır. Bu sahada Maona etkili olmuş ve Haçlı Seferi ile Umur Bey'in vefatı ardından Aydınogulları Beyliği güçsüzleşirken Sakız Cenevizlileri bölgede daha da aktif olmuşlardır. Diğer taraftan Osmanlılar giderek diğere beylikleri ilhak edip geniş sahada egemenliğini tesis ediyordu.

Doğunun uzak yerlerinden Anadolu'ya getirilen ürünler buradan batıya taşınırdı. Batılı tüccarlar için Anadolu doğu ürünlerinin bulunduğu bir pazardı. Bu bağlamda Anadolu transit bir ticaret merkezidir. Aynı şekilde Sakız Adası da bir transit pazardır. Bu noktada Anadolu ve Sakız benzeşmekten öte bu dönemde bir bütünlük oluşturmaktadır.

XIV. yüzyılda Türkler ile Sakız Cenevizlileri arasında ilişkiler giderek gelişmişti. Türkler ve Cenevizliler birbirlerinin mahkemelerine başvurabilirdi. Bu dönemde Türk bölgelerinde Ceneviz adli idaresi yerleşmiştir. Mahkemelere başvurma yolunun açık olması ilişkileri sürdürülebilir bir hale getirmiştir. Bu vaziyet aynı süreçte ticareti de daha olanaklı ve emniyetli kılmıştır.

Sakız Cenevizlileri beyliklerin, özellikle de Aydınogullarının güçsüzleşmesinden fayda sağlıyordu. Bölgede daha rahat hareket edebiliyorlar ve faaliyet gösterebiliyorlardı. Ancak cılız idarelerden kurtulmak için ve de genişleyen Osmanlı tehdidi nedeniyle, Sakız Cenevizlileri ile Midilli ve Pera Cenevizlileri ve Kıbrıs Krallığı bir Türk karşıtı ittifak için girişimde bulunmuştur. Daha sonra Osmanlılar tüm Batı Anadolu'yu ilhak edip, tahıl ihracatını kısıtlayınca ve İstanbul'u kuşatınca Sakız ve Midilli Cenevizlileri ve Rodos Şövalyeleri bu ciddi tehdide karşı müşterek bir girişimde bulunmak amacıyla görüşmelere başlamışlardır. Venedikliler

de bu tehdit karşısında Sakız, Rodos ve Nakşa idareleri ile temasta bulunmuştu. Bu vaziyet yükselen bir tehdit olan Osmanlılara karşı bir Hristiyan cephesinin oluştuğunu gösterir. Bu bağlamda Sakız Cenevizlileri, tehdidin daha da büyümeden halledilmesinden taraf olduğu için Türk karşıtı bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Ne var ki 1402'deki darbeyle sarsılan Osmanlı Devlet'i tüm bu güçler için bir tehdit olmaktan çıkmıştı.

Bu durumdan fayda sağlamayı uman Hristiyanlar 1403'te Rumeli'nde bulunan Süleyman Çelebi ile bir anlaşma yapmışlardır. Sakız Cenevizlilerinin de arasında bulunduğu bu Hristiyan cephe Bayezid dönemindeki şartları sağlayabilmiştir. Sakız Cenevizlilerinin ödediği 500 dukalık haraç kaldırılmıştı. Yeni Foça'nın haracında indirimle gidilmişti. Bu anlaşma ile Osmanlılar Ege'den uzaklaştırılmıştı ve Sakız Cenevizlileri Türk tehdidinden bir süreliğine kurtulmuştur. Bu anlaşma ile Bayezid zamanında Sakız Maonası'ndan 500 duka haraç alındığı ortaya çıkmaktadır. Bu haracın kaldırılması ile Sakız Maonası mali bir yükten kurtulmuş oldu. Ayrıca temel iase ürünü olan ve Sakız Cenevizlilerinin de ticaretinden kazanç sağladığı tahılın akışı serbest kalmıştır. 1403 Antlaşmasında Cenova Komünü ve Sakız Maonası'nın yer alması Maonanın müstakil olduğunu ve böyle hareket ettiğini kanıtlamaktadır.

1402'den sonra Batı Anadolu'da ilişkiler ve ticaret önemli bir gelişme kaydetmemişti. Zira bölgedeki kargaşa ortamı bunun nedenidir. Ancak yine de bu dönemde Sakız Adası ve Batı Anadolu arasında kolay temas kurulduğu, birbirine yakın ve temas halinde yaşandığı görülebilmektedir. Sakız Adası ile Türk egemenliğindeki kıyılar arasında kolay temas kurulabilmesi tüccarın da işi gereği rahatlıkla temasta bulunabildiği anlamına gelir ki, bir yerde riskleri göze alma mesleği olan tüccarlık için temas kolaylıkla kurulabilmiştir.

XIV. yüzyılda Akdeniz ticaret ağına entegre olan Ayasuluk kentine yakın olmalarının avantajını Sakız Cenevizlileri iyi bir şekilde kullanmışlardır. Anadolu ticareti ile Ayasuluk üzerinden yoğun bir şekilde temastaydılar.

Menteşeoğulları Beyliği ile Sakız arasındaki ilişkiler Aydınöğulları Beyliği ile olduğu gibi değildir. Menteseöğulları ile Sakız Cenevizlileri arasında göze çarpan ilişki bulunmamaktadır. Aydınöğulları ile Sakız Cenevizlilerinin siyasi ve ticari ilişkileri daha yoğundur. Menteseöğullarının en hareketli ticaret kenti Balat, Sakız

Cenevizlilerinin yoğun şekilde ticaret yaptıkları bir pazardır. Ticari ilişkiler de Balat üzerinden gerçekleştirilen ticaretle sınırlıdır. Sakız Cenevizlileri Menteşeoğulları Beyliği'nin en kuzeyindeki Balat limanına gelip ticaret yaparlar ancak yakın münasebet söz konusu olmamıştır. Bunların sebebi olarak başta coğrafi konum faktörü meydana çıkar. Coğrafi konum faktörü ile birlikte Menteşeoğullarının Sakız Maonası ile münasebetinin gelişmemesi konusunda iki neden ortaya çıkmaktadır. Menteşeoğulları Beyliği'nin yakınındaki Rodos Şövalyeleri tehdidi ve engeli sebebiyle denizlerdeki alanı daralmış ve denizcilik faaliyetleri engellenmişti. Erken zamanlardan beri Menteşeoğulları Girit'teki Venediklilerle ve sonra Rodos Şövalyeleriyle ile yoğun ticari ilişkiler kurmuştu. Bu ilişkiler Menteşeoğulları için kritik bir noktaya ulaştınca ilişkilerde tamamen bu tarafa odaklanılmıştır. Dahası Venedikliler ve Rodos Şövalyeleri de tahakküm oluşturdıkları Menteşeoğulları pazarlarındaki yerlerini kaybetmemek için beyliği nüfuzları altına alarak kısıtlamalar dayatmış olabilirler.

Osmanlıların yükseliş zamanlarında Sakız Cenevizlileri tehlikeyi daha fazla büyümeden engelleyebilmek için Osmanlı karşı hareketlerde yer almıştı. Batı Anadolu'ya egemen olmuş, Balkanlarda ilerleyen, denizlerde daha fazla görülmeye başlayan ve ticarete müdahale edebilen Osmanlılara karşı çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve Sakız Maonası da bunlarda yer almıştır.

Sakız ve Osmanlı ilişkilerinde, Osmanlıların genişlemesi ile Cenova'nın mecbur kaldığı ilişki tarzı Sakız için de söz konusudur. Ancak diğer taraftan Sakız Maonası'nın müstakil tavrı ve giderek Cenova ile arasının açılmasından hareketle Osmanlı ile ilişkilerinde kendi başına hareket ettiği göz önünde bulundurulmalı. Bunun da karakteristik Ceneviz bireyciliği ve pragmatizmi ile ilgisi muhtemeldir. Cenova Levant'ta ticaret yapan ve bazıları ellerinde tekel bulunduran çok zengin büyük tüccarları zaman zaman güvenilmez bulurdu. Zira bu erken kapitalistler de önce kendi çıkarını düşünürdü. Bu bağlamda bir hayli tüccar bulunan Sakız'ın idaresi, iş insanlarından oluşan Maona da çıkar odaklı ve bu sebeple müstakil hareket etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet döneminin başlarında, Osmanlı Devleti için Ege meselesi içerisinde bir "Sakız sorunu" mevcuttur. Bu bağlamda İstanbul'un fethi sırasında Sakız Maonası Bizans lehine hareket etmişti ve de Sultan bunun

bilincindedir. İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra Sakız üzerine bir Osmanlı donanması gönderilmiştir. Daha sonra yine farklı zamanlarda donanma gönderilmişti ve hatta bunlardan birinde Maonaya ait Foçalar ele geçirilmişti (1455). Venedik-Osmanlı savaşı (1463-1479) sırasında Sakız Maonası Venedik'i müttefik olarak görmüş ve donanmasının adada konuşlanmasına izin vermişti. Bu hareketiyle Osmanlılara karşı cephe almıştır. Bundan sonra da birkaç kez adaya Osmanlı donanması gönderilmiştir. Burada Sakız'ın zaten bir sorun olduğu açıkça görüldüğü gibi, devlet tarafından böyle algılanmış ve çözümü için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Nihayetinde yükseltelen haracı ödemeyi kabullenmiş ve açıkça cephe almasına karşın sonunda Osmanlı gücüne boyun eğmiş, tahakküm altına girmiştir.

Osmanlılar politikalarında iktisadi araçları kullanmıştır. Bayezid ekonomik gücünü etkin biçimde kullanmaya çalışarak, pazarları denetledi ve idare etti. Tahıl ticaretini kısıtlayarak batılı devletlerle ilişkilerini bu yolla istediği gibi düzenlemeye çalıştı. II. Mehmet de Ege'de fethetmediği, kendisine karşı bir girişimde bulunmalarını engellemek istediği idareleri, yüksek miktarda haraç yükleyerek, bu mali yükü onların karşı bir girişimde bulunmasını engellemeye çalışmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, Ege'deki tehditleri doğrudan ele geçirerek veyahut tam bir boyunduruk altına alıp etkisiz hale getirerek onları saf dışı bırakma usullerini benimsemişti. Sultan bir tehdit olmaktan çıkardığı ve boyun eğdirdiği Sakız Maonası'na yüklediği haraç ile aleyhinde bir harekâta girişmesinin de önüne geçmiştir. 1453'te Sakız Maonası'nın haracı 6.000 duka, 1456'da 10.000 dukadır.

Midilli'nin Osmanlılar tarafından fethi ardından Sakız Cenevizlileri için tehdit artmıştır. Osmanlı tehdidini uzaklaştırmanın hala mümkün olduğunu düşünen Sakız Cenevizlileri Osmanlı-Venedik savaşı sırasında Osmanlı karşısında cephe almaktan çekinmemiştir. Müteakip senelerde Osmanlı bu tavrına karşılık Sakız'ı ciddi şekilde tehdit etmiş ve bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde hala Sakız Cenevizlilerinin Osmanlı tehdidini uzaklaştırma umudunda olduğu anlaşılıyor ancak bu süreç sonunda böyle bir ihtimalin kalmadığını anlamışlardır. Bu Sakız Cenevizlilerinin alenen Osmanlı karşıtı bir girişimde bulunduğu son vakadır.

XV. yüzyılın sonlarına doğru Sakız üzerindeki Osmanlı tehdidi artarken diğer taraftan da Cenevizliler için Sakız Adası'nın önemi artmıştır. Bu süreçte ada Cenevizliler için ana karakol, ticari bir üs ve bir merkez konumuna gelmiştir.

Fatih Sultan Mehmet dönemi sonrasında Sakız üzerindeki Osmanlı tahakkümü ve tehdidi azalmadı. Fatih Sultan Mehmet döneminde olduğu gibi sık sık adaya doğrudan bir girişim söz konusu değildi ve gözdağı verilmiyordu, denizlerde daha da güçlenen Osmanlılar adanın önemli konumunu kavrayarak tahakküm altında varlığının sürdürülmesine müsaade etmişlerdir. Artık Sakız tamamen boyun eğmiş, Osmanlı karşıtı bir tavır ve bir girişimden uzak durmuştur. Bu süreçte adaya zaman zaman Türk korsanların saldırıları yaşanmıştı. Sakız Cenevizlileri Osmanlı karşıtı hiçbir girişimde bulunmamakla birlikte, Sultan Süleyman devrindeki Rodos kuşatması sırasında Ceneviz gemilerinin yardıma gelebileceğini haber verecek kadar bu tehlikeden çekinir vaziyettedir. Sakız Maonası Osmanlılara karşı tam bir bağlılık içerisindeydi ve bu halde Osmanlıların isteği üzerine Podestaları görevden dahi uzaklaştırabiliyorlardı.

XVI. yüzyılda ticaretteki düşüş sebebiyle Sakız ekonomisi zayıflamıştır. Bu halde Sakız Maonası haracı eksik ödemeye başladı. Bu durumda Maona gelirlerinin artırmak için ilk akla geldiği gibi vergileri artırma yoluna gitti. Bu da halktaki memnuniyetsizliği daha da artırdı. Gelirlerini artırmak isteyen Moana, bu doğrultuda vergileri artırmış fakat burada, zaten memnuniyetsiz olan halkın artan vergileri ödemekten kaçınmanın yollarını araması ihtimali ortaya çıkar. Şayet bu halde gelirlerin artırılması amacı ile alınan karar tam aksine, düşürmüş de olabilir. Bu tabii ki Maonayı ekonomik olarak daha düşkün bir hale getireceği gibi idareye karşı memnuniyetsizliğin artmasıyla idare ile halk arasındaki bağların daha da zayıflamasına sebep olur. Bu da fethi zemin hazırlayan nedenlerden biridir.

Son zamanlara doğru tam bir boyunduruk altında olan Sakız Maonası cezalandırılması gerektiğinde Osmanlılar Sakız Cenevizlilerinin gemilerine el koyma yolunu tutmuşlardır. Buna sebep olan şeylerden biri Sakız gemlerinde savaş halinde olunan devletlerin halkından kimselerin taşınıyor olabileceği şüphesidir.

Moana son zamanlarında Sultanın kulu ve imparatorluğun tam bir parçası gibidir. Sakız limanı Osmanlı donanmasına açıktır. Sultan, kulu olan Sakız Cenevizlilerine emirlerde bulunurdu. Osmanlılar nakliye işi için Sakız'dan gemi talep ediyordu. Sakız'dan Osmanlı sarayına adada yetişen ürünlerden gönderilirdi. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu tereke sıkıntısı çektiği zamanlarda Sakız

Adası'na yardımda bulunuyordu. Şu halde Sakız Adası Maona idaresinin son zamanlarında bir Osmanlı toprağı görünümündedir.

Sakız Cenevizlileri ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerde zamanla ortaya çıkan sorunlar, kaçakların, korsanların ve suçluların sığındığı ve saklandığı yerlerden birinin Sakız Adası olması, adanın Osmanlı topraklarından kaçırılan ürünlerin satıldığı bir pazar ve aktarıldığı bir yer olması, Sakız ahalisinden eşkıyalık yapanlar veya burayı mesken tutan eşkıyalar bulunması ve hepsinden önce de ödenmeyen yıllık haraşı.

Fethi getiren sebeplerin başında ödenmeyen haraşılar gelmektedir. Bunun yanında adanın kaçakların, korsanların ve suçluların sığınağı olması, kaçakçılık güzergâhlarından biri ve kaçak ürünlerin satıldığı yerlerden biri olması gibi nedenler etkili olmuştur. Ek olarak Osmanlılar adanın eski ticari önemini kaybettiğinin farkındaydılar. Sakız üzerinden Batı ile yürüttüğü ticaretten mahrum kalmamak için Sakız'daki Cenevizlilere tahammül etmiştir. Ticaret yeni bir eğilim göstermeye başladığında Osmanlı İmparatorluğu'nun eskisi gibi Sakız üzerinden ticareti kalmamış ve Sakız'ın önemi azalmış, o zaman adayı doğrudan elde tutmayı istemiştir. Bu halde Osmanlılar Sakız'dan elde edilen gelire dolaysız sahip olmak ve bu geliri güvence altına almaya karar vermişlerdir. Adadaki Maona idaresine karşı olan memnuniyetsizlik de fetih için uygun zemini oluşturmuştur.

Ayasuluk bir liman ve ticaret kenti olarak önemli konumunu XV. yüzyılda ve XVI. yüzyılın başında belirli bir süre korumuştur. Sakız Adası ve Osmanlı ticareti de bu güzergâh üzerinden işlemektedir. XVI. yüzyılda Ayasuluk eski önemini kaybediyorken Çeşme yükselişeydi. Bu bağlamda ticari hareketlilik Ayasuluk'ta düşerken Çeşme'de artıyordu. Çeşme'nin ticaretinde tam karşısında, çok yakınında bulunan Sakız Adası ile yoğun ticaretin önemli bir payı vardır. XIV. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Çeşme'de ticari hareketlilik yükseliyordu. XVI. yüzyılda Çeşme hızla gelişen ve ticaret hacmi artan bir kenttir. Çeşme limanı Batı Anadolu'nun en gözde limanı haline gelmiş ve ticari akış daha çok buradan gerçekleştirilmiştir. Sakız ile Osmanlı ticareti özellikle XVI. yüzyılda ağırlıklı olarak Çeşme üzerinden yürütülmüştür. XVI. yüzyılda yükselen Batı Anadolu kentlerinden biri de İzmir'dir. Büyük gemiler için uygun bir limana sahip bu kent, tanındıkça daha fazla taciri çekmiştir. XVI. yüzyılın başlarında artan fakat yüksek seviyede olmayan bir ticari

hareketlilik vardı. Yüzyılın sonlarında kente gelen gemilerin sayısı hem artmış hem de geldikleri yerler çeşitlenmişti. Bu doğrultuda da İzmir liman geliri yüzyılın sonlarında yükselmişti. Yüzyılın sonunda artık bir ticaret kenti diyebileceğimiz bir İzmir vardır.

Sakızlı tacir Osmanlı ile ticareti sadece Batı Anadolu pazarlarından yürütmüyor, Bursa'da da faaliyet gösteriyordu. Edirne'de de Sakızlı tüccar görülebiliyordu.

XIV. yüzyılın sonlarında Türk tüccarlar köle ticareti yapıyor ve bu ticaret için Ege adalarında bulunabiliyorlardı. Sakız Adası'nda XIV. ve XV. yüzyılda Türk tüccarların ticaret yaptığı anlaşılmaktadır. Sakız'da Osmanlı yüksek devlet görevlileri de ticaret yapıyordu.

Batı Anadolu'nun batıya açılan kapısı Sakız Adası'dır. Uzak bazı ülkeler ile Osmanlı ticaretindeki bağlantı Sakız üzerinden sağlanıyordu. Osmanlılar bunun farkındadır ve adaya tahammül gösterme sebeplerinden biri de budur.

Sakız Ceneviz Kolonisi ile Türkler arasındaki bu çok yönlü ve yoğun ilişkilerde bazı dönüm noktaları göze çarpmaktadır. 1329'da Martino Zaccaria'nın Umur Bey'e tâbi olması önemli bir vakadır. Umur Bey böylece Sakız işlerine karışma hakkı elde etmişti. 1346 yılı uzun yıllar sürecektir ilişkiler başlangıcını teşkil ediyor. 1351'de Aydınoğulları-Ceneviz anlaşması önemli bir dönüm noktasıdır. Cenevizliler Aydın ilinde imtiyazlar elde etmişti. Cenevizliler bölgede Venedik'e karşı güç dengesini sağlamak için Türklerle ittifak yapmıştı. Bu anlaşma ile Sakız Cenevizlilerinin bu bölgede faaliyetlerinin arttığı, Aydınoğulları bölgesinde Sakız tüccarlarının ticaret yaptığı söylenebilir. Nitekim Sakız Cenevizlileri ile Türklerin ilişkileri gelişmeye başlamıştır. 1390 senesinde Osmanlıların Batı Anadolu'yu ele geçirmesi ile şimdi Sakız Maonası ile Türklerin ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Bayezid'in ihracata kısıtlamalar getirmesi Batı Anadolu ile Sakız arasındaki ticareti düşürmüştür. Bu ticaretin düşük seyri 1402'de perçinlenmiş ve bu tarihte kısa süreli bir durgunluk ve belirsizlik yaşanmıştır. Bu sebeple bu yıl bir dönüm noktasından çok ara dönem olarak görülebilir. Bundan ziyade 1403 Gelibolu Anlaşması bir dönüm noktası olabilir. Anlaşma ile Sakız Maonası'nın ödediği haraç tamamen kaldırılırken Yeni Foça'nın indirim yapılmıştı. Osmanlı'nın uyguladığı tahıl ambargosu kaldırılmış ve akış yeniden sağlanmıştı. Tüccarların serbestçe Osmanlı

ülkesine girişı sağlanacaktır. Ege'den tehdit uzaklaştırmıştı. Sakız Maonası'nın ömrü uzamıştı. 1453'te İstanbul'un fethi ardından Fatih Sultan Mehmet Ege ile ilgilenmeye başlamıştı. Burada özellikle Sakız ile uğraşmıştır. Sakız Maonası ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler Fatih Sultan Mehmet'ten önce ve sonra diye ayrılabilir. Sultan Sakız'ı tam bir tahakküm altına alıp, kontrol altında tutmak istemiştir. Sultan haracı tedricen yükseltmiştir. Sakız Maonası 1463'te son kez ciddi olarak Osmanlı karşıtı tavır takınarak Osmanlı gücüne karşı çıkmayı denemiş ve denizdeki Osmanlı tehlikesini uzaklaştırabilmeyi istemişti. Bu bağlamda ilişkilerdeki son dönüm noktası Fatih Sultan Mehmet'in saltanatıdır.



KAYNAKÇA

3 Numaralı Mühimme Defteri, (966-968/1558-1560), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993.

5 Numaralı Mühimme Defteri, (973/1565-1566), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1994.

6 Numaralı Mühimme Defteri, (972/1564-1565), Cilt: I-II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1995.

Abulafia, David. **Büyük Deniz: Akdeniz’de İnsanlık Tarihi**, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

Akdağ, Mustafa. **Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, 4. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Akın, Himmet. **Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

Argenti, Philip P. **The Occupation of Chios by the Genoese and Their Administration of the Island**, Cilt: I, Cambridge University Press, 1958.

Arıkan, Zeki. “XIV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ”, **Belleten**, Cilt: LIV, Sayı: 209, 1990, ss. 121-177.

Âşık Paşazade. **Osmanoğulları’nın Tarihi**, Haz. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2003.

Atsız, Hüseyin Nihal (Haz.). **Üç Osmanlı Tarihi: Oruç Bey Tarihi, Ahmedî: Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, Şükrullah: Behcetü’t-Tevârîh**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.

Ayönü, Yusuf. “İzmir’de Türk Hâkimiyetinin Başlaması”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 1, 2009, ss. 1-8.

Babinger, Franz. **Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı**, 5. baskı, çev. Dost Körpe, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2003.

Bakirtzis, Nikolas ve Xenophon Moniaros. “Mastic Production in Medieval Chios: Economic Flows and Transitions in an Insular Setting”, **Al-Masāq: Journal of the Medieval Mediterranean**, Cilt: 31, Sayı: 2, 2019, ss. 171-195.

Balard, Michel. “Latins in the Aegean and the Balkans in the Fourteenth Century” **The New Cambridge Medieval History**, Cilt: VI, Ed. Michael Jones. Cambridge University Press, Cambridge, 2000, ss. 825-838.

Balard, Michel. “The Genoese in the Aegean (1204–1566)”, **Mediterranean Historical Review**, Cilt: 4, Sayı: 1, 1989, ss. 158–174.

Balard, Michel. **La Romanie Genoise**, Cilt: I, École française de Rome, Rome, 1978. [Balard, Michel. Bizans Ülkesinde Cenevizliler (XII. Yüzyıldan XV. Yüzyılın Başına), Cilt: I, çev. Mustafa Daş (yayınlanmamış çeviri).]

Balivet, Michel. **Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyan**, 2. baskı, çev. Ela Güntekin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Basso, Enrico. “İşbirliğinden Ayrılığa: XIV ve XV. Yüzyıllarda Cenevizliler ve Türkler”, **Türkler**, Cilt: 9, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 355-362.

Baykara, Tuncer. “Çeşme Kalesi”, **Belleten**, Cilt: LIV, Sayı: 210, 1990, ss. 603-630.

Baykara, Tuncer. **Aydınoğlu Gazi Umur Paşa (1309-1348)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Becker, Brian Nathaniel. **Life and Local Administration on Fifteenth Century Genoese Chios**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Western Michigan University, Michigan, 2010.

Bizans Kısa Kronikleri (Chronica Byzantina Breviora): Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları, çev. Şahin Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul, 2013.

Braudel, Fernand. **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Cilt: I-II, 2. baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019.

Cahen, Claude. **Osmanlılardan Önce Anadolu**, 4. baskı çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

Carr, Mike. “Trade or Crusade? The Zaccaria of Chios and Crusades against the Turks”, **Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean 1204–1453**, Ed. Nikolaos G. Chrissis ve Mike Carr, Routledge, New York, 2016, ss. 115-134.

Carr, Mike. **Merchant Crusaders in the Aegean 1291–1352**, The Boydell Press, Woodbridge, 2015.

Caselli, Cristian. “Genoa, Genoese Merchants and the Ottoman Empire in the First Half of the Fifteenth Century: Rumours and Reality”, **Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean**, Cilt: 25, Sayı: 2, 2013, ss. 252–263.

Clavijo, Ruy Gonzales de. **Anadolu, Orta Asya ve Timur (Embajada a Tamor lán)**, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul, 1993.

Çavuşdere, Serdar. **14. Yüzyıl İtalyan Kaynaklarında (Zibaldone Da Canal, Francesco Balducci Pagolotti, Pignol Zucchello) Türkiye Ticaret Tarihine Dair Kayıtlar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2007.

Çavuşdere, Serdar. **Marino Sanudo Torsello'nun Gözünden XIV. Yüzyılın Birinci Yarısında Ege'de Egemenlik Mücadelesi, 1291-1353: Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Çavuşdere, Serdar. **Orta Çağ'da Venedik, Papalık ve Türkler**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.

Dalanay, Yaman. "The Medieval Harbour Of Ephesus/Ayasuluk", **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu – I: Aydınogulları Tarihi, (04-06 Kasım 2010): Bildiriler**, Yayına Haz. Mehmet Ersan, Mehmet Şeker ve Cüneyt Kanat, TTK Yayınları Ankara, 2013, ss. 167-181.

Daş, Mustafa, "Ortaçağ'da İzmir", **İzmir Kent Tarihi**, İzmir İl Kültür ve Turizm Yayınları, İzmir, 2009, ss. 41-54.

Daş, Mustafa. "İzmir'de Türkmen Beylikleri Dönemi", **İzmir Kent Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2013, ss. 46-50.

Daş, Mustafa. "Ortaçağ'da Foça Şap Madenlerinin Cenevizliler Tarafından İşletilmesi", **Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu I**, İzmir, 2009, ss. 234-245.

Delilbaşı, Melek. "Ortaçağda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnâmelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış", **Belleten**, Cilt: XLVII, Sayı: 185, 1983, ss. 95-103.

Dennis, George T. "1403 Tarihli Bizans - Türk Antlaşması", çev. Melek Delilbaşı, **DTCF Dergisi**, Cilt: 29, Sayı: 1.4, 1978, ss. 153-166.

Doukas, Mikhael. **Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Eflâkî, Ahmed. **Âriflerin Menkıbeleri**, Cilt: II, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

el-Ömerî, Şihabeddin B. Fazlullah. **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesaliku'l Ebsar)**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014.

Emecen, Feridun M. “Saruhanogulları”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 170-173.

Emecen, Feridun. “Umur Bey”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 42, TDV Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 156-159.

Emecen, Feridun. **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, 5. baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.

Enverî. **Düsturname-i Enverî**, Neşr. Mükrimin Halil, İstanbul, 1928.

Epstein, Steven A. **Genoa & the Genoese 958-1528**, The University of North Carolina Press, London, 1996.

Faroghî, Suraiya. **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, 3. baskı, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Fleet, Kate. “Osmanlı Devleti'nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Denizcilik Faaliyetleri”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Cilt: 1, Ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 2009, ss. 63-73.

Fleet, Kate. “Ottoman Grain Exports from Western Anatolia at the end of the Fourteenth Century”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Cilt: 40, Sayı: 3, 1997, ss. 283-293.

Fleet, Kate. “The Ottomans in the Mediterranean in the Later Fifteenth Century: the Strategy of Mehmed II”, **Storja**, 2015, ss. 19-36.

Fleet, Kate. “The Treaty of 1387 between Murad I. and Genoese”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Cilt: 56, Sayı: 1, 1993, ss. 13-33.

Fleet, Kate. “Turkish-Latin Diplomatic Relations in the Fourteenth Century: The Case of The Consul”, **Oriente Moderno**, Cilt: 22, Sayı: 3, 2003, ss. 605-611.

Fleet, Kate. “Turkish-Latin Relations At The End Of The Fouteenth Century”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, Cilt: 49, Sayı: 1/2, 1996, ss. 131-137.

Fleet, Kate. **Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz Ticareti**, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Freedman, Paul. “Mastic: a Mediterranean luxury product” **Mediterranean Historical Review**, Cilt: 26, Sayı: 1, 2011, ss. 99–113.

Gallotta, Aldo. “Ceneviz”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 7, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 363-365.

Gerlach, Stephan. **Türkiye Günlüğü 1573-1576**, Cilt: 1, Ed. Kemal Beydilli, çev. Turkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Gerlach, Stephan. **Türkiye Günlüğü 1577-1578**, Cilt: 2, Ed. Kemal Beydilli, çev. Turkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Girolamo, Catia Di. “Deniz Cumhuriyetleri Arasında Rekabet”, **Ortaçağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler**, Cilt: 2, Ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 42-45.

Goffman, Daniel. **İzmir ve Levanten Dünya 1550-1650**, çev. Ayşen Anadol ve Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Goffman, Daniel. **Osmanlı Dünyası ve Avrupa, 1300-1700**, çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Heyd, W. **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 2. baskı, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara, 2000.

İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed. **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, Cilt: I, 2. baskı, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

İnalcık, Halil. “Batı Anadolu’da Yükselen Denizci Gâzi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Cilt: 1, Ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, İstanbul, 2009, ss. 31- 47.

İnalcık, Halil. “Fatih ve Ege Denizi”, **Türk Denizcilik Tarihi**, Ed. Bülent Arı, Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 91-98.

İnalcık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, 23. baskı, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

İnalcık, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I 1300-1600**, 11. baskı, çev. H. Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Kekeç, Murat. **363 Numaralı (H.974 - M.1567 tarihli) Tahrir Defterine göre Sakız Adası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Koca, Salim. **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, 3. baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.

Korkmaz, Mustafa. “Anadolu Beyliklerinin Sosyo-Ekonomik Tarihine Bir Örnek: Saruhan Beyliği”, **Türkler**, Cilt: 7, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 415-425.

Koukouni, Ioanna N. “Coins and Seals in Byzantine and Genoese Chios (Fifth-Sixteenth Centuries)”, **Ege Dünyası Liman Kentleri Sikke, Mühür ve Ağırlıkları**, Ed. Ceren Ünal, Akın Ersoy, Cengiz Gürbıyık ve Başak K. Kasalı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa, 2018, ss. 165-182.

Köprülü, Fuad. **Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu**, 5. baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

Kurat, Akdes Nimet. **Çaka Bey: İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi**, 3. baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966.

Kütükoğlu, Mübahat. **XV. ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2000.

Kütükoğlu, Mübahat. **XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara, 2010.

Le Goff, Jacques. **Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri**, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018.

Lock, Peter. **The Franks in The Aegean 1204-1500**, Routledge, New York, 2013.

Lopez, Robert S. “The Trade of Medieval Europe: The South”, **The Cambridge Economic History of Europe**, Cilt: II, 2. baskı, Ed. Edward Miller, Cynthia Postan, ve M. M. Postan, Cambridge University Press, Cambridge, 1987, ss. 306-401.

Luttrell, Anthony. “The Latin East” **The New Cambridge Medieval History**, Cilt: VII, Ed. Christopher Allmand, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, ss. 796-811.

Meinardus, Otto F. A. “Balat (Ortaçağda Miletos) Kentinin Ekonomik Canlılığının Kanıtları”, çev. Şadan Karadeniz, **Belleten**, Cilt: XXXVII, Sayı: 147, 1973, ss. 297-305.

Merçil, Erdoğan. “Aydınoğulları”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 4, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 239-241.

Merçil, Erdoğan. “Menteşeoğulları”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, ss. 152-153.

Miller, William. **Essays On The Latin Orient**, Cambridge University Press, London, 1921.

Musso, Riccardo. “XVI. Yüzyılda Ceneviz ve Osmanlı İmparatorluğu”, **Türkler**, Cilt: 9, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 608-613.

Mükrimin Halil. **Düsturnamei Enverî Medhal**, İstanbul, 1930.

Neşrî, Mehmed. **Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşrî Tarihi**, Cilt: I-II, Haz. Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen, TTK Yayınları, Ankara, 1949.

Nicol, Donald M. **Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453**, çev. Bilge Umar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Olgiati, Giustina. “The Genoese Colonies In Front Of The Turkish Advance (1453-1475)”, çev. Mahmut H. Şakiroğlu, **Erdem**, Cilt: VII, Sayı: 20, Ankara, 1991, ss. 699-707.

Origone, Sandra. “Colonies and Colonization”, **A Companion to Medieval Genoa**, Ed. Carrie E. Beneš, Brill, Leiden, 2018, ss. 496-521.

Ostrogorsky, Georg. **Bizans Devleti Tarihi**, 8. baskı çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara, 2015.

Öden, Zerrin Günel. “Karesioğulları”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 24, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 488-489.

Örenç, Ali Fuat. “Sakız Adası”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, TDV Yayınları, Ankara, 2009, ss. 6-10.

Özcan, Altay Tayfun. “XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kütahya Şapının Dünya Ticaretindeki Yerine Dair”, **Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyet Sempozyumu – III: Germiyanogulları Beyliği, (8-10 Mayıs 2014): Bildiriler**, Yayına Haz. Mehmet Ersan ve Mehmet Şeker, TTK Yayınları, Ankara, 2017, ss. 81-105.

Parlaz, Selim. “Cenova Elçilik Mektuplarına Göre Cenevizlilerin Erken Dönem Osmanlı Ekonomisine Katkıları Hakkında Bazı Notlar (1555-1566)”, **Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-2 (İzmir, 25-27 Nisan 2019)**, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2019, ss. 297-304.

Parlaz, Selim. “Osmanlı Ceneviz Ticaretinde Sakız Adasının Yeri ve Önemi (1346-1566)”, **ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 14, 2017, ss. 1285-1299.

Parlaz, Selim. “XV. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlılar ve Cenevizliler (1400-1450)”, **I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler, (04-05 Mayıs 2015 Saraybosna / Bosna Hersek)**, Ed. Hasan Kara, Pamukkale Üniv. E-Yayınları, Denizli, 2015, ss. 219-225.

Parlaz, Selim. **Osmanlı-Ceneviz İlişkileri (1450-1600)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2013.

Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati: 16. Yüzyılda Türkler'e esir düşen bir İspanyol'un anıları, 3. baskı, çev. Fuad Carım, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Pîrî Reis, **Kitab-ı Bahriye: Denizcilik Kitabı**, Cilt: I, Haz. Yavuz Senemoğlu, Tercüman Yayınları, 1973.

Pittioni, Manfred. "The Genoese Foreign Trade with the Ottoman Empire in the 16th Century" **XIV. Türk Tarih Kongresi, (9-13 Eylül 2002)**, II. Cilt II. Kısım, TTK Yayınları, Ankara, 2005, ss. 993-1001.

Rohan, Padraic. **The Genoese Levantine Colonies At The Birth Of Ottoman Imperial Power: A Framework For Inquiry**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Setton, Kenneth M. **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Cilt: I, American Philosophical Society, Philadelphia, 1976.

Setton, Kenneth M. **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Cilt: II, American Philosophical Society, Philadelphia, 1978.

Setton, Kenneth M. **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Cilt: IV, American Philosophical Society, Philadelphia, 1984.

Soucek, S. "Şakiz", **The Encyclopaedia of Islam**, Cilt: VIII, Ed. C.E. Bosworth, E. Van Donzel, W.P. Heinrichs ve G. Lecomte, E. J. Brill, Leiden, 1995, ss. 889-892.

Şikârî. **Karamannâme (Zamanın kahramanları Karamanîler'in tarihi)**, Haz. Metin Sözen ve Necdet Sakoğlu, Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul, 2005.

Taviani, Carlo. “Companies, Commerce, and Credit”, **A Companion to Medieval Genoa**, Ed. Carrie E. Beneš, Brill, Leiden, 2018, ss. 427-448.

Telci, Cahit. **XV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ Kazâsı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999.

Turan, Şerafettin. “Sakız’ın Türk Hâkimiyeti Altına Alınması”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 6, 1966, ss. 171-191.

Turan, Şerafettin. **Türkiye - İtalya İlişkileri I: Selçuklular’dan Bizans’ın Sona Erişine**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, 2. baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1969.

Vlastos, Alexander M. **A History Of The Island Of Chios A.D. 70-1822**, Davy and Sons at Dryden Press, London, 1913.

Waley, Daniel ve Trevor Dean. **İtalyan Şehir Cumhuriyetleri**, 2. baskı, çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Witteck, Paul. **Menteşe Beyliği (13 ve 15 İnci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Bir Tetkik)**, 2. baskı, çev. O. Ş. Gökyay, TTK Yayınları, Ankara, 1986.

Wright, Christopher. **The Gattilusio Lordships and the Aegean World 1355-1462**, Brill, Leiden, 2014.

Yüksel, Çağla Caner. “14. – 16. Yüzyıllarda Batı Anadolu’da Ticaret Ve Kent Ağı”, **CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı (Uşak / 14-16 Nisan 2011)**, Cilt: II, Yayına Haz. Adnan

Şişman, Tuncer Baykara ve Mehmet Karayaman, Uşak İli Kalkınma Vakfı Yay., İzmir, 2011, ss. 1341-1358.

Zachariadou, Elizabeth A. “Atina Katalanları ve Ege Bölgesinde Türk Yayılmasının Başlaması”, çev. Serdar Çavuşdere, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 45, 2009, ss. 235-254.

Zachariadou, Elizabeth A. “Ege'de El Değiştiren İktidarlar (Changing Masters in Aegean)”, çev. Serdar Çavuşdere, **OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, Sayı: 22, 2009, ss. 207-220.

Zachariadou, Elizabeth A. “Holy War in the Aegean during the Fourteenth Century”, **Mediterranean Historical Review**, Cilt: 4, Sayı: 1, 1989, ss. 212-225.

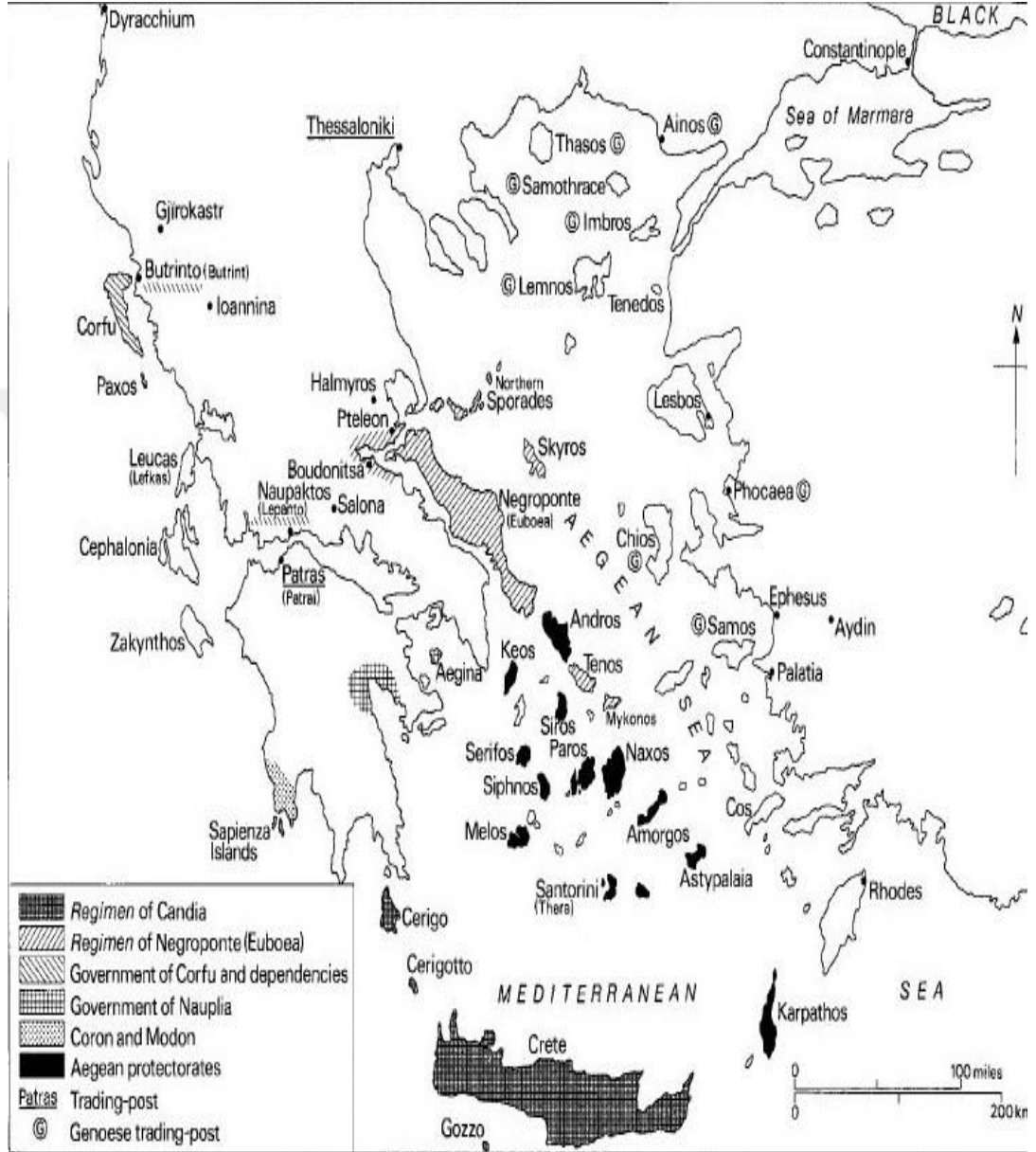
Zachariadou, Elizabeth A. **Trade and Crusade Venetian Crete and The Emirates of Monteshe and Aydın (1300-1415)**, Library Of The Hellenic Institute Of Byzantine And Post-Byzantine Studies, Venice, 1983.

Zorzi, Andrea. “Şehir Devletlerinin Ortaya Çıkışı ve Yayılması”, **Ortaçağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler**, Cilt: 2, Ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 37-41.



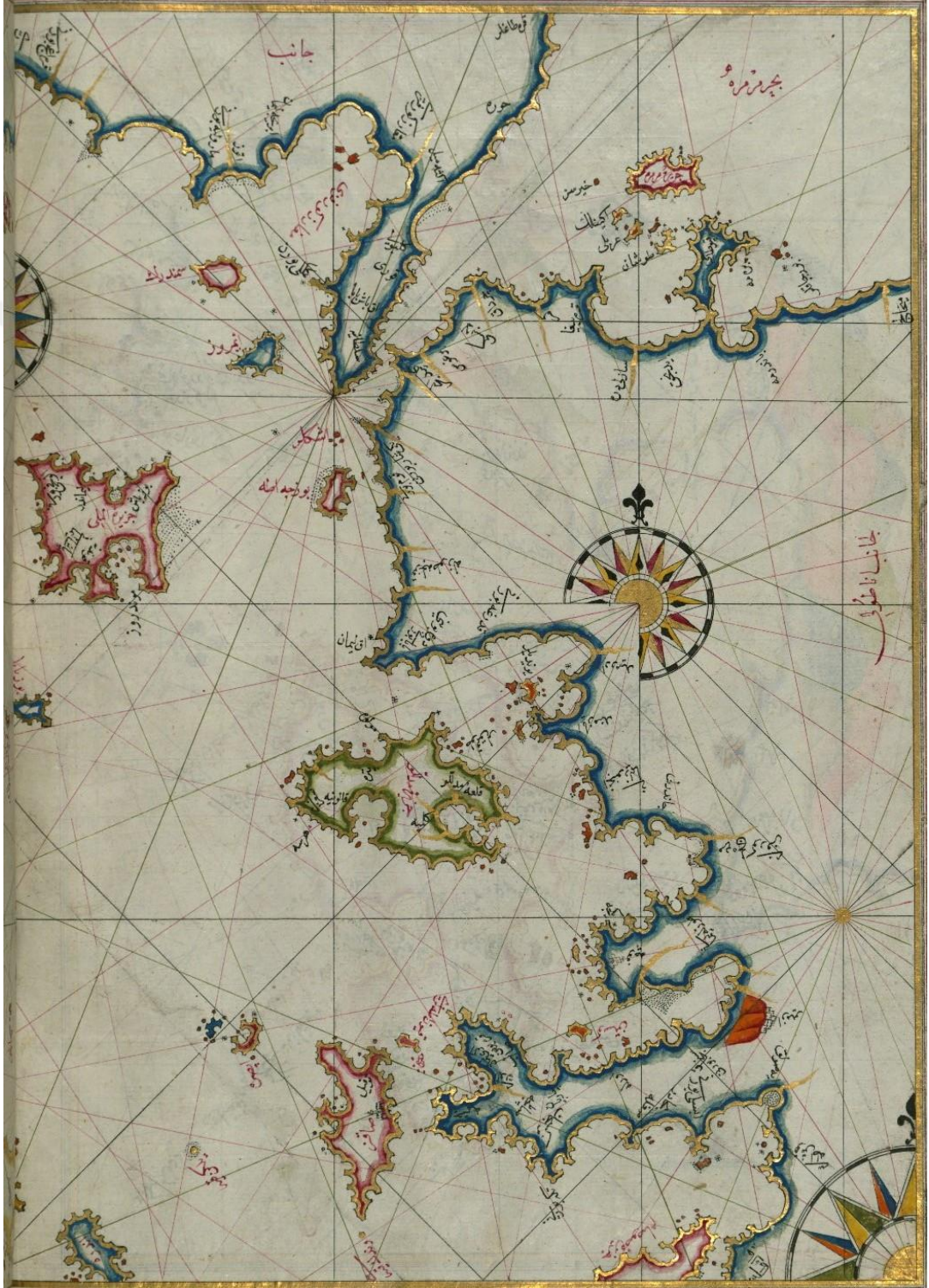
EKLER

EK 1: XIV. yüzyılda Ege Dünyası haritası.

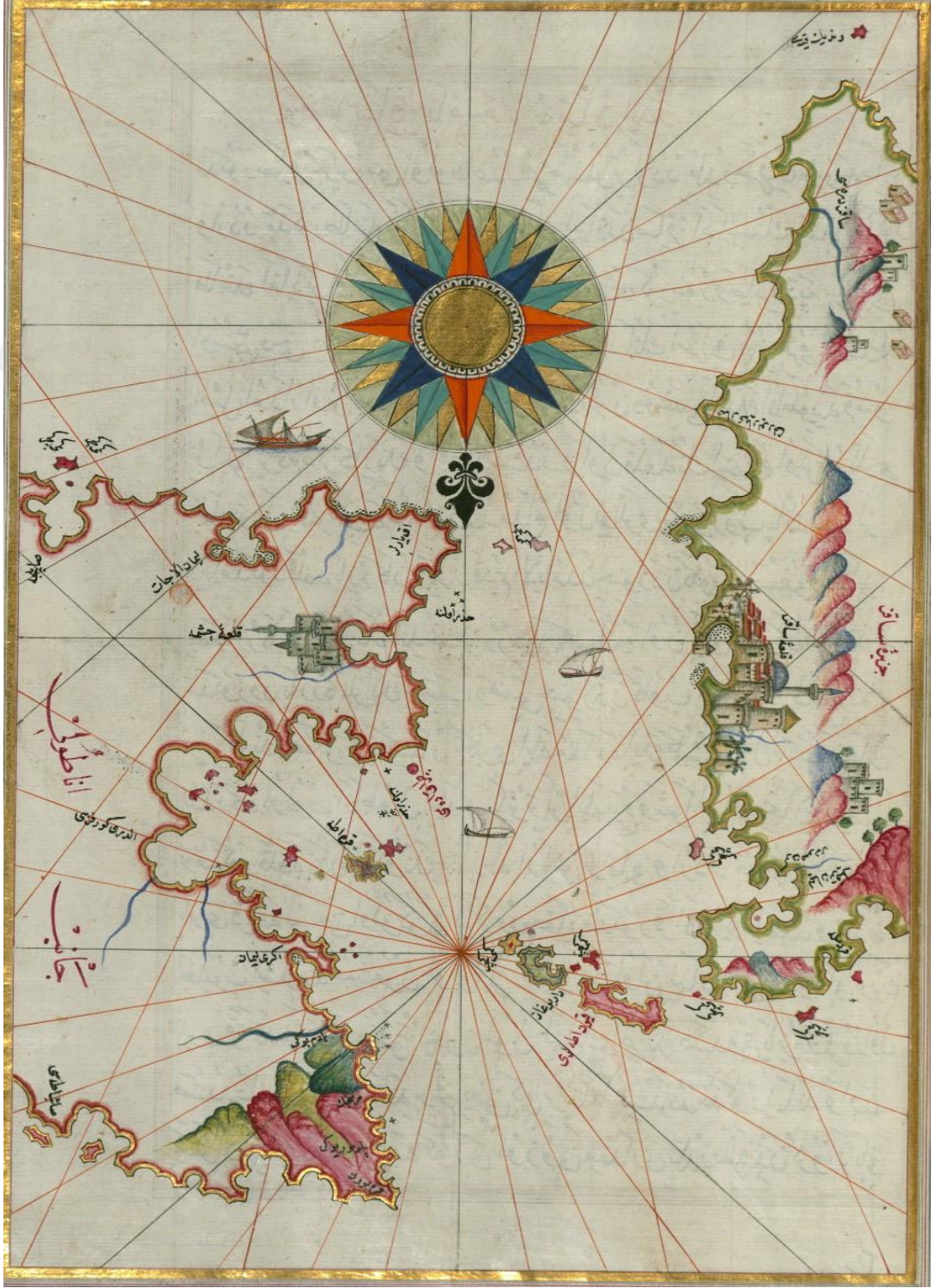


Kaynak: The New Cambridge Medieval History, Cilt: VI, s. 837.

EK 2: Pîrî Reis'in Doğu Ege haritası: Sakız, Midilli, Limni adaları ve Batı Anadolu kıyıları.



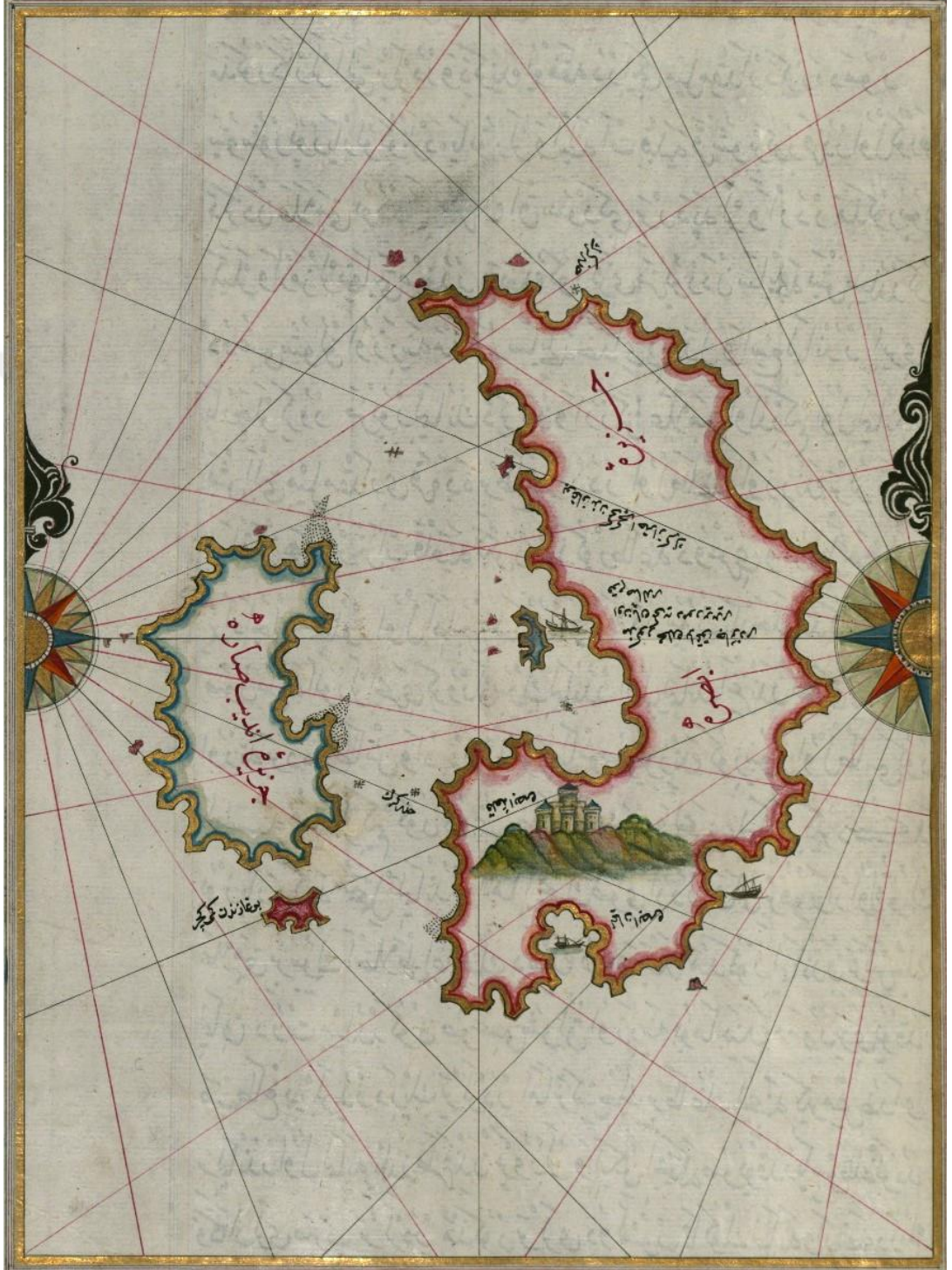
EK 3: Pîrî Reis'in Sakız Adası ve Çeşme kıyıları haritası.



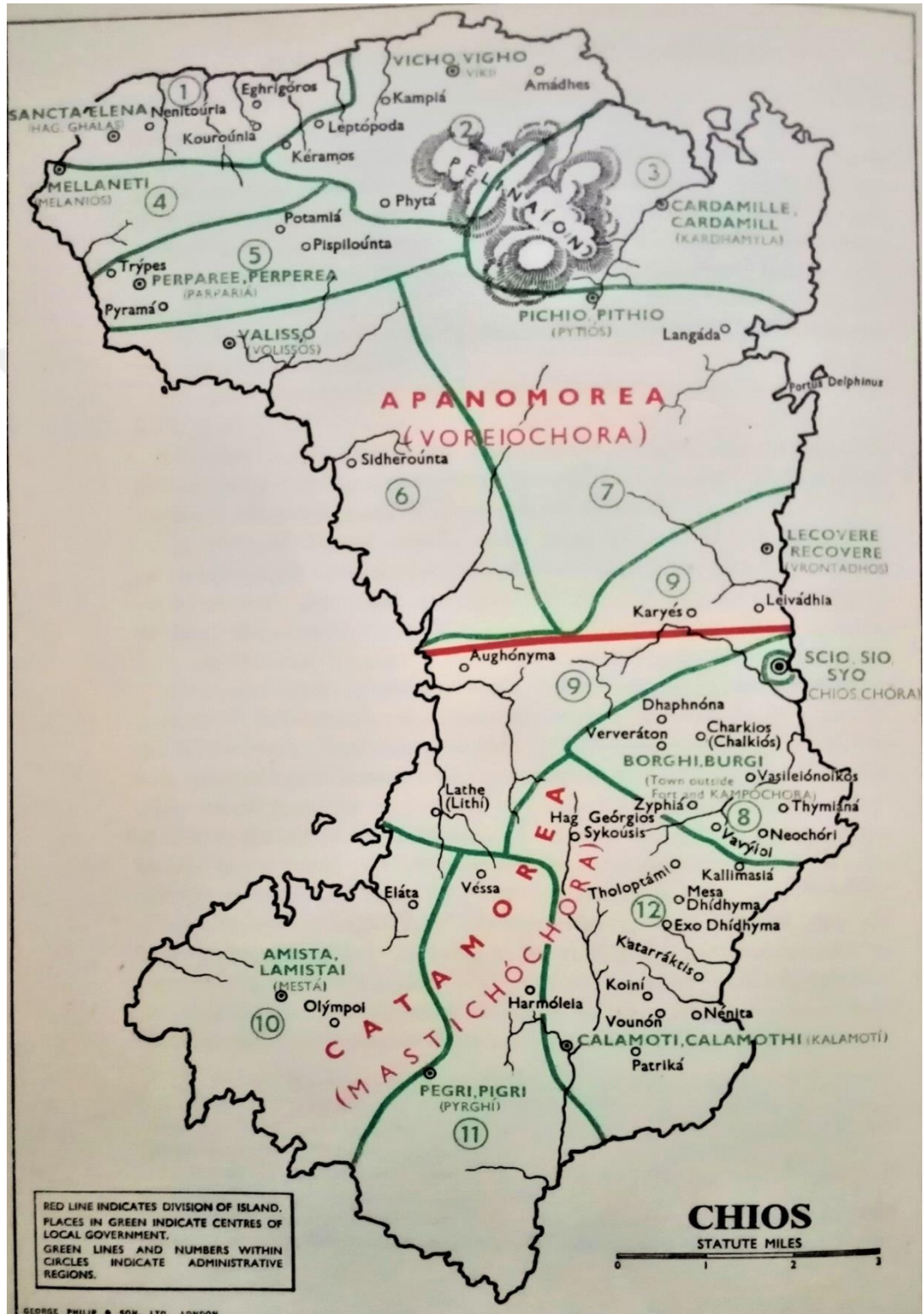
EK 4: Pîrî Reis'in Sakız Adası haritası.



EK 5: Pîrî Reis'in Sakız Adası ve İpsara Adası haritası.



EK 6: Sakız Adası'nın idari bölgelerini gösteren harita.



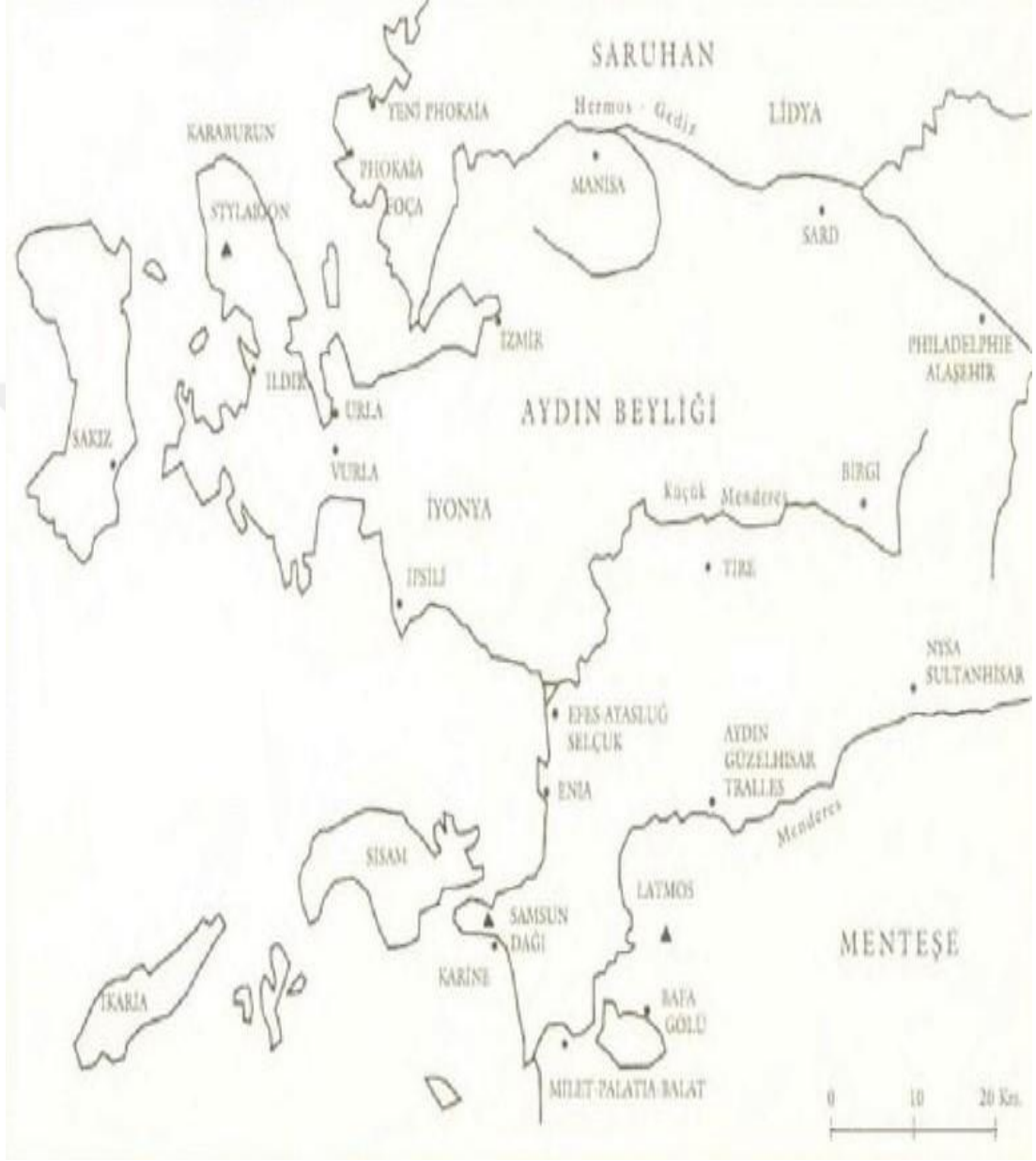
Kaynak: Argenti, s. 419.

EK 7: Batı Anadolu Türk Beylikleri ve Ege adaları.



Kaynak: Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, 4. baskı, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 259.

EK 8: Aydınoğulları Beyliği ve civarı.



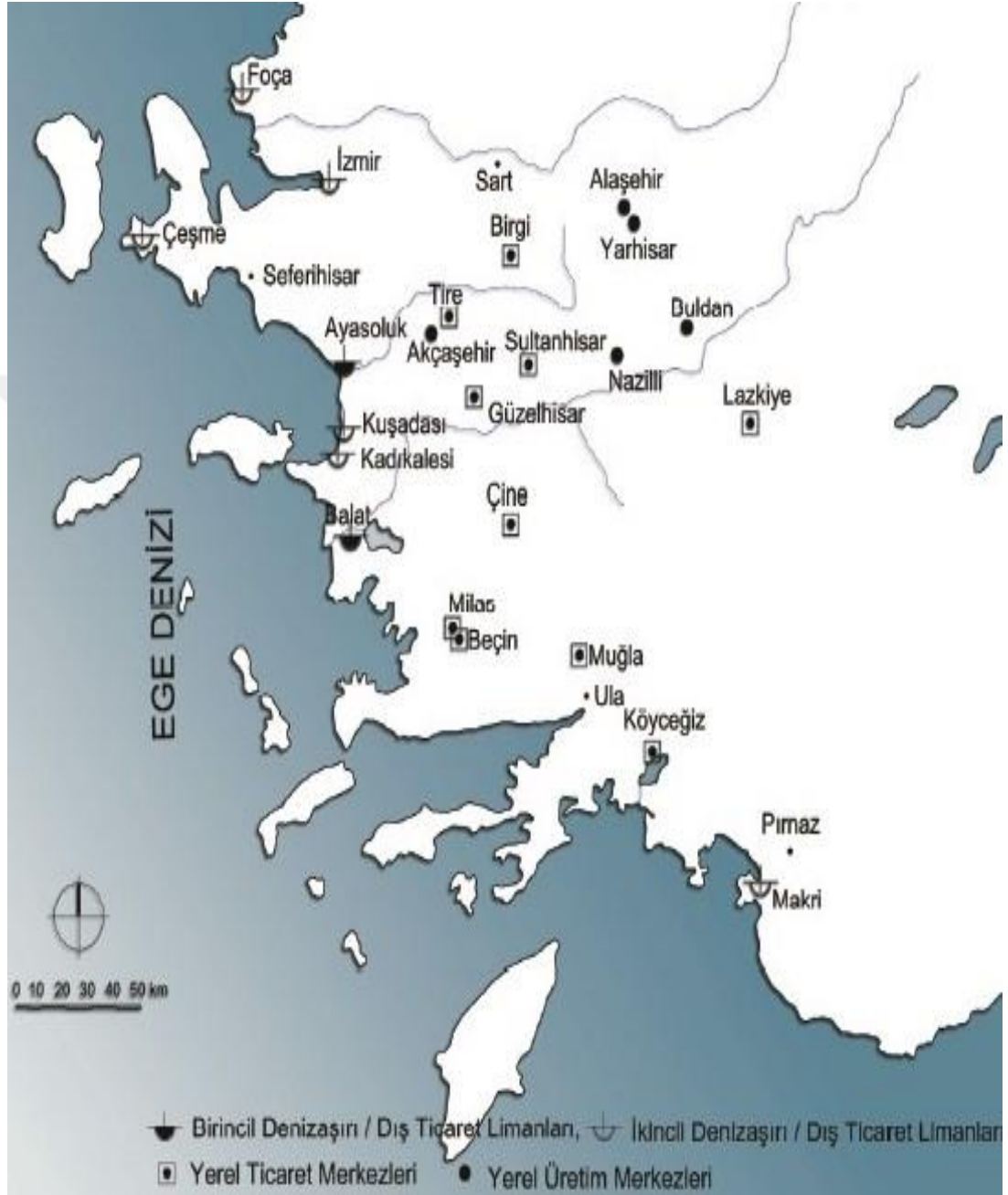
Kaynak: Balivet, s. 127.

EK 9: Beylikler devrinde Batı Anadolu kentlerinde üretilen ve ticareti yapılan ürünler.



Kaynak: Yüksel, s. 1345.

EK 10: Beylikler devrinde Batı Anadolu kentlerinin iktisadi nitelikleri.



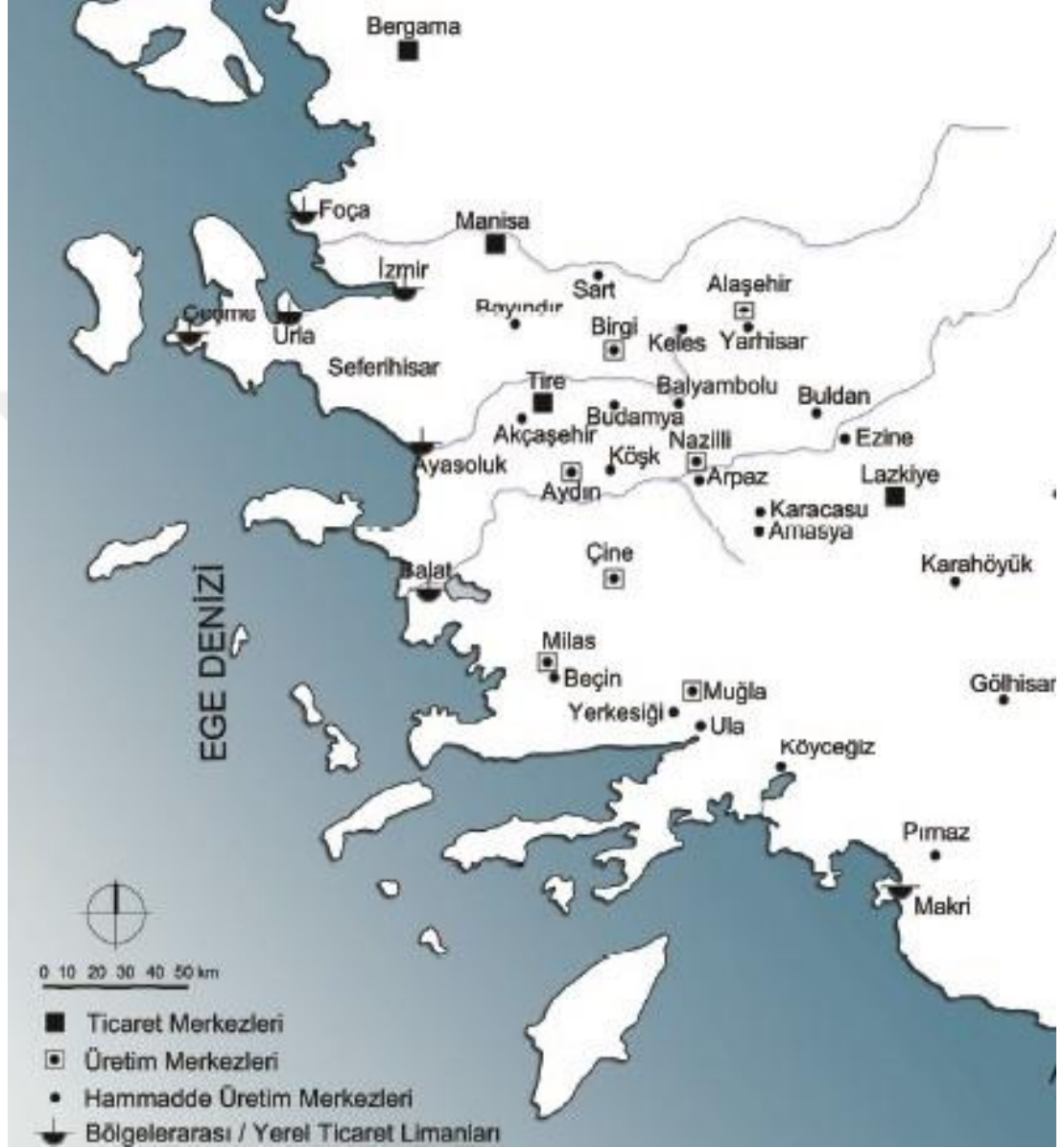
Kaynak: Yüksel, s. 1346.

EK 11: Osmanlı devrinde Batı Anadolu kentlerinde üretilen ve ticareti yapılan ürünler.



Kaynak: Yüksel, s. 1350.

EK 12: Osmanlı devrinde Batı Anadolu kentlerinin iktisadi nitelikleri.



Kaynak: Yüksel, s. 1354.